

Hoofstuk 7: Opposisielid

Na die bewindsoorname van die Pakt-regering in 1924 het die nuwe opposisie neerhalend gesê dat dit 'n regering van amateurs was en dat hulle nie lank sou hou nie. Die stelling was daarop gebaseer dat slegs Hertzog van die nuwe kabinet enige vorige ondervinding van openbare sake gehad het.¹ Verdere voorspellings was dat Hertzog net 'n paar maande met die Arbeiders sou kon uithou, dat Brittanje en die res van die wêreld vertroue in die Unie sou verloor en dat oorsese beleggers hulle kapitaal uit die land sou onttrek. Daar is ook beweer dat algemene rampspoed op Suid-Afrika gewag het.² Deneys Reitz, wat hierdie mening ondersteun het, was bevrees dat die land gedoem was. Sy vrese is egter gou besweer toe hy besef het dat 'n uitgesproke opposisie party meer nugter dink wanneer hulle met die verantwoordelikheid van mag te doen kry. Hy moes op die ou end aan homself erken dat die oorname deur die Nasionaliste geen rewolusionêre veranderinge tot gevolg gehad het nie.³

Die regering van “amateurs” het egter geweet wat hulle wou doen en het onmiddellik daarop begin fokus. Hulle beleid was gemik op die beskerming van wit werkers, die stimulering van die industriële ontwikkeling van die land, die versterking van die soewereine onafhanklikheid en status van die Unie en die erkenning van die groei van die Afrikaanse taal. Terselfdertyd is die swart vraagstuk nie uit die oog verloor nie.⁴

Die Pakt-regering het die bewind in 'n veel gunstiger ekonomiese klimaat as hulle voorgangers oorgeneem.⁵ Die goudmynbedryf was aan die herstel, landboupryse was in die algemeen hoër, daar was al hoe meer bewerkbare

¹ R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 266.

² B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 147.

³ D. Reitz, *No outspan*, pp. 75-76.

⁴ T.R.H. Davenport, *South Africa: a modern history*, pp. 286-287.

⁵ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 2: Die eerste bewindsjare 1924-1934: I*, p. 19.

grond in wit besit en die nywerheidswese het goeie vordering gemaak.⁶ In 1925 is die goudstandaard herstel en in die daaropvolgende jare het die ontdekking van diamante in die Wes-Transvaal en Suidwes-Afrika, die ontginning van ystererts, die aanneming van 'n beleid om tariewe te beskerm en die geboorte van metaalnywerhede die ekonomie van die land 'n groot hupstoot gegee. Op finansiële gebied het dit oor die algemeen beter begin gaan en aansienlike oorskotte kon van 1925 tot 1929 aangekondig word.⁷ Hierdie ekonomiese vooruitgang en opbloei het Hertzog se eerste termyn as premier baie makliker gemaak.

Reitz het, in sy hoedanigheid as opposisielid, die parlamentsittings redelik vervelig gevind. Leslie Blackwell, Volksraadslid vir Bezuidenhout, het met 'n soortgelyke probleem geworstel. Volgens hom het 'n aktiewe verstand en 'n gewillige tong die parlamentsittings veel aangenamer gemaak. As 'n opposisielid moes jy jousef veel minder terughou en was die gesag van die Swepe baie makliker om te verduur. Blackwell het gevolglik, na 1924, die parlementêre lewe geniet. Hy skryf dit daaraan toe dat daar baie was om te kritiseer en dat baie geleenthede hulle voorgedoen het om snydende opmerkings te maak.⁸

Die stelling was waarskynlik daaraan te wyte dat die N.P. in die 10 jaar na hulle bewindsoorname sowat 400 wette laat goedkeur het.⁹ Dit het nie net vir Blackwell nie, maar ook vir Reitz, meer as genoeg geleentheid gegee om aanvalle op die regering te loods. Geoordeel aan die Volksraadsnotules van dié tyd het Reitz beslis ook sy verstand en tong skerp gehou.

'n Spreekende voorbeeld hiervan was sy kritiek op die Pakt-regering se industriële arbeidsbeleid wat daarop ingestel was om aan die indiensneming van witmense teen hoër lone as vir swartes voorkeur te gee. Hierdie beleid het beslag gekry in die Wysigingswetsontwerp op Myne en Bedrywe of dan

⁶ T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, pp. 250-251.

⁷ R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 267.

⁸ L. Blackwell, *Blackwell remembers. The memoirs of the Hon. Leslie Blackwell, Q.C., M.C.*, p. 52.

⁹ H. Reitz, *The conversion of a South African Nationalist*, p. 114.

die Kleurslagboomwet van 1926. Dit was daarop gemik om die posisie van geskoolde wit werkers te beveilig deur die geldigheid van die Kleurslagboomregulasies, wat vroeër deur die Hooggeregshof ongeldig verklaar is, te herstel.¹⁰

Reitz het hierdie wetsontwerp by verskeie geleenthede ten sterkste gekritiseer. Sy beswaar daarteen was dat die implementering daarvan swartes tot ekonomiese slawerny sou vonnis. Volgens hom het die regering nie die reg gehad om van swartes te verwag dat hulle nie vaardighede of bekwaamhede mag opdoen nie en dan, as hulle dit wel op een of ander manier kry, dat hulle dit nie mag toepas nie. “What gives [the Minister] the right, without consulting the public or Parliament or the natives, at any time arbitrarily to sentence the whole or part of the natives of this country to perpetual economic slavery, and to declare at any time that the natives shall not make any progress, that he shall be kept in a state of subjection which, to my mind, differs very little from that of actual slavery..... What right have we to say that we are going to keep him in a state of barbarism, because that is the true intent of this Bill.” Hy was verder van mening dat daar nie ‘n enkele witman in die land was wat nie tot sy laaste druppel bloed sou veg om te verhoed dat hy aan so ‘n wet onderwerp word nie. Hy het die regering beskuldig van ‘n “...lack of political frankness, or political courage or moral courage” en dat hulle wegkruip agter ‘n leuse van “equal pay for equal work”. Volgens hom het die regering gesê dit gaan oor selfbehoud, maar hy moes nog ‘n nasie sien wat homself bewaar het deur die tipe van onregverdigde wetgewing. Hy was nie bewus van ‘n enkele volk wat ‘n ander se intellektuele vooruitgang met ‘n wetsontwerp soos dié onderdruk het nie. Hy was teen die wet gekant op grond van morele besware, maar was verder ook bevrees dat indien die wet uitgevaardig sou word, dit die teenoorgestelde effek sou hê as wat daarmee beoog is. Dit sou lei tot jare van onrus en probleme. Swartes sou vir hulle eie selfbehoud veg en in dié geval het hulle geregtigheid aan hulle kant gehad. “We on this side of the House strongly hold that the white man must remain paramount, and in the interest of the natives themselves

¹⁰ T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 251.

the white man must be supreme. I hold that it is the sacred duty of the white man to preserve his civilization intact, but he must do that by superior ability, superior merit and, above all, by superior justice. If the white man cannot maintain himself in South Africa by those qualities he is doomed in any case, and no amount of unjust legislation will save him.”¹¹

In verwysing na die vier predikante wat in die N.P. geledere was, het Reitz gesê dat hy, as hy ‘n predikant was, baie jammer sou gewees het om voor sy Skepper te staan as hy vir dié wetsontwerp gestem het. Op 29 Januarie 1926 het hy geëis dat die Eerste Minister aan die land moes verklaar op grond waarvan ‘n witman daarop geregtig was om aan ‘n swartman te sê: “You shall remain a helot and a hewer of wood and drawer of water in the land of your birth”. Hy wou weet watter reg Hertzog gehad het om aan Suid-Afrikaanse swartes te sê dat hulle nie mag vooruit boer nie, maar dat persone wat van St. Helena en Mauritius afkomstig was, daarop geregtig was om dit te doen. Reitz was van mening dat indien die wetsontwerp goedgekeur word, dit nie ‘n geval sou wees van Suid-Afrika eerste nie, maar Suid-Afrika laaste en dat Suid-Afrika alleen sou staan in sy skande en oneer.¹²

‘n Verdere probleem wat Reitz met dié wetsontwerp gehad het, was dat dit ook Indiërs ingesluit het. Volgens hom was die Indiër probleem totaal en al anders as die swart probleem. Die swart kwessie was of die witman die swartman gaan toelaat om op te staan en deel te neem aan die westerse beskawing. Die Indiër was egter nie wild of barbaars nie. Hy behoort aan ‘n beskawing ouer en in sekere aspekte net so goed as dié van witmense. Nie beter of slegter nie, maar bloot anders as hulle eie. Die Asiatiese kwessie was ‘n belangrike een waaraan aandag geskenk moes word, maar die wetsontwerp het dit nie behoorlik gedoen nie. Dit is slegs by die wetsontwerp gevoeg as nog ‘n afgewaterde party slenter. Dit is bygevoeg omdat die regering die Natalse lede van die parlement in ‘n verknorsing wou plaas. Die

¹¹ SAB, SRP1/3/16, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February to 25th July 1925, vol. 4 (16th April to 11th June 1925), 20/04/1925, kol. 2298-2299.

¹² SAB, SRP1/3/19, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Fifth Parliament, 22th January 1926 to 1th April 1926, 29/01/1926, kol. 141-144.

regering het die wet in 'n eensydige wyse benader, in 'n poging om stemme te werf en nie in nasionale belang nie.¹³

Reitz was ook teen die wetsontwerp gekant omdat dit die ideaal van 'n verenigde Suid-Afrika wat die Britse protektorate, Basoetoland, Swaziland, Betsjoeanaland en Suidwes-Afrika, insluit, teëgewerk het. Nie een van dié lande sou met Suid-Afrika saamsmelt solank as wat sulke onderdrukkende wette uitgevaardig is nie.¹⁴

Reitz se aanval op dié wetsontwerp het ontwikkel in 'n aanval op die Arbeidersparty. Volgens Reitz het die A.P. in ander lande gepoog om hulle afhanklikes te probeer help, maar in Suid-Afrika wou hulle slegs 'n sindikaat skep, 'n selfsugtige aristokrasie van arbeid. In plaas daarvan om die werkers aan te sê om op te staan en hulle kettings af te gooi, wou hulle die swarte, die regte werkers van Suid-Afrika, in die modder hou. "I am not an Exeter Hall crank on the native question, but I am jealous of the honour of the white man in this country. The white races of this country are proud to think that they are descended from men who have ever been in the forefront of freedom and liberty, and we are going to descend to passing Bills of this sort? To degrade and enslave any section of the human community is the negation of liberty."¹⁵

Reitz se sterk standpunte teen die Kleurslagboomwet skep die indruk dat hy baie liberaal vir sy tyd was. Hy was egter nie uniek in sy benadering nie en verskeie ander S.A.P.-lede het soortgelyke standpunte ingeneem. J.H. Hofmeyr het gepleit vir die eiesoortige ontwikkeling van swartes in hulle gebiede, asook die ekonomiese vooruitgang van die wat in die stede woon. Volgens hom sou dit veiliger as onderdrukking wees, hoewel geen beleid die voortbestaan van witmense kon waarborg nie.¹⁶ Smuts het 'n dergelike standpunt gehad. Alhoewel hy van mening was dat daar 'n mate van skeiding

¹³ SAB, SRP1/3/16, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February to 25th July 1925, vol. 4 (16th April to 11th June 1925), 20/04/1925, kol. 2300-2301.

¹⁴ *Ibid.*, kol. 2303.

¹⁵ *Ibid.*, kol. 2302-2303.

¹⁶ W.J. de Kock en D.W. Krüger (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II*, p. 318.

tussen wit en swart moet wees, was daar tog ook raakpunte tussen hulle en moes swartes verteenwoordiging in die regering hê.¹⁷ Volgens Smuts was 'n wetlike kleurslagboom 'n erkenning deur wittes dat hulle nie met swartes kon meeding nie en dat hulle wette moes gebruik wat menseregte en billikheid skend.¹⁸ Reitz het Smuts slaafs nagevolg in wat hy ook al doen en sou gevolglik dieselfde opinies as hy handhaaf. Met standpunte soos dié is dit dan ook geen wonder dat die regering wat Smuts in 1939 gevorm het, moontlik die liberaalste tot in daardie stadium in die Unie was nie.¹⁹

Reitz se standpunte is nie sonder meer deur sy teenstanders aanvaar nie en K.C. Alexander, Volksraadslid vir Kaapstad (Hanoverstraat), het hom daarvan beskuldig dat hy nie geweet het wat geregtigheid en billike handeling was nie, aangesien hy persoonlike aanvalle op enige persoon wat nie met hom saamgestem het nie, geloods het. Alexander het Reitz ook daarvan beskuldig dat hy nie die hoflikheid het om die ware feite uit te vind voordat hy sy persoonlike aanvalle loods nie en dat hy ook nie daarvan hou om die waarheid te hoor nie. Alexander was egter dankbaar vir Reitz se aanval, want volgens hom kon geen eerlike politikus 'n beter politieke advertensie kry as wanneer Reitz hom aanval nie.²⁰

Reitz het, sonder om hom veel aan sy opponente te steur, ook, op ander wetsontwerpe beswaar gemaak. So het 'n klousule van die Drankwetsontwerp, wat gespesifiseer het dat geen swartes op gelisensieerde persele toegelaat word nie, op 11 Februarie 1926 onder sy kritiek deurgeloop. Volgens hom sou dié klousule daartoe lei dat witmans werk moes verrig soos om biervaatjies en brandewynbottels te was en hy het gewonder of dit enigsins die witman se status en aansien in die land sou verhoog. Die tipe van witman wat jy sou kry om dit te doen, was waarskynlik die laaste persoon wat jy wou hê moes dit doen. Indien daar 'n wit arbeidersbeleid moes wees,

¹⁷ J.C. Smuts, *Jan Christian Smuts*, pp. 310-311.

¹⁸ H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 252.

¹⁹ T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 267.

²⁰ SAB, SRP1/3/16, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February to 25th July 1925, vol. 4 (16th April to 11th June 1925), 20/04/1925, kol. 2307-2308.

moes dit nie ingestel word op 'n manier wat die witman in die laagste moontlike pos sou laat werk nie. Dit was vir hom vreemd dat 'n swartman toegelaat word om bier te drink, maar hy mag nie 'n bierbottel of vaatjie was of in 'n brouery ingaan nie.²¹

Op 'n soortgelyke wyse het Reitz op 1 Junie 1926 sy misnoeë oor die Bederfbare Produkte Uitvoerbeheerwetsontwerp uitgespreek. Hy het nie geweet of daar al ooit vantevore so 'n wetsontwerp oor die landboubedryf in die Unie goedgekeur is nie. Volgens hom was dit 'n uiters ondemokratiese stelsel wat teen die wense van die vrugteverbouers in die land was, aangesien dit hulle beheer oor hulle besighede sou wegneem. Met die stelling het hy ook na homself verwys, aangesien hy 'n kleinhoewe in Witrivier gehad het waarop hy glo vrugteboom gehad het. W.H. Rood, Volksraadslid van Barberton, het egter beweer dat Reitz slegs voorgegee het dat hy met vrugteboer. Hy het dit ernstig betwyfel of Reitz al veel lermoene op sy hoewe geplant het.²² Tydens die debat het Reitz onder meer ook die voorsitter beskuldig dat hy besig was om van stryk te raak - 'n stelling wat gelei het tot 'n opdrag dat Reitz sy woorde òf moes terugtrek òf beveel sou word om die huis te verlaat. Hy het wel sy woorde teruggetrek,²³ maar C.J. Krige van Caledon en L. Blackwell van Bezuidenhout, wat die instruksie geïgnoreer het, is aangesê om die huis te verlaat. Die voorsitter se optrede het Reitz laat opmerk dat die prosedures van die parlement besig was om in 'n totale klug te verander.²⁴

7.1 *Kritiek op die Pakt-regering*

In die tydperk onder bespreking was daar konstante wrywing tussen die Natta en die Sappe. Die N.P. het die S.A.P. beskuldig dat hulle imperialiste en verraaiers van die enigste ware saak was. Op hulle beurt is die N.P. van

²¹ SAB, SRP1/3/19, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Fifth Parliament, 22th January 1926 to 1th April 1926, 11/02/1926, kol. 505.

²² SAB, SRP 1/3/20, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Fifth Parliament, 12th April 1926 to 8th June 1926, 01/06/1926, kol. 4461-4462.

²³ *Ibid.*, kol. 4487.

²⁴ *Ibid.*, kol. 4494.

rassisme en die uitbuiting van die gevoel teenoor Afrikaans om stemme te werf, beskuldig. Volgens Reitz het hierdie tipe beskuldigings reeds sedert 1912 die ronde gedoen. Hy het voorspel dat dit vir nog 'n generasie of twee sou aanhou voordat hulle uiteindelik die sinloosheid daarvan sou besef.²⁵

In die hitte van die stryd was hy egter net so skuldig daaraan om die N.P. van rassisme te beskuldig soos enige van sy tydgenote. As deel van die amptelike opposisie het hy dit gedurende die periode van 1924 tot 1933 sy lewenstaak gemaak om soveel as moontlik kritiek op die Pakt-regering te lewer, veral deur middel van koerante en die parlement. Sy aanvalle op die Nasionaliste wys 'n vooroordeel wat reeds lank voor 1924 ontstaan het. Op 2 November 1922 het hy die N.P. al as 'n "...asylum for fanatics and extremists, faddists and cranks, assassins and gunmen" beskryf.²⁶

Dit is te betwyfel of Reitz sy uitsprake oor die Pakt-regering in isolasie van die res van sy party gedoen het - dit was na alle waarskynlikheid binne die raamwerk wat deur die S.A.P. daargestel is. Hy sou dit egter op sy eiesoortige manier gedoen het, naamlik met groot passie en sonder om sy woorde te tel. Sy onafhanklikheid van gees sou verder ook veroorsaak het dat hy op eie inisiatief aanvalle geloods het waar en wanneer hy wou. Sy bombastiese persoonlikheid sou daartoe aanleiding gegee het dat hy 'n "voorbok" was met die lewering van sy kritiek en dit het waarskynlik aan hom 'n mate van informele status binne in die S.A.P. gegee. Dit sou hom egter nie in 'n leiersposisie – soos wat Smuts of Hofmeyr byvoorbeeld beklee het - geplaas het nie.

Al sy bewerings is gedoen met die S.A.P. se beleide en werksaamhede as maatstaf van hoe die politiek bedryf moes word - 'n redelike eng en een dimensionele benadering wat nie juis vir ander oortuiging oop was nie. Die ironie hiervan was dat hy die N.P. van presies dieselfde bekrompe houding beskuldig het. Volgens hom was die N.P., in die ekonomiese sin van die term,

²⁵ D. Reitz, *No outspan*, p. 130.

²⁶ *Rand Daily Mail*, 3/12/22, soos aangehaal deur G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1910-1924 VI*, p. 86.

nie 'n politieke party nie. Hulle enigste rede vir bestaan was om sekere eensydige beskouinge en slegs daardie eensydige beskouinge voor te staan.²⁷ Aanvanklik het die N.P. die veld ingetrek as die verteenwoordiger van al die ou deugde en tradisies van die Hollandssprekende element en ook as die voorstanders van vryheid, terwyl hulle die S.A.P. voorgehou het as on-Suid-Afrikaans en as verraaiers van die ware saak. Met tyd het dit egter verander en was dit die S.A.P. wat vir die ou gevestigde dinge begin staan het, terwyl die konserwatiewe N.P. allerhande halfgebakte sosialistiese wetgewing aangepak het. Op die ou end sou dit alles die ou ideale en karaktertrekke van die Suid-Afrikaanse volk uitroei. Die politiek van die N.P. was die ontkenning van vryheid.²⁸

In teenstelling hiermee was die S.A.P., volgens Reitz, vir almal oop, Joods en nie-Joods, Afrikaans en Engels, selfs Skots.²⁹ Dit was die enigste politieke party in Suid-Afrika wat 'n skoon rekord gehad het en wat nie oor die verlede skaam hoef te gewees het nie.³⁰ Hulle het boonop ook nie nodig gehad om hulle oor die toekoms te bekommer nie, aangesien hulle steeds op koers was. Waar die N.P. herhaaldelik hulle beginsels verkoop het vir stemme, het die S.A.P. stemme laat gaan om hulle beginsels te handhaaf. Die S.A.P. het in sekere opsigte onpopulêr geword omdat hulle hulle nooit aan stemvangery skuldig gemaak het nie. Reitz het die grootste vertroue in die S.A.P. se beginsels gehad.³¹

Sy kritiek op die Arbeidersparty was veel feller as dit wat hy op die N.P. gelewer het. Hy kon hulle nie verdra nie. Volgens hom was die lede van die Suid-Afrikaanse Arbeidersparty nie werkers nie. Hulle was die aristokrate van

²⁷ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2651-2652.

²⁸ *Die Burger*, 16/06/1925, "Kwaliteit-mense". Die monster op Robertson. Sappe kry troos, p. 7.

²⁹ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2651-2652.

³⁰ *Ibid.*, kol. 2648-2649.

³¹ SAB, A202, Zuid-Afrikaanse Partij, Notule van die Sewende Provinsiale Kongres van die Suid-Afrikaanse Party, 25-26 September 1923, Afskeidswoorde deur Deneys Reitz, pp. 21-22.

die werkers - die ergste onderdrukkers van die arbeidersklas.³² Reitz het die A.P.-leiers daarvan beskuldig dat hulle 'n veragtelike rol in die Suid-Afrikaanse geskiedenis gespeel het. Met elke groot krisis het hulle oorgegee. Hulle het bloot gepoog om vir hulle self voordeel uit gebeure te trek en het nooit na die land se belange omgesien nie. Hy was verder van mening dat daar nooit weer 'n Arbeidersparty in Suid-Afrika sou wees nie, aangesien die werkers besef het dat hulle 'n fatale fout gemaak het om die Arbeiders te vertrou. Hy het ook gesê dat die Arbeidersparty sou ophou bestaan sonder trane of eer.³³

Die verbond tussen die Nasionale Party en Arbeidersparty was volgens Reitz "...die grootste gemors". Daar was 'n ooreenkoms tussen die twee bondgenote om nooit saam te stem nie. "Die hele ding [was] 'n wedersydse poging om te fop en op so 'n oneerlike grondslag [kon] hulle geen sukses daarvan maak nie." Die Nasionale Party wou 'n republiek hê en alhoewel Reitz nie teen hierdie gedagte gekant was nie, het hy gevoel dat dit 'n diepgewortelde ideaal van baie Afrikaners was wat vir politieke doeleindes uitgebuit is. Die strominge in dié verbond het hom laat dink aan die waterkrane van 'n bad – "warm", "koud" en "af". As die Nasionaliste sien die Sosialistiese kraan loop 'n bietjie te vinnig na hulle sin, dan word die republikeinse kraan so 'n bietjie oopgedraai. Skrik die Arbeiders weer, dan word die republikeinse stroom bietjie verminder.³⁴

Al die sosialistiese wetgewing wat die N.P. geïmplementeer het, was 'n teken dat hulle bloot net die A.P. se program uitgevoer het. Volgens Reitz was die Nasionaliste so te sê sosialiste. Wetgewing soos die Lonewetsontwerp was volgens hom die eerste stap om 'n sosialistiese gemenebes in Suid-Afrika te

³² SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 07/04/1930, kol. 2853.

³³ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2651-2652.

³⁴ SAB, A202, Zuid-Afrikaanse Partij, Notule van die Sewende Provinsiale Kongres van die Suid-Afrikaanse Party, 25-26/09/1923, Afskeidswoorde deur Deneys Reitz, pp. 21-22.

stig.³⁵ Die Nasionaliste se leiers het graag van soewereine onafhanklikheid en ekonomiese onafhanklikheid gepraat, maar ondertussen het hulle die vryheid van werkers en die nywerheidstelsel vertrap deur 'n reeks verdrukkende wette wat 'n miskenning was van individuele vryheid en private energie. Sodra die nuwe ministerie al hul amateuragtige wette tot uitvoer gebring het, sou daar geen binnelandse vryheid in Suid-Afrika meer bestaan nie, want die regering het hom orals met individue se regte ingemeng. Nywerhede is boonop belemmer deur allerhande sosialistiese rassewette en arbeidsbeperkings. Daar is ook op onrusbarende wyse met die ekonomiese wette van die land gekarring. Toe die N.P. die ooreenkoms met die A.P. aangegaan het, het hy stellig net bedoel om gebruik te maak van die Arbeiders om aan bewind te kom, maar die uitslag bewys dat die skoen aan die ander voet was en dat die A.P. eerder die N.P. gebruik het. Die vernaamste wetsontwerpe was van die A.P. afkomstig. Hulle was almal sosialisties van aard. Die S.A.P. was bereid om alle wetsontwerpe wat die gewone werker help te steun, maar die wetsontwerpe wat deur die Volksraad gedruk is, sou glad nie die werker help nie. Dit sou eerder die lewenskoste omhoog jaag en die arm man se probleme vererger. Volgens Reitz was dit algemeen bekend dat hierdie wetsontwerpe jare lank kol. F.H.P. Creswell, die Minister van Verdediging, se persoonlike tydverdryf was. Die wetsontwerpe op myne en bedrywe, minimum lone en die Lomax-ordonnansie is deur die N.P. ondersteun en dit het Reitz laat wonder hoe ver hulle nie van hulle oorspronklike ideale en program afgedwaal het nie.³⁶

In Junie 1925 het Reitz 'n artikel in die *Cape Argus* gepubliseer waarin hy die Pakt-regering se werksaamhede tydens die vorige 12 maande evalueer. Sy gevolgtrekking was 'n gevoel van teleurstelling omdat die nuwe regering, met so baie wat in sy guns tel, so min bereik het. Hy het gemeld dat die Pakt geboë gaan onder 'n samestelling van twee hopeloos onversoembare elemente wat sy pogings ernstig beperk. Maar selfs met dit in ag genome,

³⁵ SAB, SRP1/3/18, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February 1925 to 25th July 1925, vol. 5 (12 June to 25 July 1925), 23/06/1925, kol. 4888-4890.

³⁶ *Die Burger*, 16/06/1925, "Kwaliteit-mense". Die monster op Robertson. Sappe kry troos, p. 7.

was die Pakt geskiedenis een van “unfulfilled hopes and disillusion”. Hy het toegegee dat die verskillende staatsdepartemente hulle oor die algemeen goed van hulle taak gekwyd het. Die Pakt het egter gefaal in sy uiters belangrike poging om ‘n breë nasionale beleid te formuleer, asook in sy hantering van parlementêre sake – hulle was bloot besig met “tinkering and temporising”. Dit het boonop nie gelyk of die regering in staat was om enige besluite te neem nie. Hulle was besig om hulle energie te vermors in wat algemeen bekend was as “flying kites” en om sodoende die rigting van die politieke winde te toets. Maatreël na maatreël is die lug ingestuur in die hoop dat een daarvan in die openbare smaak sou val. Die gevolg daarvan was ‘n verbysterende mengelmoes wette waaruit geen duidelike leiding vir die land voorgekom het nie. Daar was ‘n gebrek aan besluitneming en ‘n geneigdheid om met al die land se groot probleme te knoei. Dit het die publiek deurmekaar gemaak en die werk van die parlement laat ophoop. Wette en gerugte van wette, waarin ongerymdhede en teenstellings so gou opmekaar gevolg het dat selfs die gehardste lede moed opgegee het oor die wyse waarin die regering gespartel het, het die ronde gedoen. As mens, volgens Reitz, deur die amateuragtige wetgewing gelees het, het mens gevind dat segregasie geloof en veroordeel word; een wetsontwerp het industriële ontwikkeling aangemoedig, terwyl ‘n ander wat hoë salarisse vasstel, dit uitgekanselleer het. ‘n Wetsontwerp wat ‘n kleurgrens toegelaat het, is vergesel deur ‘n minimum loonwet wat die swart werker teen die wit werker beskerm het. Afskeiding is terselfdertyd ontken en goedgepraat; sosialisme is in die platteland afgekraak en in die stede toegepas; vryheid is in die teorie toegelaat, maar in die praktyk onderdruk; en so het die malle getjommel voort gegaan. (“...and so the mad whirl goes on until the mind staggers and the senses reel.”) Die Eerste Minister en sy kollegas het die parlement in chaos gedompel. Uit hierdie warboel het geen beleid vorendag gekom nie en Suid-Afrika moes toesien hoe die konserwatiefste van alle partye voortbeur op ‘n pad met sosialistiese en semi-sosialistiese wette gesaai, ondermynend van die ideale en tradisies wat die N.P. in die verlede onderskryf het. In die middel van dit alles het die S.A.P. ongestoord voortgegaan. Soos van ouds het hulle op ‘n gematigde roete gehou en die ekstreme rassistiese twiste aan die een

kant en grille en giere van pseudo-sosialisme aan die ander kant vermy. Dié party het al die mense van die Unie wat verstandig en redelik was, getrek.³⁷

In April 1926 het Reitz hierdie gedagtegang van hom tydens 'n toespraak in Victoria-Wes voortgesit. Hy het gesê dat die Pakt-regering besig was om die politieke mag van die ou Suid-Afrikaanse bevolking in die hande van die naoorlogse Sosialiste – die raserige element van die dorpe – oor te plaas. Volgens hom is die N.P. op die taal en ideale van die landelike distrikte gebou, maar sou die uitwerking van die ooreenkoms met die Arbeiders veroorsaak dat daar in die volgende generasie baie min van die tradisies van die ou Suid-Afrikaanse bevolking oor wees. In lig van die Sosialistiese maatreëls wat geïmplementeer is, sou die mense se hele karakter verander. In plaas daarvan om in die platteland te bly, is Afrikaners na die dorpe gelok waar hulle, met verloop van tyd 'n klas van semi-geskoolde arbeiders gevorm het wat aan die Arbeidersparty behoort het. Die Pakt-regering het 20 man na die dorpe getrek vir elkeen wat op die platteland was. Die nuwe Loonwet en doeane voorstelle was die werk van die Arbeiders en was daarop gemik om die Arbeiders te versterk. Dié wette sou produksie en rykdom verminder in plaas daarvan om dit te vermeerder en die koste daarvan sou deur die bevolking gedra moes word, veral die boerebevolking. Sy gevolgtrekking was dat die gematigdes van die Nasionale Party met die Suid-Afrikaanse Party moes saamsmelt om die politieke en ekonomiese posisie van die land te herstel voordat dit te laat was. Hulle moes van die Pakt-regering ontslae raak om te verhoed dat die Unie bankrot speel.³⁸

Later in dieselfde jaar meld hy dat die Pakt-regering die uitspattigste was wat Suid-Afrika al ooit gesien het. Die uitstaande kenmerk van Hertzog se aktiwiteite en sy assosiasie met die Arbeidersparty was dat die stabiele gedeelte van die Suid-Afrikaanse bevolking politieke beheer verloor het. Hy meld dat Tielman Roos grootgepraat het oor die vooruitgang wat hulle vir die

³⁷ *The Cape Argus*, 17/06/1925, A year of the Pact. Record of unfulfilled hopes and disillusion. Tinkering and temporising, p. 9.

³⁸ *The Star*, 17/04/1926, Colonel Reitz to the farmers. Pact effects. The Labour Party's influence, p. 14.

land gebring het, maar dat Roos saam met die wind gedraai het en dat jy nie eens die teenoorgestelde kon glo van wat hy gesê het nie. Volgens Reitz het die Pakt-regering geen voorspoed na die land gebring nie. Alles het stilgestaan. Geen ontwikkeling het in die mynbou of enige ander veld plaasgevind nie en geen private kapitaal het die land ingekom nie. Beleggers is afgeskrik deur hoë belastings en lastige wetgewing. Openbare uitgawes, lenings en belasting was besig om te styg en die belastingbetalers het nie besef hoe hulle deur sogenaamde wetenskaplike tariewe benadeel is nie. Die kontras tussen die ministeriële aansprake van voorspoed en die feite het hom laat dink aan die toestande op 'n slaweskip waar die offisiere op die dek partytjie hou terwyl die vrag in die donker luik swaarkry. Hy het die regering daarvan beskuldig dat hulle die land gekul het met beloftes van die ekonomie, maar dat uitgawes orals toegeneem het. In die twee jaar wat hulle in beheer was, is lenings ten bedrae van £37,900,000 in die Volksraad goedgekeur en het hulle uitgawes daarmee tred gehou. Dit was veral die boere en die mynindustrie wat hieronder gely het. “The people of South Africa were a race of individualists. The average Nationalist, in particular, wanted to be left alone as much as possible. Yet, never in the history of the country had the rights of the public been so curtailed and interfered with as under the Nationalist leaders. Every section was being brought under the harrow and it would soon be impossible to move without the consent of a Minister. It was our internal personal freedom – a far more vital matter – that was being infringed in numberless ways by the prevailing mania for restrictive laws. It was time the Nationalists talked less of freedom and international status and took more heed of the way our personal liberty and private enterprise were being hampered.”

Volgens Reitz het die N.P.-leiers 'n monopolie van eg Suid-Afrikaanse patriotisme vereis, maar ten spyte van hulle praatjies van nasionale ideale en tradisies het hulle hulle eie bekrompe rasse ambisies voor 'n wyer en suiwer Suid-Afrikaanse patriotisme geplaas. Die Arbeiders, op hulle beurt, het gesê dat hulle hulle vir die werkers beywer, maar ten spyte van al hulle praatjies van broederskap het hulle die werkers erger as die boosste kapitalis uitgebuit. Alhoewel Reitz groot respek gehad het vir die suksesse wat vakbonde behaal

het om arbeidstoestande te verbeter, het hy voorspel dat dié stelsel ten gronde sou gaan indien die vakbondleiers nie hulle lede beter behandel nie. “The tyranny of some of the trades union officials savoured of the Star Chamber and the Inquisition and were foreign to the temperament of the liberty-loving South African people.”

In sy ontleding van die politieke situasie meld Reitz dat toe Louis Botha die S.A.P. gestig het, hy gepoog het om alles wat verstandig en betroubaar was, saam te smelt. Botha het besef dat die plattelandse en konserwatiewe klasse die groot stabiliseringsfaktore was. Met dié in beheer sou daar geen gevaar wees dat Suid-Afrika agter sosialisme en al die ander giere vir die onderdrukking van vryheid van die individu en privaat ondernemings aanhardloop nie. Op daardie grondslag is die S.A.P. opgebou en tot en met Hertzog se oornamewas die Unie na ‘n vreedsame toekoms en permanente welwillendheid onder sy inwoners onderweg. Volgens Reitz kon Hertzog egter nie hierdie konsep begryp nie en in die navolging van sy rassese segregasie het hy die bevolking doelbewus in twee geskeur. Sodoende het die politieke middelpunt van waar dit vir generasies gesetel was tot in vreemde en onbevoegde hande verskuif.

Reitz was ook die mening toegedaan dat dit as gevolg van die Nasionalistiese kortsigtige beleid was dat die Suid-Afrika waarin hy grootgeword het, besig was om voor sy oë te verdwyn. Die Nasionaliste was besig om ‘n politieke situasie te skep wat die Afrikaner element van die bevolking sou ruïneer. Slegs die toegewyde staatsdiens het, ten spyte van ministeriële inmenging, dinge redelik reguit gehou en verhoed dat die land in ‘n veel erger toestand verval as wat dit was. Reitz het hierdie stelling gebruik om te verduidelik waarom die Pakt ministers gepoog het om die moreel van die staatsdiens te ondermyn deur aanstellings op politieke grondslag te doen.³⁹

³⁹ *The Star*, 30/07/1926, Principle and pacts. The Labour Party's Sacrifice. Two Indictments. Col. Reitz and Mr. Blackwell, p. 16.

Volgens Reitz het Hertzog se beleid van “bittere rassisme” veroorsaak dat Suid-Afrika die gemeenskaplike vyand van die res van suidelike-Afrika was. Enige kanse om ‘n Verenigde State van Suidelike-Afrika daar te stel, is daardeur vernietig. Reitz het beweer dat Hertzog die vriendelike state van Noord- en Suid-Rhodesië in vyandige en agterdogtige lande verander het en enige hoop wat ook al mag bestaan het dat hulle deel van die Unie sou word, is deur die vlagkwessie vernietig. Die vlagvraagstuk was ‘n emosionele stryd waarin daar oor ‘n periode van drie jaar geargumenteer is hoe ‘n nuwe vlag vir die Unie daar moet uitsien. Die Britse vlag se insluiting of weglating het tot groot omstredenheid gelei. Reitz het die Pakt-regering ook daarvan beskuldig dat hulle die publiek in ‘n staat van verwarring gelaat het oor die rigting waarin hulle beweeg. Niemand kon sê wat die regering se beleid oor enige onderwerp was nie. Al waarin hulle geslaag het, was om uitgawes te laat toeneem en die skep van ‘n gevoel van onsekerheid oor die toekoms. Die regering het volgens hom ingemeng met ekonomiese wette en privaatremaatskappye en hulle sou nog alle basiese industrieë ruïneer. Oorsese beleggers is afgeskrik met die gevolg dat ontwikkeling tot stilstand gekom het. Volgens Reitz het die Pakt tussen die Arbeiders en die Nasionaliste die regering magteloos gemaak. Hy sou eerder die Nasionaliste alleen in die regering sien, aangesien dit minder van ‘n ramp sou wees.⁴⁰

Reitz het Hertzog se tweestroom politiek vir die S.A.P. en die N.P. se skeiding geblameer. Die Nasionaliste se ondersteuners is vertel dat die S.A.P. nie na die Afrikaanssprekende element se belange sou omsien nie en dat Hertzog hulle enigste uitweg was. Dit het daartoe gelei dat duisende mans wat deur dié standpunt oortuig is die S.A.P. verlaat het. Op ‘n soortgelyke wyse het duisende burgers wat geglo het dat hulle vryheid en redding in afskeiding en ‘n republiek lê, by die N.P. aangesluit in die geloof dat wanneer die N.P. in beheer kom Hertzog ‘n republiek sou stig. Die waarheid was egter dat die S.A.P. veel meer vir die belange van die Afrikaanssprekendes gedoen het as die N.P. Indien Suid-Afrika van die Britse Ryk sou afskei, sou dit vinnig tot ‘n

⁴⁰ *The Star*, 11/09/1926, Nationalists and the Union Jack. Boer War Memories. Sharp rebuke by Col. Deneys Reitz. Racialism that has ruined Union's big Chance.

vyfderangse republiek, wat uitmekaar geskeur is deur interne verskille, degenereer. Dit sou prooi wees vir enige Asiatiese land of ander moondheid wat verbykom. Reitz was ten gunste van hereniging, maar dit sou gedoen moes word op grond van ekonomiese en nie rasselyne nie. Totdat alle mans van konserwatief gematigde opinies nie in dieselfde politieke kamp saamgroepeer nie, het hy egter min hoop vir Suid-Afrika gehad. “...as far as he could see, the fruits of the Nationalist propaganda up to the present had been to create bad blood between Dutch and English, Dutch and Dutch, white and black, white and coloured and white and Asiatic. They had succeeded in estranging Rhodesia and the north from South Africa, and had shaken the credit of the Union to such an extent that overseas capital and overseas emigrants passed South Africa by.” Die Pakt-regering se sogenaamde industriële beleid was volgens hom ‘n mislukking. ‘n Aantal nagmaakte industriële, wat geen Suid-Afrikaanse rou produkte gebruik het nie, is tot die verbruiker se nadeel beskerm, terwyl mynbou en landbou, Suid-Afrika se hoofindustrieë, gewurg is deur hoë spoor- en doeanetariewe. Openbare besteding het daagliks toegeneem en ‘n regering wat mag verkry het op hoofsaaklik die belofte van die ekonomie was besig om te bewys dat hulle die mees verkwistende administrasie was wat Suid-Afrika nog gesien het.⁴¹

Bogenoemde stellings is gemaak na aanleiding van Hertzog se uitsprake tydens die Imperiale kongres in Londen waar hy ‘n doktrine van internasionale onafhanklikheid verkondig het. Tydens die S.A.P. se nasionale Provinsiale Kongres in Natal in Oktober 1927 het Reitz gesê dat Hertzog nie namens Suid-Afrika praat nie en dat hy geen mandaat van enige van die Suid-Afrikaanse partye vir sy beleid gehad het nie. Getrou aan sy mantra het Reitz gesê dat die enigste stabiele faktor in Suid-Afrika die S.A.P. was. Dit was die enigste party wat gepoog het om ‘n balans te hou. Hy was verder ook van mening dat wanneer die S.A.P. weer aan bewind sou kom, dit “for keeps” sou wees.⁴²

⁴¹ *Rand Daily Mail*, 28/09/1926, Tragedy of the Political situation. Race hatred stirred up. Col. Reitz on pact methods. In favour of Hereniging.

⁴² *Rand Daily Mail*, 27/10/1926. Effect of Pact faults. Ever increasing irritation. Natal S.A.P. view. Premier’s speech condemned.

As Reitz se stellings objektief geëvalueer word, dan moet die gevolgtrekking gemaak word dat hy met politieke retoriek besig was en dat hy bloot die Pakt-regering in 'n slegte lig wou stel. Die Pakt-regering het die land in 'n tydperk waarin algemene ekonomiese herlewing plaasgevind het, oorgeneem en die Minister van Finansies, Klasie Havenga, se jaarlikse begrotingsoorskotte het dit weerspieël. Die impak van die Arbeidersparty op die Nasionale Party was ook nie naastenby so groot soos Reitz beweer het nie. Dit was beide die Arbeiders en die Nasionale se oogmerk om wit arbeiders teen die mededinging van swart arbeiders te beskerm en die wetgewing wat geïmplementeer is, is daargestel om dit te verseker. Die Pakt-regering het boonop die Afrikaanse taal- en kultuurbeweging ondersteun en Afrikaans is onder meer deur middel van 'n wet as een van die Unie se twee amptelike tale erken.⁴³ Die kabinet het, selfs by hulle opposisie, alle verwagtinge oortref in die wyse waarop landsvraagstukke aangepak en opgelos is. Die Smuts-opposisie het egter aanvanklik nie geweet hoe hulle die “onheilige alliansie” tussen die A.P. en N.P. moes hanteer nie⁴⁴ en Reitz se standpunte oor hulle moet in die lig gesien word.

In November 1926 maak Reitz die stelling dat die Pakt-regering se dae getel was, dat die publiek besig was om teen hulle te draai en dat indien een of ander onbeplande gebeurtenis hulle nie rehabiliteer nie, hulle gedoem was. Hy het dit aan verskeie redes toegeskryf. Die hooforsaak was waarskynlik dat Suid-Afrika, met meer probleme per vierkante kilometer as seker enige ander land in die wêreld, slegs bestuur kon word deur 'n regering en 'n party wat min of meer dieselfde politieke standpunte handhaaf en dieselfde mikpunte stel. Die Nasionale, met hulle konserwatiewe landeienaarsinstinkte, het die Arbeiders gewantrou en nie van hulle gehou nie en die Arbeiders, met hulle doktrine van sosialisme en staatseienaarskap, het met koue agterdogtigheid na hulle ongelyksoortige en meer stabiele vennote gekyk. Die ideologieë van arbeid en nasionalisme het mekaar weersprek en dit was onmoontlik vir 'n regering soos die Pakt om suksesvol te wees in 'n

⁴³ C.F.J. Muller (red.), *Vyfhonderd jaar Suid-Afrikaanse geskiedenis*, pp. 364-365

⁴⁴ B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 147.

land waar eenheid van doel en samewerking op fundamentele sake van uiterste belang was. Dié inherente ongesondheid van 'n politieke kombinasie soos die Pakt het hulle ondergang onvermydelik gemaak. Die proses is versnel deur die buitengewone optrede van party van sy ministers. Tielman Roos, met sy onverantwoordelike geksheerdery en gebrek aan waardigheid, was volgens Reitz die hooforsaak vir die verbroekeling wat besig was om plaas te vind. Roos se arbitrêre stellings, die afkraak van sy opponente, sy diskriminasie teen die Sons of England Patriotic and Benevolent Society en sy aanvalle op die staatsdiens en die polisie is deur die publiek afgekeur. D.F. Malan met sy Vlagwetsontwerp en die daaropvolgende referendum en vlagkomitee het net struweling veroorsaak. Kol. F.H.P. Creswell se arrogansie teenoor die gewone man op straat en sy kruiperige inskiklikheid met die vlag en ander eise van die ekstremistiese Nasionaliste is verafsku deur die meerderheid van die bevolking. Dit alles is oorheers deur Hertzog se optrede in Londen waar hy gesê het dat hy namens die publiek praat, sonder dat hy hulle eers gekonsulteer het. Volgens Reitz was Hertzog 'n man van hoë karakter en onbetwyfelbare eerlikheid, maar geen mens kon sy dade en sy uitsprake met mekaar vereenselwig nie. Hy het oor die vermoë beskik om een jaar 'n beleid te ondersteun, net om die volgende jaar die teenoorgestelde daarvan te verkondig.⁴⁵

Geoordeel aan bogenoemde stellings was Reitz korrek om te meld dat die Pakt-regering se dae getel was. Sy voorspelling van wanneer het egter nie so gou waar geword as wat hy voorspel het nie – die verbond het vir 'n tydperk van amper nege jaar bestaan. Die A.P. en N.P. het nie dieselfde politieke beginsels en oortuiging gedeel nie en daar was onvergenoegdheid in die N.P. oor hulle alliansie met die A.P. Die Arbeidersparty het boonop interne struwelinge gehad wat veroorsaak het dat hulle verteenwoordiging in die Volksraad van 18 tot agt verminder het. Van hierdie agt kon Hertzog net op die steun van vyf staatmaak. Dit was egter nie net die A.P. wat interne probleme ondervind het nie en Reitz se verwysings na Tielman Roos was

⁴⁵ *The Star*, 10/11/1926, Why S.A.P. must come back. The blunders of the Pact. Warring Wings. Col Reitz on the flag muddle.

redelik akkuraat. B.M. Schoeman beskryf Roos as 'n politieke opportuniste wie se metodes en optredes Hertzog dikwels in die verleentheid gestel het. Hulle het uiteenlopende geaardhede gehad en botsings was onvermydelik. Dit was egter ekonomiese en finansiële faktore wat uiteindelik tot die val van die Pakt-regering gelei het,⁴⁶ alhoewel die interne struwelinge die paadjie daarvoor waarskynlik veel makliker gemaak het.

Ten opsigte van hereniging het Reitz reeds in 1925 verskeie uitsprake gemaak. Hy het verklaar dat hy die versekering van genl. Hertzog aanvaar het dat afskeiding van die Britse Ryk nie langer tot die praktiese politiek behoort nie en dat dit 'n volksramp sou wees. Nadat Hertzog egter verklaar het dat sesessie dood is, wou Reitz weet of die Nasionaliste wat die S.A.P. daarvoor verlaat het nie weer na die S.A.P. wou terugkeer nie. Dit sou logies wees, aangesien hulle onder valse voorwendsels oorgehaal is om die S.A.P. te verlaat.⁴⁷

Hy het ook verklaar dat die S.A.P. nog altyd ten gunste van hereniging langs die regte lyne en in die ware betekenis van die woord was. Maar wanneer Tielman Roos van hereniging praat, het hy bedoel dat die Afrikaanssprekendes moes saamspan om die Engelssprekendes te oorheers. Die enigste soort hereniging wat 'n kans van welslae gehad het, was die hereniging van die konserwatiewe magte van die land teen die verbrokkelende elemente wat daarna gestreef het om die bestaande orde te verbreek.⁴⁸ Hierdie uitsprake van hom oor hereniging is deur *The Cape Argus* toegejuig. Die redakteur van dié koerant het onder meer opgemerk dat hereniging, soos wat Reitz dit in die vooruitsig gestel het, 'n noodsaaklikheid geword het.⁴⁹

Tydens 'n politieke vergadering van die S.A.P. in Port Elizabeth op 12 Oktober 1927 het Reitz gesê dat daar 'n geweldige groot gaping tussen die

⁴⁶ B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, pp. 175-176.

⁴⁷ *Die Burger*, 16/06/1925, "Kwaliteit-mense". Die monster op Robertson. Sappe kry troos, p. 7.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 7.

⁴⁹ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 2: Die eerste bewindsjare 1924-1934 III*, p. 94.

beloftes en die optrede van die Pakt-regering was, iets wat nie maklik verduidelik sou kon word nie. Die Pakt het glo die verkiesing gewen met die beloftes dat hulle die ekonomie sou verbeter, besteding en belasting sou verminder, die leen van geld sou beperk en die verhoudings tussen die rasse sou verbeter. Hulle het egter klaaglik misluk in elkeen van hierdie aspekte. In plaas daarvan het hulle die uitspattigste regering wat die land ooit gehad het, daargestel. Besteding en belasting is vermeerder, geld is op 'n skaal geleen wat nog nie vantevore gesien is nie en in plaas van welwillendheid tussen die rasse het hulle die Vlagwetsontwerp daargestel. Die ergste van alles was dat die publiek nie waarde vir hulle geld gekry het nie. Baie van die geld het gegaan vir 'n vergrote staatsdiens en om gesubsidieerde politieke ondersteuners te onderhou. Die Pakt het ook belowe dat hulle die swart, Indiër en armblanke vraagstukke sou oplos, maar na drie en 'n half jaar is daar steeds gewag vir die Eerste Minister om die veelbesproke segregasie wetsontwerp in te handig. "After three and a half years they found that segregation was as dead as the dodo. The Prime Minister had not segregated a single native and never would. The net result of his tinkering was that the native question was in a worse position than ever." Al wat Hertzog vir sy moeite kon toon, was die ontstaan van die Industrial and Commercial Worker's Union of South Africa (I.C.U.), 'n gees van ontevredenheid, wantroue en onrus en 'n groeiende gewaarwording onder swartes dat hulle nie na die witman kan kyk vir geregtigheid nie.⁵⁰

Volgens Reitz was dit onwaar om te beweer dat enige staatsamptenare uit die regeringsverandering voordeel getrek het. Die teendeel was waar. Die staatsdiens se standaard is ondermyn en al die takke daarvan is gedemoraliseer. Die S.A.P. het 'n hoë standaard van openbare en amptelike eerlikheid daargestel, maar dit het verander. Indien net die helfte van die gerugte wat die rondte gedoen het waar was, was 'n treurige verandering besig om in Suid-Afrika plaas te vind. In die Transvaal het mense op elke straathoek van korrupsie in hoë plekke, korrupsie in die Unie, provinsiale en

⁵⁰ *The Star*, 12/10/1927, Pact's many failures. Col. Reitz' spirited attack. Mass of people neglected. Debit and credit of flag bill, p. 7.

munisipale sfere, gepraat. Die publiek het geglo dat politieke knoeiery aan die orde van die dag was. Die vraag wat gevra was, was waarnatoe die regering die mense lei.

Reitz het beweer dat die Eerste Minister nie net Afrikaans- en Engelssprekendes teenoor mekaar afgespeel het nie, maar dat hy ook die Afrikaanssprekendes verdeel het. In plaas van 'n verenigde nasie is die land gereduseer tot verskillende strydende faksies, met die gevolg dat die meer gematigde, stabiele gedeelte van die bevolking meer en meer geregeer is deur politieke leiers wat die stemme van die minder intelligente elemente van die bevolking gemanipuleer het. Vir Reitz was die slegste aspek van dié situasie die stelselmatige afname van die Afrikaanssprekende ras in Suid-Afrika se materiële en ander welvaart. In sy reise deur die land is hy gekonfronteer met die depressiewe gevolgtrekking dat sy eie ras deur die aanhoudende argumente gedemoraliseer is. Hy moes toesien hoe Hertzog die land met sy rasgebaseerde Vlagwetsontwerp omverwerp. Wanneer hy die afgesaagde uitdrukkings oor status en onafhanklikheid gehoor het, wanneer hy na die hoë praatjies oor Suid-Afrikaanse patriotisme en nasieskap geluister het en terselfdertyd gesien het hoe 'n groot deel van die bevolking op die skaal daal, dan het hy met besorgdheid na die toekoms gekyk. Watter hoop was daar vir 'n land soos dié waar mens slegs kon oorleef as elke man sy deel doen? 'n Groot gedeelte van die Europese bevolking sou te gronde gaan terwyl die res met mekaar baklei oor vlae en ander nie-konstruktiewe rasse en klasse sake wat op hulle afgedwing was.⁵¹

Dit was die N.P. se houding wat vir Reitz onheilspellend was. In elke krisis wat Suid-Afrika deurgegaan het, het die N.P. volgens hom die land keer op keer gefaal. Tydens die oorlog het die lede van die N.P. nooit bokant party politieke intriges uitgestyg nie.⁵²

⁵¹ *The Star*, 12/10/1927, Pact's many failures. Col. Reitz' spirited attack. Mass of people neglected. Debit and credit of flag bill, p. 7.

⁵² SAB, SRP1/3/10/4, Debates of the House of Assembly of the Union of South Africa as reported in *The Cape Times*, 20th November 1915 to 25th June 1923. *The Cape Times*, 08/04/1922, Indemnity Bill Debate. Brilliant speech by Colonel Reitz. Slashing expose. Hertzog and Roos as "political plumbers, kol. 129.

7.2 *Vlagwetsontwerp*

Na die oorname van die regering in 1924 het Hertzog verskeie stappe geneem om Suid-Afrika se onafhanklikheid prakties te implementeer. Sodoende het hy in 1927 'n Departement van Buitelandse Sake geskep wat binne twee jaar diplomatieke bande gesluit het met Nederland, die Verenigde State van Amerika en Italië. Sy pogings om onafhanklikheid van Brittanje te verkry, is egter nie goed deur die opposisie ontvang nie. Een van sy ander stappe, naamlik om 'n eie vlag vir die Unie te skep, het op die randjie van 'n burgeroorlog gedraai en die bande in die land ernstig getoets.⁵³ Dit het een van die belangrikste strydpunte tussen die Afrikaanse nasionalisme en Britse imperialisme oor die koers wat Suid-Afrika moes inslaan, geword.⁵⁴

Die Britse vlag was 'n simbool wat teen baie van die Nasionaliste se trots en individualiteit ingedruis het. Dit was 'n herinnering aan hulle bittere nederlaag tydens die Anglo-Boereoorlog en het hulle gewalg omdat dit vir waardes gestaan het wat hulle afskuwelik gevind het. Liberalisme, filantropie en imperialisme was filosofieë wat onder dié vlag se skadu voortbeweeg het. Slagtersnek, Jopie Fourie en die konsentrasiekampe was die gevolge daarvan. Hulle het gevoel dat rassehaat sou ophou om te bestaan slegs wanneer 'n vlag daargestel is wat 'n simbool van vrede en hulle eie nasionale gees was.⁵⁵ Dit was veronderstel om 'n totale nuwe vlag te wees wat geen van die ongelukkige konnotasies van die verlede gehad het nie.⁵⁶ Dit het noodwendig beteken dat die Britse vlag geen deel van dié nuwe Suid-Afrikaanse vlag sou uitmaak nie.

Om gestalte aan die behoefte vir 'n eie vlag te gee, het D.F. Malan op 16 Februarie 1925 die Suid-Afrikaanse Nasionaliteit en Vlagwetsontwerp in die parlement op die tafel geplaas.⁵⁷ Malan het 'n "skoon" vlag voorgestel – 'n

⁵³ D. W. Krüger, *The making of a nation*, p. 147.

⁵⁴ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 2: Die eerste bewindsjare 1924-1934 I*, p. 195.

⁵⁵ H. Saker, *The South African flag controversy, 1925-1928*, p. 5.

⁵⁶ D. W. Krüger, *The making of a nation*, p. 148.

⁵⁷ H. Saker, *The South African flag controversy, 1925-1928*, p. 11.

vlag wat nie die Britse of republikeinse vlag ingesluit het nie.⁵⁸ Dié aksie het ernstige kritiek uit S.A.P.-geledere gelok, aangesien hulle van mening was dat daar nie 'n groot behoefte onder die publiek vir 'n nuwe vlag was nie. Reitz het saam met S.A.P.-lede soos H.B. Papenfus, Volksraadslid vir Hospitaal en N.J. de Wet,⁵⁹ Transvaalse Senator van die S.A.P.,⁶⁰ hierdie opinie verkondig.

Op 23 Mei 1927 wou hy weet waarom dié wetsontwerp ingedien is, aangesien daar nooit vantevore 'n beweging in so 'n rigting was nie. Volgens hom het die vlagkwessie eers lewendig geword toe die regering uit hulle pad gegaan het om dit op die agenda te plaas en was die N.P. besig met 'n skelmstreek.⁶¹ Beskuldigings dat Smuts ten gunste daarvan was om van die Britse vlag ontslae te raak, was ook volgens Reitz onsin. In al die jare wat hy by die S.A.P. betrokke was, het hy nooit, nie eers in die verbygaan, 'n verwysing na die vlag gehoor nie. Hy was van mening dat dit dalk by een of ander kongres vir akademiese bespreking op die agenda mag verskyn het en dat Smuts dit in 'n abstrakte, tentatiewe wyse oorweeg het, maar dat Smuts nog nooit gepoog het om die saak op die land af te dwing nie. Die saak was nooit binne of buite die kabinet genoem terwyl Reitz 'n lid daarvan was nie.⁶²

Reitz was van mening dat daar sekere goed was wat jy nie met 'n wet kon afdwing nie. Dit was die items wat die lewens van mense geraak het, intieme, persoonlike gevoelens, wat geen regering deur 'n meerderheidstem kon afdwing nie. In sake soos godsdiens, taal, trots op ras of tradisies, het die regering nie die reg gehad om die bevolking te forseer nie en dieselfde het vir 'n vlag gegeld wat vir al hierdie diepgewortelde gevoelens gestaan het. Hy het homself as 'n oud republikein beskryf wat teen die Britse vlag geveg het maar dat hy nie onder daardie vlag weggekrui het totdat dit veilig was om uit

⁵⁸ H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 272.

⁵⁹ H. Saker, *The South African flag controversy, 1925-1928*, p. 6.

⁶⁰ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 2: Die eerste bewindsjare 1924-1934 I*, p. 248.

⁶¹ SAB, SRP1/3/25, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session, Fifth Parliament, 28 January to 29th June 1927, vol. 9 (25th April to 29th June 1927), kol. 4057-4062.

⁶² *The Star*, 12/10/1927, Pact's many failures. Col. Reitz' spirited attack. Mass of people neglected. Debit and credit of flag bill, p. 7.

te kom en homself 'n republiek te noem nie. Om daardie redes het hy teen die Vlagwetsontwerp geprotesteer wat volgens hom slegs kwade gevoelens wakker sou maak. Die vlag sou ou wonde weer oopmaak. Die wetsontwerp sou tweespalt veroorsaak en die nasie skeur.

Hy het verder ook gesê dat die helfte van die mense in Suid-Afrika die Britse vlag bewonder en respekteer en dat dié wetsontwerp daarop uit was om die Britse vlag van die nuwe vlag te verwyder. Volgens hom was die regering nie ernstig oor die ontwerp van die vlag nie en het hulle eers die "...Walker jazz pattern, the Crow and Lion Beer label pattern and now the hot cross bun" goedgekeur. Hyself het teen die Britse vlag geveg en dit was vir hom 'n simbool van 'n volk wat een van die dapperste gevegte in die geskiedenis gestry het.

Hy kon onthou hoe hulle vir drie jaar lank teen oorweldigende magte geveg het. Dat toe hulle uiteindelik oorwin was, die vyand hulle by die hand geneem het, hulle van hulle knieë af op gehelp het en een van die grootste dade van begenadiging getoon het wat een nasie ooit aan 'n ander gewys het. Met die herinneringe aan die Britse vlag en die Vierkleur kon hy nie die bekrompe, stuurse weiering verstaan om die Britse vlag 'n plek op die nuwe vlag te gee nie. Die Britse vlag, met al sy foute en deugde, was deel van Suid-Afrika se geskiedenis en om dit 'n plek op die nuwe vlag te weier was om 'n deel van die geskiedenis te ontken. Dit was 'n onwaardige daad vir selfrespekterende mense soos Suid-Afrikaners. Hy het die regering versoek om nie die wetsontwerp aan te neem nie, aangesien dit 'n warboel van emosies en probleme sou wakker maak.⁶³

Volgens Reitz was die S.A.P. nie teen 'n nuwe vlag gekant nie, maar was hulle van mening dat die nuwe vlag die gevoelens van die Engelssprekende burgers in ag moes neem en dat dit 'n simbool van Suid-Afrika se lidmaatskap van die Britse Statebond moes bevat.⁶⁴ Dit moes 'n embleem

⁶³ SAB, SRP1/3/25, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session, Fifth Parliament, 28 January to 29th June 1927, vol. 9 (25th April to 29th June 1927), kol. 4057-4062.

⁶⁴ D. Reitz, *No outspan*, p. 135.

wees wat die instinkte en sentimente van beide afdelings van die bevolking verteenwoordig.⁶⁵ Die N.P. was egter nie ten gunste hiervan nie.

Tydens 'n vergadering te Potchefstroom het hy voorspel dat indien die vlagwetsontwerp nie laat staan word nie, die volgende algemene verkiesing deur 'n rassevete, wat nie minder bitter sou wees as die wat vantevore plaasgevind het nie, gekenmerk sou word.⁶⁶ Twee weke later het Reitz hierdie sentiment in Randfontein herhaal. Hy het opgemerk dat pogings aangewend is om die publiek te laat glo dat weerstand teen die Vlagwetsontwerp slegs 'n politieke beweging in belang van die S.A.P. was. Dit was egter nie waar nie. Volgens hom het 'n uitbarsting van verontwaardiging spontaan plaasgevind teen die regering se poging om 'n ongevraagde en waardelose vlag op die mense van Suid-Afrika af te dwing. Hy was ook van mening dat dit nie D.F. Malan se doel was om 'n eie vlag vir Suid-Afrika te skep nie, maar dat hy slegs van die Britse vlag wou ontslae raak, aangesien hy dit as die vlag van die onderdrukker beskou het. Hy kon nie aan enige ander daad dink wat meer rasseprobleme sou veroorsaak as dié onverantwoordelike poging om die Britse vlag te verwyder nie. Volgens Reitz was hy nie daar om die Britse vlag goed te praat nie, maar om enige reaksie van die regering te verhoed wat rassehaat in Suid-Afrika sou bevorder. Hyself het die Britse vlag beskou as 'n simbool van beskerming en nie onderdrukking nie. Indien 'n nuwe vlag daargestel word, moes dit albei gedeeltes van die bevolking, Afrikaans en Engels, verteenwoordig, anders sou dit waardeloos wees. 'n Nuwe vlag moes een wees wat hulle kon liefhê en respekteer, voor kon veg en koester. So 'n vlag kon net gemaak word met die goeie denke en goedkeuring van almal. Dit moes die beste tradisies van die verlede verteenwoordig en staan vir die ideale van die toekoms. Dit kon slegs gedoen word in 'n vlag wat beide die Britse vlag en die vierkleur bevat. Hulle vra tog net vir gelyke regte en welwillendheid. Om dié wetsontwerp deur

⁶⁵ *Rand Daily Mail*, 28/09/1926, Tragedy of the Political situation. Race hatred stirred up. Col. Reitz on pact methods. In favour of Hereniging.

⁶⁶ *Rand Daily Mail*, 09/08/1926, Stirring up racial bitterness. Grave danger in pushing the flag bill. Col Reitz's warning. Mr. P. Wessels gives conditions for the Union Jack.

die parlement te druk, sou 'n geweldige groot fout wees.⁶⁷ In reaksie teen Hertzog en Malan se uitsprake, het Reitz gesê dat Suid-Afrika so vry was soos enige ander land in die wêreld. Om 'n gewillige vennoot te wees in die enigste gemenebes van vry lande in die wêreld het dus niks van knegskap of vernedering vir hom as Afrikaanssprekende Suid-Afrikaner ingehou nie. Hulle sou swape wees om daardie posisie op te gee deur die optredes van Malan en Hertzog.⁶⁸

Oor 'n voorstel van genl. Hertzog dat 'n volkstemming oor die vlagvraagstuk gehou moes word, het Reitz gesê dat die voorstel "pure bog" was. Volgens hom sou die enigste effektiewe volkstemming oor die saak 'n algemene verkiesing wees. Hy het ook sarkasties opgemerk dat dit 'n wonderlike werkswyse was om eers die Vlagwetsontwerp in die Parlement te laat aanneem en dan daarna 'n referendum te hou.⁶⁹

Volgens Reitz het die Engelssprekende burgers van Suid-Afrika gevra of die Afrikaanssprekendes regverdig teenoor hulle opgetree het. Hy was bevrees dat die Engelssprekendes in die toekoms nie die woord van hulle Afrikaanssprekende broers sou vertrou nie en dat dit tragies sou wees. Hy het dit voorgehou dat die regering nie die reg gehad het om die land in die chaos van 'n vlagreferendum te gooi voordat hulle nie eers weer 'n nuwe mandaat van die mense verkry het nie. In verwysing na Hertzog se stelling dat al gaan die uitslag van die referendum teen hom, hy steeds daarvoor sou veg, het Reitz gevra hoe Hertzog dan kon verwag dat ander dan die uitslag moes respekteer? Hoe sou so 'n dreigement hulle by vrede uitbring? Aan die debietkant van die vlag sou hulle bitterheid en meningsverskille hê en 'n groot deel van die bevolking sou gevul wees met 'n brandende gevoel van onredelikheid en onregverdigheid. Hulle sou Rhodesië en die noordelike gebiede vervreem. Hulle sou uiteindelik daarin slaag om Swaziland,

⁶⁷ *The Star*, 27/08/1926, A flag meeting at Randfontein. Union Jack and Vierkleur demanded. Appeals to the Government to drop the bill, p. 15.

⁶⁸ *Rand Daily Mail*, 08/09/1926, Honesty and Patriotism impugned. Abuse of loyal citizens, Col. Reitz on the speech. "Sophistries". Peaceful solution impossible.

⁶⁹ *Die Burger*, 20/09/1926, Die referendum-verklaring van genl. Hertzog. Kol. Reitz bang daarvoor, p. 4.

Basoetoland, Betsjoeanaland en die Suidwes Protektoraat uit die Unie te verdryf. Hulle sou duisende immigrante verdryf en sou die Unie se morele en finansiële krediet onherstelbaar in die oë van die wêreld beskadig. Aan die kredietkant sou hulle 'n vlag hê wat geen respek by enigiemand afdwing nie.⁷⁰

Teen Oktober 1927 is die kwessie rondom die vlag opgelos toe 'n ooreenkoms bereik is dat twee afsonderlike vlae ingestel sou word. Die nasionale vlag sou die oranje, wit en blou banier van die Huis van Oranje wees, met die twee republikeinse vlae en die Britse vlag wat inslaan op die wit baan. Daarmee saam sou die Britse vlag by sekere voorgeskrewe plekke hang as teken van die Britse verbinding. Dié ooreenkoms het min mense tevrede gestel. Engelssprekende Suid-Afrikaners het oor die algemeen nie veel erg aan 'n nasionale vlag gehad nie, terwyl die Nasionaliste gekla het dat hulle op die ou end twee Britse vlae in plaas van net een gehad het. Die nuwe vlae is vir die eerste keer op 31 Mei 1928 gehys⁷¹ en Suid-Afrika was toe in die unieke situasie dat hulle twee hoofstede, twee amptelike tale, twee amptelike rasse en twee amptelike vlae gehad het en, soos Reitz verklaar het, "...somehow it works".⁷²

Die gevoelens wat tydens die vlagkwessie ontstaan het, het nie maklik verdwyn nie en beide die Natte en die Sappe het dit probeer uitbuit. Die Sappe het die Natte van rassediskriminasie beskuldig, terwyl die Natte probeer munt slaan het uit die Sappe se aandrang dat die Britse vlag as 'n embleem vir die land behou word. Tydens vergaderings wat Reitz moes toespreek, is hy gewoonlik verwelkom met 'n gehekel en uitjouery aan die een kant en mosies van vertroue aan die ander kant. Baie van hierdie vergaderings het ook gepaard gegaan met 'n bakleiery en so het Reitz een dag by 'n vergadering by Brits aangekom waar sowat 200 man reeds besig was om appels te swaai. Met nadere ondersoek het hy agtergekom dat dit sy politieke vergadering was waar dié gevegte uitbreek het. Klaarblyklik het sy

⁷⁰ *The Star*, 12/10/1927, Pact's many failures. Col. Reitz' spirited attack. Mass of people neglected. Debit and credit of flag bill, p. 7.

⁷¹ R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, pp. 268-269.

⁷² D. Reitz, *No outspan*, pp. 135-136.

beoogde toespraak, asook die feit dat 'n nuwe drankwinkel daardie oggend op die dorp oopgemaak het, die plaaslike gevoelens so opgewerk dat een van die oproerigste vergaderings wat hy sedert die 1915 verkiesing beleef het, plaasgevind het.⁷³

Gevegte het dwarsdeur sy toespraak voorgekom en in 'n stadium is die tafel waarop hy gestaan het onder sy voete uitgepluk en het hy in die nie te vriendelike gehoor geland.⁷⁴ Gelukkig het die skare so naby aanmekaar gestaan dat hulle gesukkel het om mekaar te slaan. Dit het egter nie een van sy teenstanders verhoed om hom met 'n petrolboks vol bakstene oor die kop te probeer moker nie. Na afloop van hierdie affêre was dit nodig om van die beseerdes per ambulans na Pretoria te laat vervoer. Dit het ook aanleiding gegee tot 'n aantal regsdinge en groot hartseer.

Hierdie stryd het Reitz aan die dae wat hy verkiesingsvergaderings in die Vrystaat gehou het, herinner. Verskeie van die stadsale in die Vrystaat het volgens hom steeds bloedspatsels gehad wat uit die tydperk dateer. Tydens een so 'n voorval moes hy selfs 'n rekening van £82 betaal vir skade wat aangerig is.⁷⁵

Tydens die parlamentsitting aan die einde van 1927 het een of ander slimjan, aldus Reitz, uitgevind dat hy nie die eed van getrouheid teenoor Brittanje in 1902 afgelê het nie. Op grond daarvan was hy nie 'n Britse onderdaan nie en mag hy by regte nie in die parlement gesit het nie. Daarmee saam het 'n boete opgeloop vir elke dag wat hy in die parlement was. Die regering het egter 'n wetsontwerp ingedien wat hierdie reëling ongeldig verklaar het. Die tye wat die wetsontwerp in die parlement bespreek is, moes Reitz hom daarvan verskoon. Volgens Reitz is daar met 'n gelag na die wet as die "Deneys Reitz Relief Act" verwys en, indien hy die boete vir sy oortreding sou betaal, dit min of meer dieselfde bedrag sou wees as wat Duitsland na die Eerste Wêreldoorlog as kompensasie moes betaal. Die wet is egter

⁷³ D. Reitz, *No outspan*, pp. 136-137.

⁷⁴ *The Cape Times*, 13/09/1927, A lively political meeting. Audience indulge in free fights, p. 7.

⁷⁵ D. Reitz, *No outspan*, p. 137.

goedgekeur en Reitz kon met 'n geruste hart sy stoel in die parlement inneem.⁷⁶

Op 'n soortgelyke wyse as met die Vlagwetsontwerp het Reitz op 10 Februarie 1928 te velde getrek teen 'n Dingaansdagwetsontwerp wat by die Volksraad ingedien is. Volgens hom was dit 'n wetsontwerp wat Suid-Afrikaners na die Middeleeue sou terugneem. Hy het verklaar dat hy respek en bewondering vir die pioniers en Voortrekkers van die land gehad het, maar om die hele land te forseer om Dingaansdag as 'n Sondag te vier, was vir hom te erg. As 'n persoon voel dat hy Dingaansdag as 'n Sondag wil gedenk, is dit sy reg om dit te doen, maar dieselfde geld vir die persone wat wil sport speel en die dag geniet. Volgens hom was dit 'n tipe "hot-house" patriotisme wat heeltemal verkeerd was. Elke persoon moes die reg hê om Dingaansdag te vier soos wat hy wou.⁷⁷

As geoordeel word aan die wetsontwerpe wat Reitz teengestaan het, ontstaan die vraag tot in watter mate dit met die imperialistiese strewe om deel van die Britse Ryk te wees, of slegs as algehele teenkanting teen die Nasionaliste en hulle beleide, te doen gehad het. 'n Afleiding wat gemaak kan word, is dat Reitz teen alles wat Afrikaner georiënteerd was, gekant was. Beskuldigings dat hy 'n goeie voorbeeld was van 'n gebore Afrikaner wat vir sy eie volk geen gevoel meer gehad het nie en wat geestelik reeds heeltemal Brits geword het, word juis deur sekere Nasionalistiese geskiedskrywers aan hom toegedig.⁷⁸ As gekyk word na sy persoonlikheid asook sy lewensfilosofie is dit waarskynlik 'n kombinasie van beide. Hy sou sy standpunte tot die dood toe verdedig en probeer uitleef. Hy het egter ook 'n hardkoppige streep gehad wat veroorsaak het dat hy sekere uitsprake sou maak bloot om sy opponente te irriteer en die harnas in te jaag. Die Dingaansdag wetsontwerp sou heel

⁷⁶ D. Reitz, *No outspan*, pp. 137-138.

⁷⁷ SAB, SRP1/3/26, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session, Fifth Parliament, 14th October 1927 to 1st June 1928, vol. 10 (14th October 1927 to 3rd April 1928), 10/02/1928, kol. 904-905.

⁷⁸ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, p. 166.

waarskynlik vir hom die ideale geleentheid gewees het om aan beide van hierdie uiting te gee.

7.3 Aktiwiteite in die Parlement

Dit blyk dat Reitz in die tydperk wat hy as opposisielid in die Volksraad gesit het die belange van die publiek op die hart gedra het. Hy het ook nie belangstelling verloor in die sake waarby hy betrokke was voordat hy sy pos as minister verloor het nie. Sy vrae en aktiwiteite in die Volksraad kan waarskynlik ook geïnterpreteer word as politieke druk wat hy op sy opponente probeer plaas het.

‘n Voorbeeld van een so ‘n aktiwiteit was die vestiging van witmense in Zoeloeland. Op 17 Junie 1925 rig Reitz ‘n vraag aan die Minister van Lande, P.W.G. Grobler, waarvolgens hy wou weet wat besig was om te gebeur met die besetting van Zoeloeland. Volgens hom het die vorige regering, na deeglike beplanning, sowat 80 930 hektaar opsygesit vir besetting en ongeveer 40 460 daarvan is die vorige Mei of Junie uitgedeel. Met die oornome van die nuwe regering is die proses egter gestaak en het die Eerste Minister ‘n stelling in Vryheid gemaak waarvolgens hy glo sou gesê het dat die besetting verder sou plaasvind met “armblankes”. Volgens Reitz sou dit ‘n groot fout wees. Hy het die regering ook beskuldig dat, as gevolg van hulle optrede, hulle reeds ‘n hele jaar se ontwikkeling in die gebied verloor het. In hierdie standpunt het hy uit ‘n onverwagse oord ondersteuning gekry. Hy haal ‘n artikel in *Die Burger* aan waarin hy aangehaal is dat die landbou-industrie in Zoeloeland mense met inisiatief, deursettingsvermoë en besigheidskennis benodig het. Mense wat sou kon aanpas by die omstandighede en wat hard kon werk. Die bewering is ook gemaak dat die armblankes sou ondergaan nog voordat hulle begin werk het. Vir ‘n wonder is Reitz ook deur *Die Burger* geprys: “Let us give honour where honour is due. Whatever faults Col. Reitz may have, he at any rate knew what he was talking about when he opposed the Government’s idea of settling poor whites in Zululand.” Hierdie lof het Reitz laat bloos. Hy was per slot van rekening, volgens homself, ‘n baie

beskeie man. Dit was boonop die eerste keer wat hy in dié koerant geprys is. Hy het nietemin heelhartig met die skrywer saamgestem. Hierdie standpunt van Reitz het reeds die vorige jaar veroorsaak dat C.W. Malan, die Minister van Spoorweë en Hawens, gesê het dat die Afrikaanssprekende gedeelte van die bevolking hulle vir Reitz geskaam het omdat hy die belange van die armlankes teengestaan het.⁷⁹

‘n Verdere saak wat Reitz na aan die hart gelê het, was die Departement van Lande. Op 18 Junie 1925 het Reitz die Minister van Lande versoek dat die Departemente van Lande en Besproeiing weer gekombineer moes word. Volgens hom was dit sinloos dat die Departement van Besproeiing in daardie stadium onder die Minister van Justisie geval het, aangesien die twee departemente baie min in gemeen gehad het. Elke groot besproeiingskema het te doen gehad met kroongrond en die besetting van grond. Sedert Tielman Roos die Departement van Besproeiing oorgeneem het, het daar egter baie min op die gebied plaasgevind. Volgens Reitz moes al die besproeiingskemas in die land hersien word en dit kon slegs in samewerking van die Minister van Lande gedoen word. Hy het besproeiing beskou as ‘n Aspoestertjie, ‘n stiefkind en tog was dit net so belangrik soos die besetting van grond. Hy was bevrees dat ‘n tweestroombeleid ten opsigte van grond en besproeiing aangeneem sou word.⁸⁰ Op 3 Junie 1927 het hy ‘n soortgelyke pleidooi in die Volksraad gelewer. Volgens hom kon die Departemente van Lande en Besproeiing nie geskei word nie aangesien hulle ineen verweef was.⁸¹ Op 5 Maart 1928 neem hy hierdie argument verder en noem hy Besproeiing die “...sick man of the Union”.⁸²

⁷⁹ SAB, SRP1/3/18, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February 1925 to 25th July 1925, vol. 5 (12 June to 25 July 1925), 17/06/1925, kol. 4597-4599.

⁸⁰ SAB, SRP1/3/18, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Second Session, Fifth Parliament, 13th February 1925 to 25th July 1925, vol. 5 (12 June to 25 July 1925), 17/06/1925, kol. 4615-4616.

⁸¹ SAB, SRP1/3/25, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session, Fifth Parliament, 28 January to 29th June 1927, vol. 9 (25th April to 29th June 1927), 03/06/1927, kol. 4570.

⁸² SAB, SRP1/3/26, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session, Fifth Parliament, 14th October 1927 to 1st June 1928, vol. 10 (14th October 1927 to 3rd April 1928), 05/03/1928, kol. 1706.

Reitz het ook by verskeie geleenthede vrae aan die Minister van Verdediging gerig, veral waar dit gelyk het of bestaande weermagslede benadeel is. Op Vrydag 17 April 1925 het hy gevra dat die name van al die kandidate wat as kommandante in die Unie-Verdedigingsmag verkiesbaar was, bekend gemaak word. Op 2 Junie het hy hierdie versoek uitgebrei en gevra waarom die aanstelling van die kommandante en offisiere van die Pretoria Suidooskommando so lank geneem het.⁸³ In 1928 wou hy weet waarom die meerderheid offisiere van die Potchefstroomkommando op 9 Januarie 1928 bedank het. Die antwoord het gemeld dat 13 van die 29 offisiere van die Potchefstroom-kommando bedank het uit protes teen die aanstelling van 'n A.J. Alberts as kommandant van dié kommando.⁸⁴ As afleidings gemaak word uit die vrae, kan dit maar net wees dat die sake onder Reitz se aandag gebring is deur ongelukkige offisiere en dat hulle moontlik 'n kortpad gesien het om hulle eie probleme op te los. Reitz, wat self lank in militêre rolle was, het waarskynlik 'n simpatieke oor vir hulle probleme gehad en sou dit sonder veel aansporing in die parlement opneem.

7.4 Krugerwildtuin

In *No outspan* meld Reitz bitter min oor sy aktiwiteite gedurende 1928 en die enigste aspek waaraan hy enigsins aandag gee, was sy werksaamhede in die Krugerwildtuin. Met sy eerste besoek aan die wildtuin in dié jaar was daar reeds goeie vordering gemaak met die oopstelling van die park en was dit besig om vorm aan te neem onder die beheer van kol. James Stevenson-Hamilton en die ander bewaarders. Paaie en toeriste kampe was in aanbou en die gebied tussen die Krokodil- en Olifantsriviere was al vir die publiek toeganklik. Die Nasionale Parkeraad was egter ook angstig om die onbekende Shingwedzi-gebied oop te stel en Reitz se besoek was daarop gerig om 'n plek te gaan soek waar 'n brug oor die Olifantsrivier gebou kon

⁸³ SANW Dokumentasiediens, DC55245, 2, Questions asked in the house – Session 1925.

⁸⁴ SANW Dokumentasiediens, CGS 389/28/5, Questions asked in Parliament: 1928: Potchefstroom Vaalrivier Commando, by Col. Reitz.

word. Na 'n lang maar rustige soektog het hy 'n geskikte kruising gevind. Paul Selby het later 'n pont vir die kruising ontwerp en gebou.⁸⁵

Vanweë klagtes oor vliegtuie wat oor die wildtuin vlieg en die diere op loop jaag, het die Parkeraad in 1928 'n eksperiment gedoen om die effek van laag vlieënde vliegtuie op diere te bepaal. Reitz het ook aan die proefneming, wat met behulp van drie Wapiti-vliegtuie van die Unie-Verdedigingsmag uitgevoer is, deelgeneem. Sy loods was sir Pierre van Ryneveld, die hoof van die Suid-Afrikaanse lugmag. Genl. Tanner, onder wie Reitz in Frankryk tydens die Eerste Wêreldoorlog gedien het, was 'n passasier op een van die ander vliegtuie. Hulle het kruis en dwars, op 'n lae hoogte, oor olifante, kameelperde en ander diere gevlieg om die diere se reaksie op vliegtuie te bepaal. Volgens Reitz het dit voorgekom asof die diere deur die geraas verwar is en hulle het wild rondgemaak. Sommige troppe het so waansinnig op loop gegaan dat hy nie gedink het hulle sou stop voordat hulle Portugese gebied bereik het nie. Selfs krokodille op sandbanke het bollemakiesies gemaak in hulle haas om die veiligheid van die water te bereik. Die uiteinde van dié eksperiment was egter dat Reitz-hulle waardevolle inligting kon insamel en dat dit die Raad genoegsame skietgoed gegee het om regulasies oor vlieg oor die wildtuin op te stel.⁸⁶

In 'n poging om die welwillendheid van genl. Hertzog te kry, het die Raad hom in dieselfde jaar genooi om die Krugerwildtuin te besoek. Reitz sou een van sy gashere wees, iets wat aanvanklik vir hom moeilik was, aangesien hy en Hertzog reeds sedert 1912 nie met mekaar gepraat nie. Reitz skryf dit daaraan toe dat Hertzog vanselfsprekend aangeneem het dat Reitz hom sou ondersteun. Hy was na alles die seun van 'n voormalige republikeinse president wat tydens die Anglo-Boereoorlog aangehou veg en later geweier het om die eed van getrouheid teenoor Brittanje af te lê. Teen 1912 het hy, Reitz, egter reeds tot ander insigte gekom en die "...evils of overdone race worship..." begin verstaan en het hy die beleide van Botha en Smuts

⁸⁵ D. Reitz, *No outspan*, pp. 141-142.

⁸⁶ *Ibid.*, pp. 143-144.

ondersteun. Hertzog het hom glo nooit hiervoor vergewe nie en Reitz het hom deur al die jare teengestaan.⁸⁷

In die neutrale omstandighede van die Krugerwildtuin moes die twee egter saamwerk en alhoewel Reitz hom vreemd gevind het, moes hy toegee dat Hertzog 'n sjarmante en beleefde gas was. Hy het Hertzog in 'n ander lig begin beskou en het erken dat hy hom as gevolg van hulle politieke verskille dalk te sterk veroordeel het. Reitz regverdig sy gedrag deur te meld dat hy nog altyd geglo het in vriendskap met Brittanje en dat hy gehoop het dat dit moontlik sou wees om binne die beperkinge van die Britse Ryk 'n nasie op te bou uit die Engels- en Afrikaanssprekende mense van die land. Hy was van mening dat Hertzog 'n eng rassehater met 'n diep weersin in Engelse burgers was. Hulle gesprekke het hom egter laat besef dat alhoewel Hertzog 'n oordrewe Afrikanerkompleks gehad het, hy 'n opregte strewe na samewerking en rassevrede in Suid-Afrika gehad het. Reitz het Hertzog as onlogies en ietwat deurmekaar beskou, maar hy het tydens die reis 'n sy van Hertzog se karakter gesien wat hom minder vyandig gemaak het. Die uiteinde van die besoek was dat die Parkeraad in hulle doel geslaag het. Hertzog was beïndruk met wat hy gesien het en die Raad het daarna nooit enige probleme gehad het om genoegsame fondse vir die Krugerwildtuin by die regering te kry nie.⁸⁸

7.5 Die algemene verkiesing van 1929

Die Pakt-regering se parlementêre termyn van vyf jaar sou in Maart 1929 verstryk en dit het 'n algemene verkiesing vereis - 'n verkiesing wat Hertzog met groot vertroue en 'n lys van prestasies van wat in die voorafgaande vyf jaar behaal is, kon tegemoetgaan. Nie alleen is stappe gedoen om groter ekonomiese welvaart en finansiële sekuriteit te verseker nie, maar maatreëls om wit werkers in die nywerheidswese te beskerm, die Kleurslagboomwet,

⁸⁷ D. Reitz, *No outspan*, p. 145.

⁸⁸ *Ibid.*, pp. 145-146.

die Naturelle Administrasiewet en ander wette is ingestel. Yskor het tot stand gekom. Die Nasionaliteits- en Vlagwet is aangeneem, Afrikaans is as amptelike taal erken en die Unie se status is verander na die Rykskonferensie van 1926⁸⁹ - alles prestasies wat op 'n goeie voorafgaande vyf jaar gedui het.

Om dubbel van hulle oorwinning seker te maak, het die regering egter nie net hulle verkiesingsprogram op hulle uitstekende rekord gebaseer nie, maar ook op hulle beleid om die rassekwessie op te los. Hulle het beweer dat Smuts en die S.A.P. die wit beskawing bedreig, aangesien hulle voorstanders van gelykheid tussen wit en swart was - 'n stelling wat nie waar was nie. Die S.A.P. het ook in wit oppergesag geglo, maar hulle boodskap was heelwat minder eenvoudig en emosioneel as dié van die N.P. Om hulle standpunt oor die S.A.P. te regverdig, het die N.P. op 'n toespraak waarin Smuts oor 'n Britse federasie van state gepraat het, 'n dominium wat dwarsdeur Afrika sou strek, gefokus. Hulle het beweer dat Smuts 'n staat daar wou stel waar 'n klein minderheid wittes deur 'n oormag swartes verswelg sou word. Die kiesers is voor 'n keuse gestel: die voortbestaan van wit Suid-Afrika teenoor 'n swart staat waarin hulle kinders geen kans sou staan nie.⁹⁰

Reitz, wat sedert 1922 Port Elizabeth Sentraal in die parlement verteenwoordig het, het in 1929 'n aanbod ontvang wat hy nie kon weerstaan nie: hy is versoek om homself in Barberton, 'n Nasionalistiese vesting, vir verkiesing beskikbaar te stel. Reitz se kennis van die omgewing en sy mense het hom oortuig dat dit tyd was om die Nasionaliste in dié kiesafdeling die stryd aan te sê. Dat die Krugerwildtuin deel van die gebied gevorm het, het sy besluit makliker gemaak en hy het, volgens homself ietwat ondankbaar, vir Port Elizabeth totsiens gesê en homself voorberei vir die inval in die nuwe gebied.⁹¹

Alhoewel die S.A.P. se vooruitsigte nie goed was nie, het Reitz aktief aan dié verkiesing deelgeneem. Hy het Suid-Afrika deurkruis om sy kollegas te help,

⁸⁹ B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 152.

⁹⁰ J. Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, p. 104.

⁹¹ D. Reitz, *No outspan*, p. 147.

net om met tussenposes na sy eie distrik terug te keer om stemme daar te werf. Hy beskryf die Laeveld se berge, woude en riviere as 'n pragtige omgewing, maar 'n uiters moeilike plek om 'n verkiesingstryd te voer. Die natuur het die Laeveld in 'n groot hoeveelheid waterdigte kompartemente verdeel en hy moes meermale te voet of te perd reis om by afgesonderde valleie, geïsoleerde mynkampe en afgeleë bosbounederssettings uit te kom. Hy het geswerf van die Kamshloabaan hoogtes wat op Swaziland uitkyk tot by Komatipoort aan die Portugese grens en van die hellings van die Drakensberg tot by Tzaneen in die noorde. Hy het plakkers en boere op hulle plase en klein gemeenskappies wat tussen die riviere weggesteek was, besoek. Hy het te doen gehad met eietydse en moderne vrugteplase aan die een kant en verspreide groepe in die berge wat steeds dieselfde lewenstyl as 30 jaar vantevore gehandhaaf het. Dit was 'n uitputtende roetine wat sy tol geëis het.⁹²

Tydens dié verkiesing het hy uitgevind dat sy lidmaatskap van die Parkeraad hom eerder tot nadeel as voordeel gestrek het. In een stadium, toe hy 'n toespraak onder 'n boom op die oewer van die Krokodilrivier gelewer het, het 'n ou boer aan hom gesê dat seekoeie vanuit die Krugerwildtuin die vorige aand sy plaas ingeval het en £200 se tamaties verorber het. Hy het aan Reitz gesê dat as hy nie beter gaan omsien na die diere in sy sorg nie, hy en sy bure teen Reitz sou stem. Tydens 'n ander geleentheid is een van sy toesprake onderbreek deur 'n veewagter wat die nuus gebring het dat een van sy eienaar se bulle deur 'n krokodil gevang is. Die skuld hiervoor is ook op Reitz se skouers geplaas.⁹³

Die unieke omstandighede van die gebied waarin hy stemme probeer werf het, het aan Reitz genoegsame materiaal verskaf om sy toesprake op te kikker. So het hy byvoorbeeld op Barberton 'n storie vertel van hoe hy vroeër daardie dag in 'n leeu vasgery het. Hy het aan die gehoor vertel dat dit sy eerste terugslag was, maar dat aangesien die leeu nie op die kieserslyste

⁹² D. Reitz, *No outspan*, pp. 147-148.

⁹³ *Ibid.*, p. 148.

was nie, hy nie gestop het om met hom te argumenteer nie. Vir die Boere wat in die berge gebly het en steeds in die verlede gelewe het, moes hy terugval na sy betrokkenheid by die Anglo-Boereoorlog. In beide gevalle het sy benadering die knoop vir hom deurgehaak.⁹⁴

Die normale politieke retoriek tussen die N.P. en S.A.P. het egter nie agterweë gebly nie. Op 22 Maart 1929 het Reitz in 'n Volksraadsdebat gesê dat die S.A.P. steeds die beginsels volg wat Louis Botha in 1911 neergelê het en dat hulle poog om mense by mekaar te hou ongeag ras, taal of oorsprong. Hy was trots op die samestelling van die S.A.P.: Joods en nie-Joods, ryk en arm, Afrikaans en Engels. Volgens hom het hy die gematigdes en nie noodwendig Afrikaanssprekendes verteenwoordig nie. Tydens sy toespraak het hy verwys na 'n beskuldiging van dr. H.D. Van Broekhuizen, Volksraadslid van Pretoria-Suid, dat hy (Reitz) vir Afrikaners stink omdat hy hulle verrai het. Sy teenargument was dat hy by die Afrikaner gestaan het in donker dae terwyl Van Broekhuizen oorsee was. Volgens hom was dit nie die man met 'n beperkte visie wat vir die Afrikaner voordeel inhou nie. Hy het ook nie omgee om name genoem te word omdat hy 'n breër visie van Suid-Afrikaanse patriotisme gehad het as die lede van die N.P. nie. Hy was bereid om daarby te staan omdat dit die regte beskouing van Suid-Afrikaanse patriotisme was. Die N.P. het 'n Unionis as 'n vyand beskou bloot omdat hy 'n Engelssprekende Suid-Afrikaner was. Reitz se visie van die toekoms was een waarin niemand sou vra of 'n persoon Engels of Afrikaans was nie, maar eenvoudig of hy 'n Suid-Afrikaner was. Volgens Reitz was dit 'n geloof eerder as 'n politieke beleid en het hy die voorafgaande 17 jaar daarvoor gestry en gewerk.⁹⁵

Teen die einde van die verkiesing was Reitz fisies uitgeput, maar hy het sukses behaal en is verkies as lid van die parlement vir die Laeveld. Met die res van die S.A.P. het dit nie so goed gegaan nie en die Nasionale Party is met 'n groot meerderheid tot die regering herkies. Volgens Reitz was sy

⁹⁴ D. Reitz, *No outspan*, pp. 148-149.

⁹⁵ SAB, SRP1/3/28, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Sixth Session, Fifth Parliament, 25th January to 27th March 1929, vol 12., 22/03/1929, kol. 1649-1651.

oorwinning die enigste liggpunt, aangesien dit die enigste setel was wat hulle in die hele Unie by die N.P. kon wen.⁹⁶ Reitz se beskrywing van die verkiesing word met 'n humoristiese staaltjie afgesluit. Die dag na die verkiesing het hy in 'n trein in Pretoriastasie gesit toe hy hoor hoe twee kruiers die verkiesing bespreek. Hulle het in Afrikaans gepraat en was duidelik Nasionaliste. Die een het glo vir die ander een gesê: "Yes, we have won the election, but the only pity is that 'daardie bogger' Colonel Reitz is back in Parliament again."⁹⁷

Met die dat Reitz as lid vir die parlement vir die Laeveld verkies is, het hy 'n stap geneem waaroor hy nooit spyt was nie, naamlik om 'n stuk grond met die naam Sandringham in die Pelgrimsrus-omgewing te koop. 'n Groot hoeveelheid wild het op die plaas voorgekom, onder meer elande, swartwitpense, sebras, koedoes, wildebeeste, waterbokke en leeus. Vir Reitz was die toppunt van dit alles dat daar selfs 'n gedeelte van die Shangaanstam, met hulle eie hoofman en 'n toordokter, op die plaas gebly het. Hy beskryf hulle as nog baie barbaars en gewapen met assegaai. Hulle was egter aan hom trou verskuldig omdat hy die grond besit het en hy het homself as 'n tipe leenheer beskou met 'n troep soldate tot sy beskikking.⁹⁸ Volgens Reitz het hy dié aankoop nie net vir homself gedoen nie, maar ook vir sy twee seuns. Jan was agt en Michael vyf en hy wou gehad het hulle moes die prag van die Laeveld leer ken, leer jag en leer om op hulle self aangewese te wees en hoe om vuurwapens te hanteer. Die gevolg was dat hulle dit van daardie jaar af aan elke jaar besoek het.⁹⁹ Vir Reitz het Sandringham 'n toevlugsoord weg van al sy politieke probleme geword.¹⁰⁰

⁹⁶ Hierdie stelling van Reitz is verkeerd aangesien die S.A.P. ook die Pretoria-Sentraal setel by die N.P. in die Transvaal afgeneem het. B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 154.

⁹⁷ D. Reitz, *No outspan*, p. 149.

⁹⁸ D. Reitz, *No outspan*, p. 149; TAB 5697/44. Boedel van Deneys Reitz.

⁹⁹ D. Reitz, *No outspan*, p. 150.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 157.

7.6 *Publikasie van Commando*

Op die persoonlike front het 1929 'n ander mylpaal vir Reitz opgelewer, naamlik die publikasie van sy eerste boek, *Commando: A Boer journal of the Boer war*. Die werk was 'n geredigeerde weergawe van 'n manuskrip, Herinneringen van 1899-1902, wat Reitz in 1903 as 21-jarige, terwyl hy as transportryer in Madagaskar gewerk het, geskryf het. Met die skryf van *Commando* amper 30 jaar na Herinneringen van 1899-1902 het hy twee groot voordele gehad: perspektief en ondervinding. Hy het toe reeds aan die Eerste Wêreldoorlog deelgeneem, hy was 'n kabinetslid en lid van die parlement en sy Engels was uitstekend. Die gevolg is dat *Commando* 'n gesofistikeerde en vloeiende verslag van die Anglo-Boereoorlog is. In teenstelling hiermee is Herinneringen van 1899-1902 'n eenvoudige verhaal van 'n jong bittereinder - 'n eerste poging wat in duidelike en kleurvolle "Hollands" geskryf is. In die manuskrip, wat so gou na die oorlog geskryf is, is Reitz se onthou van sy ervaringe baie helder en sy stories weerspieël sy emosies.

Die grootste verskil tussen die manuskrip en *Commando* is die donker prentjie wat die manuskrip gee van die Britse gedrag gedurende die oorlog – gewoonlik vergesel van bitsige of kwetsende kommentaar – en van die ontberinge wat die kommando's en die burgerlikes, oud en jonk, vrouens en kinders, bereid was om deur te maak vir hulle onafhanklikheid. So skryf hy byvoorbeeld dat dit vir hom gelyk het asof Kitchener 'n kêrel was wat te veel in die bottel gekyk het – sy gesig was rooi en hy het swaar sakke onder sy oë gehad.¹⁰¹

Commando beskryf dieselfde avonture as die manuskrip, maar in 'n veel meer selfbeheerste en gepoleerde manier.¹⁰² *Commando* het 'n beplande afsydigheid met emosies wat totaal en al onder beheer is. Die tydperk waarbinne *Commando* gepubliseer is en die manier waarin dit geskryf is, laat die vraag ontstaan of dié werk nie dalk 'n doelbewuste poging tot rekonsiliasie

¹⁰¹ Brenthurstbiblioteek, MS196/1/2/3, vol. 9, Deneys Reitz, Herinneringen van 1899-1902, p. 951.

¹⁰² C.J. Barnard, Memo aan Brenthurstbiblioteek re die publisering van D Reitz se Herinneringen van den Engelschen Oorlog 1899-1902, 17/10/1997.

tussen Boer en Brit was nie, aangesien Reitz 'n uiters rekonsiliërende posisie inneem deur nie die Britte af te kraak as barbaars in hulle optrede nie. Sy politieke standpunte in ag geneem, is dit waarskynlik 'n korrekte aanname.

Die publikasie van *Commando* toon weer eens Reitz se voortvarendheid. Jan Smuts het die voorwoord daarvan geskryf en alhoewel Reitz hom hartlik daarvoor bedank het, was hy parmantig genoeg om dele daarvan te verander. Dit is nie duidelik presies wat nie, maar volgens hom was dit slegs 'n paar onbelangrike kleinighede.¹⁰³ Die boek is egter goed ontvang en Smuts het aan sy vrou geskryf dat dit oral waar hy kom, geloof word.¹⁰⁴ Reitz se veranderinge is dus gelukkig nie in 'n slegte gees opgeneem nie.

Alhoewel *Commando* die eerste volwaardige boek was Reitz gepubliseer het, was dit nie die eerste keer wat hy ink op papier geplaas het nie. In Oktober 1925 het die *Encyclopedia Britannica* Smuts versoek om twee artikels vir hulle te skryf: een oor die geskiedenis van Suid-Afrika sedert 1911 en die tweede 'n kort biografie oor Louis Botha. Smuts het hierdie versoek na Reitz verwys en hy het dit, onder Smuts se toesig, aanvaar.¹⁰⁵ Wat die gebeurtenis interessant maak, is dat die redakteur van die *Encyclopedia Britannica* Smuts versoek het dat sy voorletters saam met dié van Reitz as outeur by die artikels moet verskyn. Sy argument was dat die artikels van veel groter waarde beskou sou word as die lesers gedink het dat Smuts dit geskryf het.¹⁰⁶ Smuts het egter verkies dat sy naam uit beide artikels gehou word, aangesien hy bang was dat sy noue betrokkenheid by die gebeure in Suid-Afrika deur die voorafgaande 15 jaar tot groot kritiek sou lei. Hy was egter bereid om aan sy "...close personal friend..." Reitz al die ondersteuning te gee wat hy nodig gehad het.¹⁰⁷

¹⁰³ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 226, privaat briewe 1929 (H-R), nos. 1–187 (172), D. Reitz – J.C. Smuts, 29/08/1929.

¹⁰⁴ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 227, privaat briewe 1929 (S-Y), nos. 1–186 (86), J.C. Smuts – S.M. Smuts, 04/12/1929.

¹⁰⁵ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 216, privaat briewe 1925 (F-W), nos. 1–255 (131), D. Reitz – J.C. Smuts, 02/10/1925.

¹⁰⁶ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 216, privaat briewe 1925 (F-W), nos. 1–255 (132), Hoofredakteur van *Encyclopedia Britannica* – J.C. Smuts, 09/10/1925.

¹⁰⁷ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 218, privaat briewe 1925 (JCS-Z), nos. 1–382 (218), J.C. Smuts – *Encyclopedia Britannica*, 10/1925.

Reitz se vermoëns as skrywer is deur ander raakgesien en in Junie 1944 rig L.S. Amery, skrywer van die *Times History of the War*, 'n versoek aan Jan Smuts om te help om *Grey Steel*, 'n biografie van Smuts deur H.G. Armstrong, op te dateer. In sy skrywe versoek hy onder meer dat 'n opsomming van die laaste klompie jare in Suid-Afrika gedoen moet word en dat Reitz dit moes doen. Amery was van mening dat Reitz dit beter sou kon doen as enige iemand anders.¹⁰⁸ Reitz was egter nie hierin geïnteresseerd nie en Smuts het sy standpunt ondersteun. Sy advies aan Amery was om die saak eerder daar te laat, aangesien die boek te veel regstellings sou vereis.¹⁰⁹

7.7 Die vroeë 1930's

Indien Reitz se beskrywing van 1930 in *No outspan* geglo kan word, was dit maar 'n dooierige jaar. Hy vertel hoe die Sappe die Natte in die parlement aangevat het, maar kan nie onthou wat die besprekingspunte was nie. Slegs dat hy gretig daaraan deelgeneem het.¹¹⁰ As daar egter na die Volksraadsdebatte van dié jaar gekyk word, is daar twee debatte wat uitstaan. Die eerste hiervan was 'n aanval van Reitz op die regering oor hulle beleid ten opsigte van swartmense.

Reitz beskryf homself as iemand wat nie 'n besondere voorliefde vir of 'n stroperige sentimentaliteit oor swartmense gehad het nie. Hy het groot geword in die republikeinse dae en het die ou swarte as 'n ordentlike en eerlike tipe van kêrel beskou. Hy was egter van mening dat swartmense nie regverdig behandel word nie. Die regering het deur middel van sy wetgewing en toesprake 'n atmosfeer geskep waarin die swarte in 'n vyand en vreemdeling verander is. Hierdie klimaat wat geskep is, was volgens Reitz verkeerd. Hy het die indruk gehad dat die N.P. dink dat swartes diere was.

¹⁰⁸ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 262, privaat briewe 1944 (A-H), nos. 1- 215 (19) L.S. Amery – J.C. Smuts, 05/06/1944.

¹⁰⁹ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 264, privaat briewe 1944 (JCS-Z), nos. 1–328 (77), J.C. Smuts - L.S. Amery, 19/06/1944.

¹¹⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 158.

Alles wat hulle gedoen het, het vyandigheid veroorsaak, in plaas daarvan dat hulle beseft het dat swartes, ongeag van wat hulle belemmer het, burgers van Suid-Afrika was. Volgens Reitz sou swartmense nooit op sosiale, intellektuele of politieke gebied witmense se gelyke wees nie. Maar hoe meer hy hulle mindere is, soveel te meer was dit witmense se plig om hulle 'n gelyke kans te gee. Al die wette wat deur die regering uitgevaardig is, was onderdrukkend en mens kon nie 'n gedeelte van die bevolking onderdruk vir enige tyd sonder om teenstand te verwag nie.¹¹¹ Swartmense was besig om te leer dat witmense nie hulle vriende was nie, maar hulle tronkbewaarders en onderdrukkers. Volgens hom was hulle besig om op 'n dag van wraak af te stuur.¹¹²

'n Tweede onderwerp waarvoor Reitz hom redelik heftig uitgespreek het, was moontlike afskeiding van die Statebond. Op 20 Mei 1930 het hy verklaar dat enige sprake van afskeiding van die Statebond hom nie aanstaan nie. Hy was van mening dat, alhoewel daar geen bedoeling was om dit te doen nie, wanneer die ongelukkige tyd sou kom dat die meerderheid van die mense in die land wel sou wou afskei, daar geen wette, geen Volkebond of konferensies, sou wees wat dit sou verhoed nie. Hy was ook van mening dat daar geen spesifieke waarde aan die woord "republiek" was nie. Hy het geglo dat solank as wat die mense van Suid-Afrika vry was, dit nie saak gemaak het of die land 'n Unie, 'n ryk of 'n sowjet genoem is nie. Vryheid is 'n toestand, nie 'n naam nie. Daar was egter nie iets soos totale vryheid nie, aangesien dit sy eie verantwoordelikhede gebring het.¹¹³

Gebeurtenisse wat wel genoeg indruk op hom gemaak het om in *No outspan* neergepen te word, was 'n middagete saam met die prins van Wallis

¹¹¹ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 07/04/1930, kol. 2851-2852.

¹¹² SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 01/05/1930, kol. 3583.

¹¹³ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/05/1930, kol. 4472-4473.

waartydens hulle *Commando* bespreek het. Veel belangriker egter was 'n middagete afspraak saam met die skrywer George Bernard Shaw waarvan hy vergeet het omdat hy gaan swem het. Shaw het nie 'n tweede uitnodiging aan hom gerig nie. Verder is sy tyd aan sy privaatsake gewy, hy het toesprake by verskeie politieke vergaderings in die platteland gelewer, so af en toe sy kiesafdeling gaan besoek en, uit liefde vir die werk wat hulle daar gedoen het, so veel as moontlik besoek aan die Krugerwildtuin gaan aflê.¹¹⁴

Een so 'n besoek het hy in die teenwoordigheid van Oswald Pirow, die Nasionaliste se Minister van Justisie, afgelê. Alhoewel hulle geswore politieke vyande was, het hulle albei op die Parkeraad gedien en was hulle as gevolg van hulle gemeenskaplike belangstelling in die Laeveld op 'n persoonlike vlak vriende. Met dié besoek het 'n groep bobbejane hulle in 'n stadium genader en aangesien die Krugerwildtuin in Reitz se kiesafdeling geval het, het Pirow opgemerk dat dit van Reitz se kiesers was wat gekom het om hulle lid van die parlement te groet. Reitz se antwoord hierop was dat indien die bobbejane vir hom gestem het, hulle heelwat meer intelligensie getoon het as die mense wat vir Pirow gestem het¹¹⁵ - 'n goedige geskerts wat heel gelate deur hulle albei aanvaar is.

'n Staaltjie wat Pirow na aanleiding van 'n besoek aan Rusland aan Reitz vertel het, is egter nie so gemoedelik deur hom aanvaar nie. Volgens Pirow het hy aan sy Russiese gids gesê dat dit goed was om 'n parlementêre opposisie te hê. In antwoord daarop het die gids aan hom 500 vars grafte gewys en gesê dat dit die Russiese opposisie was. Pirow het gedink dat dit 'n goeie manier was om die opposisie te hanteer, maar Reitz, 'n lid van die Suid-Afrikaanse opposisie, het dit nie amusant gevind nie.¹¹⁶

In November 1930 het Reitz 'n praatjie oor wêreldvrede by 'n Goodwill Club Middagete in Johannesburg gelewer. Hy het dit gedoen uit die oogpunt van die "gewone burger" wat, in die geval van oorlog, sy seun en dié se seuns na

¹¹⁴ D. Reitz, *No outspan*, p. 158.

¹¹⁵ *Ibid.*, pp. 158-159.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 159.

die slagveld sou stuur. Hy het geglo dat daar nie 'n beskaafde man of vrou was wat nie die Wêreldhof vir Arbitrasie sou ondersteun nie, maar dat daar 'n groot verskil tussen die teorie en praktyk was. Die idee van 'n broederskap van nasies was utopies. In daardie stadium was elke nasie behep met 'n nasionaliteitskompleks, 'n verhewe beeld van nasionalisme. Dié obsessie was 'n erger tragedie as die godsdienstige dwepery van die Middeleeue. So lank as wat mense hulleself aanbid het in hulle eie nasie en dit beskou het as 'n deug om hulleself op te hemel ten koste van ander nasies, was almal in gevaar. Niemand was beter af as gevolg van die jingoïsme wat een nasie bo 'n ander verhef nie. Genl. Smuts was optimisties oor die Statebond. Reitz het homself egter as 'n optimistiese pessimis beskryf. Hy het nie geglo dat al die nasies van die wêreld soos 'n lam en 'n leeu langs mekaar sou kon lê nie. Hy het nie gedink dat universele broederskap ooit bereik sou word nie, maar hy was van mening dat daar 'n verbond kon wees wat wêreldvrede, met die uitsondering van enkele gelokaliseerde oorloë, sou kon instel. Dit sou die naaste benadering tot idealisme in hulle tyd wees. 'n Verbond tussen die Statebond en die Verenigde State sou die mees stabiele element in 'n veranderende wêreld wees en as hulle ondergaan, sou die Westerse beskawing te gronde gaan. As 'n wêreld volkebond onmoontlik sou wees, sou 'n kleiner volkebond praktiese politiek wees en wanneer dit ontstaan het, sou ander lande daarby aansluit en dit sou sterk genoeg wees om oorlog te beperk. Die doktrine van arbitrasie was besig om te groei en selfs in hulle tyd was daar baie bloedlose rewolusies. Noorweë en Swede is uitmekaar sonder 'n geveg en veranderinge het plaasgevind in Italië, Duitsland, Spanje, Oostenryk en Argentinië sonder die groot slagting wat in vroeëre jare sou plaasgevind het.¹¹⁷

Tussen dit alles deur het Reitz ook nog met sy werksaamhede as prokureur voortgegaan. Sedert Oktober 1926 was hy 'n kurator bonis van 'n sielsieke, William Edward Horter. In 1930 is hy egter van die taak onthef op voorwaarde

¹¹⁷ *The Cape Times*, 11/11/1930, "This frenzied jingoism." Col. Reitz on "idolatry of nationality." Menace to world peace. "Arbitration doctrine growing", p. 9.

dat Horter 'n besigheid in sy naam registreer en dat Reitz, as prokureur van dié maatskappy, een aandeel daarin kry.¹¹⁸

Reitz se beskrywing van sy doen en late in 1931 is nog skrapser as dié van 1930. Hy was aktief in die politieke weë van die land en het die Krugerwildtuin redelik gereeld besoek, 'n paar keer as gids vir buitelandse besoekers. Oor die parlamentsitting in Kaapstad meld hy ook nie veel nie, maar in sy dagboek was daar klaarblyklik heelwat inskrywings wat verband gehou het met visvang in Valsbaai.¹¹⁹ Volgens Reitz het hy, teen die tyd wat *No outspan* gepubliseer is, reeds vir sowat 20 jaar in Valsbaai visgevang, altyd tydens parlamentsittings.¹²⁰ Valsbaai het, soos Sandringham, vir hom 'n skuilplek geword van sy politieke omstandighede.¹²¹

In sy politieke werksaamhede het hy nie veel vriende onder sy teenstanders gemaak nie. Op sy normale "taktvolle" manier het hy 'n politieke vergadering in die Noord-Vrystaat met 'n swak beplande grappie tot 'n einde gebring. Die meerderheid van sy gehoor was Nasionaliste en hy het aan hulle gesê dat die N.P. 'n onredelike houding gehad het. Ongeag wat gedoen is, was hulle altyd ontevrede. Om sy punt te illustreer het hy die storie vertel van 'n man wat 'n lerse terriër gekoop het. Die eerste nag het hy die hond in die kombuis toegesluit waar dit die hele nag aan die deur gekrap en gesit en huil het om te kan uitgaan. Die volgende nag het hy die hond buite laat slaap, maar dit het die hele nag aan die deur gekrap en gesit en huil om te kan inkom. Die derde nag het hy die deur oopgelos en aan die hond gesê hy kon doen wat hy wou, of binne bly of uitgaan. Dit het egter die hele nag op die drumpel gesit en tjank. Toe Reitz aan sy gehoor sê dat die N.P. hom aan dié hond herinner het, het hulle sy platform bestorm en 'n ope geveg en algemene oproer het uitgebreek.¹²²

¹¹⁸ TAB, WLD, 520/1930, Petition by James David Low and Deneys Reitz in their capacity as curators bonis of the mental patient William Edward Hortor.

¹¹⁹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 160-162.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 162.

¹²¹ *Ibid.*, p. 166.

¹²² *Ibid.*, pp. 160-161.

Op 18 September van dieselfde jaar is Reitz vir 'n verder periode van vyf jaar as lid van die Nasionale Parkeraad aangestel.¹²³

7.8 Die taalkwessie

Reeds sedert die Nasionale Party se bewindsoorname in 1924 het dié party daarna gestreef om die Afrikaner se kultuur te bevorder. Een van die sake waaraan baie aandag gegee is, was om Afrikaans tot 'n ampstaal te verhef - 'n doel wat op 8 Mei 1925 behaal is toe artikel 137 van die Unie grondwet op 'n gesamentlike sitting van die Senaat en die Volksraad gewysig is om Afrikaans 'n amptelike landstaal te maak.¹²⁴ Die stryd oor die taal het egter nooit werklik gaan lê nie en die redes hiervoor kan waarskynlik gevind word in die stryd tussen Nasionalisme en Imperialisme.

In 1931 het Reitz gesê dat indien hy sy mening oor die taalkwessie sou uitspreek die opposisie hom waarskynlik 'n verraaier sou noem. Hy het verklaar dat hy geen gevoel oor enige taal gehad het nie en dat taal vir hom bloot 'n manier was om sy gedagtes oor te dra in watter medium hom ook al pas. Hy het gevolglik gewens dat daar slegs een taal in die wêreld was, aangesien die wêreld 'n beter, gelukkiger en vreedsaamer plek sou gewees het as die vloek van Babel, met sy baie tale, nie op hom was nie. Hy het ook beweer dat die N.P. nie taktvol en verstandig met die taalkwessie te werk gegaan het nie.¹²⁵

Volgens hom het die Nasionale Party die hele taalkwessie verkeerd benader en gehanteer. Onder die S.A.P. het die Unie in 'n tweetalige land begin ontwikkel, maar onder die N.P. was dit 'n lopende seer. Hy verwys na homself

¹²³ SAB, URU, 1250, 3365-3449, minuut nr. 3397, Heraanstelling van Deneys Reitz as lid van die Nasionale Parke Raad van Trustees, 24/11/1931.

¹²⁴ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, pp. 148-149.

¹²⁵ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2652.

as 'n "Dutch-speaking Afrikaner" wat seergemaak was daardeur dat baie Engelssprekende burgers, wat aanvanklik trots was om Afrikaans te praat, die taal begin haat het. Die Uniegrondwet het bepaal dat daar twee amptelike tale was en dat burgers die een kon praat wat hulle wou. Die N.P. het egter Afrikaans probeer versprei deur dit in mense se kele af te druk. Die gevolg was dat mense in Natal die taal gehaat het as gevolg van die onregverdige en onedelmoedige wyse waarop dit op hulle afgedwing is. Volgens Reitz het die taktlose hantering van taal in Suid-Afrika geweldige skade aangerig. Hy het beklemtoon dat Afrikaans sy taal was en dat hy die eerste persoon sou wees wat protesteer indien daar pogings was om met die regte van Afrikaans in te meng. Hy wou egter ook nie sien dat daar pogings aangewend word om die burgers van die land se gedagtes te vergiftig nie. Alhoewel Afrikaans en Engels die twee amptelike tale van die land was, was daar geen taal in die land wat so bruikbaar en aanpasbaar was as Afrikaans nie. Wanneer hy met sy kinders in die veld op sy plaas gestap het, het hy met hulle Afrikaans gepraat. Wanneer hulle egter medies of ingenieurswese moes studeer, sou hy toesien dat hulle dit doen in die taal van die land waarnatoe hy hulle stuur. Die twee tale moes as aanvullend tot mekaar gebruik word. In sy eie sfeer is Afrikaans ongeëwenaar, maar dit het nie 'n wetenskaplike woordeskat gehad nie en was nie buigbaar genoeg in die sakewêreld nie. Daar was ook geen groter leuen as "die taal maak die volk" nie. Die teenoorgestelde was waar. 'n Groot nasie maak 'n groot taal. Nie andersom nie.

Groot kritiek is op hierdie toespraak van Reitz gelewer en sy voorspelling dat die regering "...may think I am a heretic", het waar geword. Die Minister van Lande, Piet Grobler, het gereageer dat hulle al daaraan gewoond geraak het dat Reitz met bitterheid teenoor hulle praat. "There is not a single English speaking hon. member opposite who insults us as much as is done by the hatefulness and insults thrown at his fellow Afrikaners by the member from Barberton." Grobler het verder van Reitz gesê dat "...he is capable, I do not want to deny it, but he has a very bitter way with him which does more harm than good. I repeat that he has insulted his fellow Afrikaans-speaking people

more than English-speaking people.” Grobler het Reitz ook gemaan om meer broederlik teenoor sy eie mense op te tree.¹²⁶

Reitz herhaal hierdie standpunte van hom in ‘n brief aan die Handhawersbond op 27 September 1932. Hy skryf aan die Bond dat taaldwepery die Afrikaanse taal veel meer skade aandoen as goed. Daar was ‘n tyd wat Engelssprekende Suid-Afrikaners trots en bereid was om Afrikaans te praat. Danksy die optrede van oordrewe taalpropaganda het hulle egter begin om Afrikaans te haat en dit het alle pogings om die land deur middel van natuurlike evolusie ‘n tweetalige land te maak, 20 jaar teruggesit. ‘n Taal word nie opgebou deur propaganda nie maar deur innerlike krag en ook deur die waarde van sy literatuur. ‘n Taal maak nie ‘n volk nie, ‘n volk maak ‘n taal. Volgens Reitz het hy gesien hoe hulle ras verarm en veragter. Hoe meer hulle agteruitgegaan het, hoe meer het hulle oor hulle ras en volk gepraat en in plaas daarvan om te woel en te werskaf en vorentoe te gaan, is hulle vinnig tot armlankeskap gedryf. Hy was siek en sat van die goedkoop sentiment oor ware en opregte Afrikaners terwyl hulle die afgrond toegesnel het. Sy idee van ‘n opregte Afrikaner was ‘n man wat minder praat oor ware Afrikaners en meer doen om die land tot materiële welvaart te verhef. Hy was van mening dat die Handhawersbond Artikel 137 van die grondwet verkeerd vertolk het. Dit het aan elke persoon die reg gegee om enige van die twee amptelike tale te praat waar en wanneer hulle wou, maar dit het nie ‘n man die reg gegee om te eis dat ‘n ander man een of die ander moet praat nie. Niemand het die reg om ‘n taal aan ‘n ander op te dwing nie. Hofliksheidsonthalwe moet ander se gevoelens ten opsigte daarvan in ag geneem word. As ‘n persoon wat met Afrikaans gebore en grootgeword het en wat gehoop het dat hy ook die reg gehad het op die titel van mede-Afrikaner, het hy treurig gevoel wanneer hy gesien het hoe Afrikaans vermink en vermors is.

Op 7 Oktober 1932 het hy aan die Handhawersbond geskryf dat hy verneem het dat hulle hom daarvan beskuldig het dat hy sy eie taal minag. Hy het dit

¹²⁶ SAB, SRP1/3/35, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session – Sixth Parliament, 18 November 1931 to 27 May 1932, vol. 19 (5th April to 27 May 1932), kol. 3098-3102.

as verregaande ontken en gesê dat hy niks te doen wou hê met 'n organisasie wat 'n mede-Afrikaner van so iets beskuldig nie. Hy het geëis dat hulle aan hom sê wanneer en waar hy dit gedoen het. Afrikaans was van kindsbeen af sy taal. Wat hy wel gedoen het was om hom sterk uit te druk oor mense wat die taal gebruik het om onmin en kwaad te stook en dit vir partypolitieke doeleindes te misbruik. Hy kon nie verstaan waarom elkeen nie die taal kon praat wat hy wou sonder dat 'n ophef daaroor gemaak is nie. "Ik praat Afrikaans wanneer ik lus het en Engels soos ik wil en ik laat my medemens dieselfde doen sonder om hem lastig te val met dreigemente of andersins."¹²⁷

Volgens die *Cape Times* was Reitz 'n minister wat nooit geskroom het om sy mening uit te spreek wanneer hy gesien het die Engelssprekende gedeelte van die gemeenskap word onregverdig behandel nie. Die Engelssprekende gedeelte van die bevolking was nog altyd dankbaar vir die moed waarmee hy sulke sake aangepak het¹²⁸

7.9 Die depressie

In 1929 het 'n swaar slag die Suid-Afrikaanse ekonomie getref. 'n Depressie, wat met die ineenstorting van die New Yorkse Aandelebeurs begin het, het vinnig deur die wêreld versprei. Suid-Afrika se uitvoermark het in duie gestort en om sake te vererger, het die ergste droogte wat die land ooit ervaar het, uitgebreek. Drie produkte wat 'n lewensbelangrike rol in die Suid-Afrikaanse ekonomie gespeel het – goud, diamante en wol – is besonder swaar deur die val in pryse geaffekteer. Teen 1933 het die land se vervaardigingsuitset met 'n vyfde gedaal en was 22% van alle bruin- en witmans werkloos. Landbou-inkomste het met die helfte verminder. Wolboere moes vier keer soveel wol

¹²⁷ *Die Burger*, 25/10/1932, Kol. Deneys Reitz en die Handhawersbond. Weier om vergadering van die bond by te woon. Volledige teks van sy briewe. "Oordrewe taalpropaganda" en "teatrale gedoe", p. 2.

¹²⁸ *The Cape Times*, 21/03/1934, Col. Reitz on the status bill, p. 8.

uitvoer as vyf jaar vroeër bloot om dieselfde hoeveelheid buitelandse valuta te verdien.¹²⁹

Die regering het verskeie teenmaatreëls ingestel om die ekonomiese probleme te bekamp. Belastingtoegewings van die vorige jare is gekanselleer en 'n streng ekonomiese beleid is in Staatsdepartemente ingestel om uitgawes laag te hou - slegs gedeeltelike sukses is behaal.¹³⁰

Dié situasie is in September 1931 vererger toe die Britse regering aangekondig het dat hy van die goudstandaard gaan afstap en die Hertzog-regering geweier het om hulle voorbeeld te volg. Die hoofrede hiervoor was 'n begeerte om te bewys dat die Unie ekonomies onafhanklik van Brittanje was. Die gevolg was dat landbou-uitvoere ineengestort het, goudprodusente het dit oorweeg om die minder winsgewende myne te sluit en daar was 'n groot uitvloeï van kapitaal uit die land uit.¹³¹

'n Hewige debat of Suid-Afrika ook van die goudstandaard moes afstap, is gevoer. Hierdie stryd om die goudstandaard het vir meer as twee jaar geduur en was volgens Reitz so fel dat die Hertzog-regering aan die einde van 1932 begin wankel het. Hyself het die onderwerp by verskeie vergaderings aangeraak.¹³² Sy toesprake wys egter dat hy nie net op die goudstandaard gefokus het nie, maar ook in die algemeen en oor ander kwessies klappe uitgedeel het.

Tydens die begrotingsdebat in die Volksraad op 13 April 1932 het Reitz 'n toespraak gehou wat in die *Cape Argus* die "blight of nationalism" gedoop is.¹³³ Hy het die regering daarvan beskuldig dat hulle versuim om van die goudstandaard af te stap mismoenigheid, armoede en hongersnood in Suid-Afrika veroorsaak het. Volgens hom was alles, behalwe die

¹²⁹ H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 283; R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 271.

¹³⁰ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party: Die groot eksperiment*, p. 11.

¹³¹ H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 284.

¹³² D. Reitz, *No outspan*, p. 167.

¹³³ *The Cape Argus*, 14/04/1932, The "blight" of nationalism. Col. Reitz and plight of Free State, p. 12.

goudmynindustrie, besig om ten gronde te gaan. Handel het stilgestaan en werkloosheid was op 'n skaal wat nog nie vantevore bereik is nie. Geld was besig om die land te verlaat en nie weer in te vloei nie. Die bodem was besig om uit grondwaardes te val. Bankrotskap en algemene verwarring het geheers. Volgens hom sou dit nie gebeur het as die regering die regte ding gedoen het nie. As hulle die regte ding gedoen het sou daar nie werkloosheid gewees het nie, werkers sou tevrede wees en boere sou hulle produkte teen 'n wins kon verkoop. Die materiële verwoesting is volgens hom deur die regering veroorsaak. Hy het egter veel verder gegaan en die Nasionaliste vir die morele verval in die land geblameer. Om sy punt te illustreer, het hy die Vrystaat as voorbeeld gebruik. Volgens hom was dit 'n model staat, die bes geadministreerde en die voorspoedigste staat in Suid-Afrika. Sy inwoners was voorspoedig en daar was ook geen rasse- of taalprobleme nie. Almal was lid van een groot familie. Selfs die Anglo-Boereoorlog, daardie rampspoedige gebeurtenis, was nie daartoe in staat om die goeie verhoudinge en vriendskap wat in die Vrystaat geheers het, te skud nie. Toe kom die vernietigende nasionalisme. Die Nasionale Party het 'n wurggreep op die Vrystaat gekry en sedertdien het al die voorspoed, doeltreffendheid en vriendelikheid verdwyn. Die Vrystaat was die enigste provinsie wat van die begin af deur die Nasionale Party geadministreer is en dit was die enigste bankrot provinsie in die land. Die Vrystaat is die huis van ekonomiese onafhanklikheid gemaak en deur geen fout van die inwoners nie, maar as gevolg van die Nasionaliste, moes hulle gesubsidieer word deur die ander provinsies. Reitz het geglo dat dit gebeur het omdat die nasionalistiese politici nie die materiële behoeftes van die bevolking in ag geneem het nie, maar aangedring het op sentimentele aspekte wat nie verband gehou het met die vooruitgang van die land nie. Hy het die Nasionale Party daarvan beskuldig dat hulle die Vrystaat geruïneer het¹³⁴ en 'n gevoel van mismoenigheid in Natal geskep het. Natal is slegs gered omdat hulle hoop en veiligheid binne

¹³⁴ SAB, SRP1/3/35, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session – Sixth Parliament, 18 November 1931 to 27 May 1932, vol. 19 (5th April to 27 May 1932), kol. 3091-3093.

die S.A.P. gelê het. Die morele skade wat die N.P. aangerig het, was selfs groter as die fisiese en ekonomiese skade.¹³⁵

Hy het die Nasionaliste ook daarvan beskuldig dat hulle kortsigtigheid veroorsaak het dat Rhodesië niks met Suid-Afrika te doen wou hê nie. Volgens hom was Rhodesië afgeskrik deur die Nasionalistiese propaganda in die Unie. Op een stadium was Rhodesië gewillig om hulle lot by die Unie in te gooi, maar teen 1932 was die noorde vir Suid-Afrikane se kinders gesluit. So was die Nasionaliste ook die rede waarom Suid-Afrika Swaziland, Basoetoland en Betsjoeanaland verloor het - nie net die minerale regte nie, maar ook die goedgesindheid van die mense in daardie lande.¹³⁶

Reitz het ook beweer dat baie ongelukkigheid in Suid-Afrika ontstaan het omdat van die burgers geglo het dat die regering van plan was om Suid-Afrika uit die Statebond te verwyder. Volgens hom was Suid-Afrika geleë aan die onderpunt van 'n donker kontinent, met nie meer as een en 'n half miljoen westerlinge nie. Vir biologiese-, fisiese- en klimaatsredes sou dit waarskynlik nog nodig gewees het om vir die volgende eeu aan 'n groot buitelandse moondheid gekoppel te wees. Hy het geglo dat hulle nie die westerse beskawing in Suid-Afrika aan die gang sou kon hou as hulle nie intellektueel, geestelik en materieel by 'n groter nasie aanklank vind nie. Hy was van mening dat, as jy kyk na al die lande in die wêreld, die Britse Statebond die beste nasie sou wees om by in te skakel. Hulle het hulle geken, was bevriend met hulle en is nog altyd deur hulle regverdig en vrymoedig behandel. Suid-Afrika moes 'n vrywillige lid van die Statebond bly.

Volgens Reitz was 'n man nie 'n slegter Suid-Afrikaner omdat hy 'n sentimentele verbintenis met die land van sy voorvaders behou het nie. Hy was eerder beter daaraan toe. Volgens hom het hulle hulself groot skade berokken deur hulle te isoleer. Hy wou weet waarom 'n man 'n slegte Suid-

¹³⁵ *The Cape Argus*, 14/04/1932, The "blight" of nationalism. Col. Reitz and plight of Free State, p. 12.

¹³⁶ SAB, SRP1/3/35, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session – Sixth Parliament, 18 November 1931 to 27 May 1932, vol. 19 (5th April to 27 May 1932), kol. 3094-3095.

Afrikaner was omdat hy met liefde en trots kyk na die land waarvandaan sy voorouers afkomstig was. Die verskil tussen 'n "volksiel" en 'n "rassiel" (national soul and the soul of race) beskryf die grondliggende verskille tussen die voorstelling van die S.A.P. en die N.P. Toe Reitz daarvan beskuldig word dat hy "Rule Britannia" sing, was sy antwoord dat dit slegs die beperkende, kleinlike siening van die N.P. was. Volgens hom moes hulle, hoe trots hulle ook al op hulle ras was, eers Suid-Afrikaners wees en dan Afrikaners. Volgens hom was dit die kanker wat besig was om Suid-Afrikaanse eenheid en gelukkigheid weg te vreet.¹³⁷

7.10 Die koalisieregering

Vanweë toenemende druk deur die S.A.P., die besigheidsektor, die hertoetrede van Tielman Roos tot die politiek en die moontlikheid van finansiële ondergang moes Hertzog sy siening oor die goudstandaard verander. Op 27 Desember 1932 het Klasie Havenga, Minister van Finansies, gevolglik aangekondig dat Suid-Afrika van die goudstandaard gaan afstap. Die ekonomiese posisie het feitlik onmiddellik begin verbeter, maar die krisis was so groot dat dit die regering verbysterd en kwesbaar gelaat het.¹³⁸

Roos se hertoetrede tot die politiek het as katalisator gedien vir groot veranderinge in nie net die Suid-Afrikaanse politieke sfeer nie, maar ook in Reitz se lewe. Tydens 'n Dingaansdagrede op 16 Desember 1932 by Haakboslaagte in die Lydenburgdistrik het Roos 'n beroep op Afrikaans- en Engelssprekendes gedoen om met mekaar te begin saamwerk. Hy het ook geëis dat 'n koalisieregering op 'n nie-partypolitieke grondslag saamgestel moes word om die land te red van die moeilike situasie waarin hy homself bevind het.¹³⁹

¹³⁷ SAB, SRP1/3/35, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session – Sixth Parliament, 18 November 1931 to 27 May 1932, vol. 19 (5th April to 27 May 1932), kol. 3096-3098.

¹³⁸ R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 272; J. Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, p. 105.

¹³⁹ J.P. Brits, *Tielman Roos – political prophet or opportunist?*, pp. 186-187.

Na aanleiding hiervan het verskeie gerugte oor Roos se toekomsplanne die rondte begin doen, onder meer dat hy 'n kabinet sou saamstel wat Nasionaliste sou insluit, maar dat nie een van die toenmalige kabinet daarin opgeneem sou word nie. S.A.P.-lede wat hy sou opneem sou Patrick Duncan, Graham Mackeurtan, J.H. Hofmeyr en Reitz insluit, terwyl Smuts na Londen gestuur sou word as Hoë Kommissaris.¹⁴⁰ Die gedagte dat Smuts vir Roos opgeoffer moes word, is egter ten sterkste deur Reitz en J.H. Hofmeyr verwerp. Hulle het dit ook duidelik gemaak dat die meerderheid Sappe nie onder Roos sou dien nie.¹⁴¹ Smuts, wat groot respek by sy ondersteuners afgedwing het, was die leier wat hulle almal bymekaar gehou het en hulle sou nie maklik van hom afstand doen nie. Hulle gevoelens oor hom is duidelik uitgespreek: Leslie Blackwell het Smuts vereer en Sturrock en Reitz het gesê hulle sou vir hom sterf.¹⁴²

Die onderhandelinge met Roos is deur die lede van die S.A.P. se binnekring,¹⁴³ Reitz, Jan Hofmeyr, Patrick Duncan, S.A.P. Volksraadslid vir Yeoville en Louis Esselen, algemene sekretaris van die S.A.P., gedoen.¹⁴⁴ Smuts het Duncan, Hofmeyr en Reitz as sy "principal S.A.P. colleagues" beskou¹⁴⁵ en dit was dus geen wonder dat hulle hierdie belangrike taak vir hom sou behartig nie. Die eerste amptelike samesprekings tussen die S.A.P. en Roos het op 10 Januarie 1933 plaasgevind.¹⁴⁶

Die S.A.P. was egter nie net van plan om 'n koalisieregering te stig ter wille van verhewe ideale nie. Hulle was vasberade om die groterwordende N.P. in sy spore te stuit, selfs om dit in twee te skeur. Om hierdie doel te bereik, het Reitz op 12 Januarie tydens 'n toespraak in Johannesburg gesê dat: "...while we appeal to all moderate-minded Nationalists to join us in helping to

¹⁴⁰ J.P. Brits, *Tielman Roos. Sy rol in die Suid-Afrikaanse politiek, 1907-1935*, p. 383.

¹⁴¹ *Die Burger*, 23/12/1932, Wat is mnr. Tielman Roos se eintlike planne? Geen N.P.-leier genader nie. Terug as nasionalis maar bepleit devaluasie, p. 2.

¹⁴² A. Paton, *Hofmeyr*, p. 312.

¹⁴³ *Ibid.*, p. 190.

¹⁴⁴ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 3: Die eerste bewindsjare 1924-1934 II*, p. 215.

¹⁴⁵ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 235, privaat briewe 1933, nos. 1-218 (177), J. Smuts, 29/03/1933.

¹⁴⁶ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 3: Die eerste bewindsjare 1924-1934 II*, p. 215.

maintain true co-operation and economic prosperity once more, there will be no room for such fanatical racialists as General Hertzog and Dr. Malan in the coalition government.”¹⁴⁷

Die volgende dag het hy verder gegaan en gesê dat Hertzog die grootste hindernis was vir die vorming van ‘n Nasionale Regering. Volgens hom kon dit as vanselfsprekend aanvaar word dat die meerderheid van die bevolking wou hê dat die S.A.P. en die N.P. hulle ou rusies moes laat staan en saamsmelt. Hertzog moes ‘n leidende rol hierin speel, maar dit het nie gebeur nie. Reitz was jammer oor Hertzog se bekrompe beskouing en het gehoop dat dit nie die houding van die hele N.P. was nie. Indien Suid-Afrika die weg sou volg wat Hertzog daargestel het, sou daar geen hoop vir hulle wees nie. Hy het Tielman Roos se terugkeer tot die politiek en die redes waarom hy dit gedoen het, verwelkom. Dit was ‘n welkome teken van die tye dat mense soos Roos, Colin Steyn en sy broer Hjalmar besef het dat die bekrompe uitkyk van die N.P. nie in die lang duur sou betaal nie. Dit was volle regverdiging van die houding van Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners wat die ideale wat genl. Botha nagestreef het en gesê het dat hulle ‘n verenigde volk in die land wou hê. Volgens Reitz het Hertzog hom herinner aan godsdienstige fanatici wat geglo het dat net hulle eie volgelingen hemel toe sou gaan. Indien Hertzog reg was, was die grootste deel van die Afrikaners in sy oë verraaiers. Volgens Reitz was hulle net sulke goeie Afrikaners soos Hertzog. Hulle het ook in die Anglo-Boereoorlog geveg, maar bloot omdat hulle nie saam met Hertzog gestem het nie, was hulle verraaiers. Hy was egter van mening dat dié standpunt nonsens was. Indien onderhandelinge met Roos sou misluk, moes die S.A.P. ‘n Nasionale Regering saamstel met die duisende gematigde Nasionale Nasionale wat daar in die land was. As Hertzog en D.F. Malan in hulle pad sou staan, moes hulle van hulle ontslae raak. Daar moes nooit weer ‘n regering in Suid-Afrika wees wat aan die lewe gehou word op grond van bekrompe rasse-idees nie. Hy het nie Hertzog se eerlikheid of doel bevrage teken nie. Hy het geweet dat hy eerlik was, maar hy kon nooit sê

¹⁴⁷ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, pp. 398-399.

dat hy reg was nie. Hy was 'n morele ramp vir Suid-Afrika met sy fanatiese uitkyk. Hulle moes egter nie mekaar se goeie trou aanval nie. Daar was groot probleme in die land en dit sou net opgelos kon word as hulle saamgestaan het. Hulle moes saamleef in 'n land waar almal deel was van een groot familie.¹⁴⁸

Hy het verder ook verklaar dat indien die onderhandelinge met Roos sou misluk, dit nie die skuld van die S.A.P. sou wees nie - veral nie omdat genl. Smuts sy persoonlike belange eerste sou stel en daarop sou aandring om Eerste Minister te wees nie. Hy het vir Smuts in die bres getree deur te sê dat wat ook al sou gebeur die besluit van die party en nie van Smuts sou wees nie. Hy het egter bygevoeg dat die Eerste Minister se pos en kabinetsposte nie oop was vir 'n openbare veiling nie. Hulle het nie die reg om kabinetsposte te verkoop nie. Hy was ook van mening dat die voorwaardes wat aan Roos voorgelê is, baie redelik was en dat hulle hulle bes gedoen het om 'n Nasionale Regering daar te stel.¹⁴⁹

Die onderhandelinge met Roos het egter niks bereik nie en op 13 Januarie het Hofmeyr aangekondig dat dit misluk het.¹⁵⁰ Reitz beskryf Roos as 'n knap prokureur en 'n opgeruimde sinikus, maar dat hy onverstandig was. Volgens hom was Roos tydens hulle onderhandelinge siek en afgeleef en nie sy normale vrolike self nie. Roos het klaarblyklik gesê dat hy weet dat hy nie meer lank gaan leef nie en dat hy, voordat hy sterf, die ekonomiese en sosiale samestelling van die Unie wou verander en hulle wou verenig in 'n enkele nasie. Reitz het gevoel dat Roos se siekte hom ongebalanseerd gemaak het en dat hy nie die uitwerking van sy twyfelagtige plan besef het nie.¹⁵¹

¹⁴⁸ *Rand Daily Mail*, 13/01/1933, Vote of confidence in S.A.P. On outskirts of Vrededorp. Nationalist stronghold, p. 10.

¹⁴⁹ *Rand Daily Mail*, 13/01/1933, S.A.P. and negotiations. Statement by Mr. Hofmeyr and Col. Reitz, p. 9.

¹⁵⁰ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 3: Die eerste bewindsjare 1924-1934 II*, p. 217.

¹⁵¹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 167-168.

Alhoewel dié onderhandelinge op niks uitgeloop het nie, is die idee van 'n koalisie by Smuts geplant. Hy het gevolglik op 24 Januarie 'n voorstel by die Volksraad ingedien waarvolgens die regering moes bedank sodat 'n koalisieregering saamgestel kon word.¹⁵² Hertzog het egter Smuts se voorstel van die hand gewys.¹⁵³ Agter die skerms het sake totaal en al anders verloop. Beide Smuts en Hertzog se posisies was wankelend, grootliks as gevolg van weerstand wat hulle binne in hulle eie partye ondervind het. Hertzog was boonop van mening dat die N.P. die volgende algemene verkiesing sou verloor en ekonomiese oorweginge het ook 'n rol gespeel. 'n Ooreenstemmende siening van beide die twee leiers dat daar nie meer veel beleidsverskille tussen die twee partye was nie en dat dit tyd was dat hulle moes begin saamwerk, het die deur vir koalisie verder oopgemaak. Toe Smuts dus op 1 Februarie sy aanbod van 'n nasionale regering herhaal, het Hertzog onmiddellik sy luitenant opdrag gegee om met Smuts saam te werk.¹⁵⁴ Volgens Reitz het hulle aanvanklik gemeen dat dit net 'n streek van Hertzog was om sy naderende nederlaag uit te stel, aangesien hulle van mening was dat hulle die N.P. met die volgende verkiesing uit die vere sou lig. Weens Roos se benadering¹⁵⁵ het samesprekinge tussen die twee partye op 15 Februarie 'n aanvang geneem¹⁵⁶ en op 22 Februarie het die koususse van beide partye die besluit om 'n koalisieregering te vorm, goedgekeur.¹⁵⁷

Wat die skaal, volgens Reitz, uiteindelik in hulle guns geswaai het tydens die S.A.P. se samesprekinge, was die manier waarop Smuts bokant sy eie ambisie uitgestyg het. Vir almal se beswil was hy bereid om onder Hertzog in die kabinet te dien. Hy het ook die res van sy party versoek om van hulle eie persoonlike gevoelens op te offer. Reitz beklemtoon egter dat die onderhandelinge, besprekinge en argumente om tot op dié punt te kom, geensins eenvoudig was nie. Die atmosfeer in die land was gespanne, die pers het op groot skaal kritiek gelewer en daar was onenigheid en tweedrag

¹⁵² S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, p. 11.

¹⁵³ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, p. 400.

¹⁵⁴ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, pp. 11-14.

¹⁵⁵ D. Reitz, *No outspan*, p. 168.

¹⁵⁶ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, pp. 11-14.

¹⁵⁷ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, p. 406.

in die S.A.P. Soortgelyke gevoelens het in die N.P. voorgekom en dr. D.F. Malan en van sy fanatiese Afrikaners het van hulle af weggebreek. Kol. Stallard en 'n gedeelte van sy ekstremisties Britsgesinde volgelinge in die S.A.P. het dieselfde paadjie geloop. Die S.A.P. is beskuldig van opportunisme, maar volgens Reitz is hulle kwytgeskeld daarvan. Deur 'n ooreenkoms met die Nasionaliste te sluit het hulle doelbewus 'n sekere oorwinning prysgegee vir vrede en samewerking tussen die twee wit rasse in Suid-Afrika.¹⁵⁸ Die samesmelting het ook getoon dat Engels- en Afrikaanssprekendes in broederskap kon saamwerk.¹⁵⁹

Die ooreenkoms tussen die S.A.P. en die N.P. het behels dat Hertzog die Eerste Minister en Smuts die adjunk-Eerste Minister sou wees. Elke party kon die helfte van die kabinet van twaalf aanwys en 'n verkiesing sou so gou as moontlik gehou word. Die ooreenkoms het berus op 'n samewerkingsooreenkoms van sewe punte. Die land sou regeer word in ooreenstemming met sy onafhanklike status; die Uniale grondslag van die land sou onveranderd bly; Engels en Afrikaans sou gelyke regte geniet; 'n welvarende boeregemeenskap sou nagestreef word; die beleid van beskaafde wit arbeid sou voortgesit word; 'n gesonde ekonomiese beleid sou gevolg word; en 'n poging sou aangewend word om 'n oplossing vir die swart vraagstuk te verkry.¹⁶⁰

Die volgende saak van belang was om die nuwe regering saam te stel. Vir Smuts het die aanwys van sy ses kabinetslede ietwat van 'n tamentelejiere veroorsaak, aangesien hy 'n klomp getroue ondersteuners gehad het, maar slegs vyf vakatures waaraan hy hulle kon toewys. Volgens Reitz het hy aan Smuts gesê dat Smuts nie nodig gehad het om hom een van die poste aan te bied nie. Hy, Reitz, het Smuts vir die vorige 30 jaar deur vrede en oorlog gevolg en was tevrede om onder hom te dien as 'n voetsoldaat. Sy lojaliteit aan Smuts het nie afgehang van die rang wat hy beklee nie en Smuts kon staatmaak op sy onwrikbare ondersteuning. Smuts het egter nie die

¹⁵⁸ D. Reitz, *No outspan*, pp. 168-169.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 170.

¹⁶⁰ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, p. 14.

vrymoedigheid gehad om Reitz uit die nuwe kabinet te laat nie en Reitz moes homself in Pretoria aanmeld om as lid van die regering ingesweer te word.¹⁶¹ Die kwaliteite wat Smuts waarskynlik oortuig het om Reitz in die kabinet te laat opneem, was sy ryk persoonlikheid, sy lojaliteit en eerbaarheid. Volgens Paton was daar 'n band tussen die twee wat veel dieper gestrek het as hulle krygsmenskap: hulle was Afrikaners op 'n natuurlike wyse en het nie nodig gehad om daarvoor vurig te wees nie. Hulle het nie minderwaardig gevoel teenoor enige nasie of persoon nie en kon gevolglik groothartig wees op 'n manier wat Hertzog afkeurenswaardig en Malan as verraderlik beskou het.¹⁶² Volgens G.H. Nicholls was Smuts en Reitz saam met Havenga, Hofmeyr en heel moontlik ook Oswald Pirow, deel van 'n nuwe Suid-Afrikaanse ras wat die beste elemente van die Afrikaans- en Engelssprekende rasse in gesluit het. Hulle was nie bevooroordeel vir die rasse wat hulle verteenwoordig het nie, maar het almal ingesluit.¹⁶³

Soos nege jaar tevore is Reitz as Minister van Lande aangewys. Hierby is ook gevoeg die portefeulje van Besproeiing en Bosbou - twee poste wat Reitz as fassinerend beskryf het, veral aangesien hulle die maksimum hoeveelheid reis ingesluit het. Hy was egter nie gretig om dit te aanvaar nie, aangesien hy al vantevore die eindelose bekommernisse en onsekerhede van 'n Suid-Afrikaanse portefeulje ervaar het. Smuts se woord was egter vir hom wet en hy het dit aanvaar.¹⁶⁴

Die kabinet het bestaan uit J.B.M. Hertzog, N.C. Havenga, P.G.W. Grobler, O. Pirow, J.C.G. Kemp en A.P.J. Fourie aan die een kant en Smuts, Duncan, Hofmeyr, R. Stuttaford, C.F. Clarkson en Reitz aan die ander kant.¹⁶⁵ Soos na sy opname in die S.A.P.-kabinet van 1921 het Reitz se insluiting in die koalisiëkabinet groot ongelukkigheid veroorsaak. Volgens Le Roux en Coetzer het adv. E.G. Jansen gesê dat dit 'n bitter pil was om te sluk en dat

¹⁶¹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 169-170.

¹⁶² A. Paton, *Hofmeyr*, p. 200.

¹⁶³ G.H. Nicholls, *South Africa in my time*, p. 252.

¹⁶⁴ D. Reitz, *No outspan*, p. 170.

¹⁶⁵ A. Paton, *Hofmeyr*, pp. 199-200.

dit die bevolking nog meer teen die koalisie gekant sou maak.¹⁶⁶ Reitz was egter nie die enigste persoon teen wie die anti-koalisioniste gekant was nie. Ook Hofmeyr en Duncan se aanstelling het groot ongelukkigheid veroorsaak.¹⁶⁷

Volgens G.D. Scholtz was die koalisiëkabinet nie 'n sterk eenheid nie, grootliks as gevolg van hulle verskille oor sekere basiese beginsels en oogmerke. Hy skryf dit daaraan toe dat alhoewel drie van die S.A.P.-lede, Smuts, Hofmeyr en Reitz, gebore Afrikaners was, hulle geestelik volkome verengels was en daar geen verskil tussen hulle en die drie Engelssprekende lede van die kabinet was nie. Volgens hom was die enigste van die drie wat 'n bietjie simpatie vir Afrikaans gehad het, Hofmeyr. Reitz het, daarenteen, met minagting op die Afrikaanse taal en kultuur neergesien. Vir Smuts was die Afrikaner slegs van betekenis in soverre hy ingespan kon word om die holistiese ideaal op die politieke terrein te help verwesenlik. Van die drie Engelssprekende lede het slegs Duncan kennis van Afrikaans gehad en Stuttaford en Clarkson was eentalig. Volgens Scholtz was dit onmoontlik om van eentalige mense te verwag om belangstelling of liefde vir die Afrikaanse taal en kultuur te hê.¹⁶⁸

Kort nadat die kabinet saamgestel is, is 'n algemene verkiesing uitgeroep om die openbare mening te toets. 'n Kenmerk van die verkiesing was dat dit sonder bitterheid verloop het en dat die Hertzog-Smutsmanne mekaar hartlik ondersteun het met die toespraak van openbare vergaderings.¹⁶⁹ Vir die eerste keer in sy lewe het Reitz 'n verhoog met Hertzog gedeel en het hy selfs saam met genl. Kemp deur die Wes-Transvaal getoer.¹⁷⁰ D.F. Malan, wat verkies het om nie deel van die koalisiëregering te word nie, is egter nie naastenby so vriendelik deur Reitz behandel nie. Tydens een van Malan se politieke vergaderings het Reitz met 'n vliegtuig daarvoor gevlieg en

¹⁶⁶ J.H. le Roux en P.W. Coetzer, *Die Nasionale Party 3: Die eerste bewindsjare 1924-1934: II*, p. 325.

¹⁶⁷ G.D. Scholtz, *Dr. Nicolaas Johannes van der Merwe 1888-1940*, p. 240.

¹⁶⁸ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, p. 410.

¹⁶⁹ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, p. 14.

¹⁷⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 170.

traktaatjies, wat Malan in 'n negatiewe lig geplaas het, daaroor gestrooi. Hy het groot genot geput uit die walging waarmee Malan se ondersteuners die biljette weggegooi het. Reitz het Malan beskou as bekrompe en sonder 'n sin van humor. Hy het nie van hom gehou nie.¹⁷¹

Die kiesers het uiters positief gereageer en die koalisieregering het 136 uit 'n moontlike 150 setels gewen.¹⁷² Reitz het sy Laeveldse setel onbestrede behou en Leila, sy vrou, is as lid van Parktown-Noord verkies, die eerste vroulike parlamentslid in Suid-Afrika. Hieroor skryf Reitz met groot trots. Hy meld terselfdertyd ook dat sy heelwat meer “politically-minded” was as hy.¹⁷³

'n Nuwe politieke era het nou aangebreek en vir die volgende ses jaar het die Natte en Sappe saamgewerk. Die strydbyle van die verlede is begrawe en die koalisieregering kon hulle volle aandag aan ekonomiese heropbou gee.¹⁷⁴

Soos na sy aanstelling as minister in 1921 het Reitz nie op hom laat wag voordat hy 'n deel van sy koninkryk besoek het wat hy nog nie vantevore besoek het nie. Na 'n kort parlamentsitting is hy na die Kalahari, 'n woestynggebied wat strek van Suidwes-Afrika aan die een kant en die Transvaal en Suid-Rhodesië aan die ander kant, 'n breedte van 640 kilometer. In lengte het dit gestrek van die Oranjerivier in die suide tot by die Okavango-moerasse 950 kilometer verder noordwaarts. 'n Gedeelte van die gebied is vroeër deur die Nasionale Parkeraad as reservaat vir die gemsbok en hartebees opsygesit en die besoek het aan Reitz die geleentheid gegee om dit te gaan besoek.¹⁷⁵ Hierdie reis van Reitz word met sy gewone welsprekendheid tot in die fynste besonderhede vertel. Die enigste werklike noemenswaardige gebeurtenis het by Vioolsdrif plaasgevind waar Reitz hom oor die mense ontferm het en onmiddellik opdrag gegee het dat 'n dam daar gebou moet word. Volgens hom was die £90 000 wat die dam gekos het

¹⁷¹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 185-186.

¹⁷² S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, p. 14.

¹⁷³ D. Reitz, *No outspan*, pp. 170-171.

¹⁷⁴ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, pp. 14-15.

¹⁷⁵ D. Reitz, *No outspan*, p. 171.

ernstig tydens die volgende parlamentsitting gekritiseer, maar was dit die moeite werd, aangesien hy iets tasbaar daardeur bereik het.¹⁷⁶

Vir die res van dié jaar het Reitz op sy verskillende werksaamhede gefokus. Op 6 Junie 1933 is hy aangestel as waarnemende Minister van Justisie terwyl Jan Smuts oorsee was.¹⁷⁷ In dié hoedanigheid het hy op 15 Junie 'n wysigingswetsontwerp op dobbelary vir 'n tweede lesing in die Volksraad ingedien.¹⁷⁸ Dit was 'n totale afwyking van die wette en poste waarmee hy normaalweg te doen gekry het, maar dit blyk dat hy nie te sleg daarmee gevaar het nie, aangesien dit aan die einde van die bespreking aangeneem is.¹⁷⁹ Twee aspekte van die debat was noemenswaardig. Die eerste hiervan was dat Reitz in sy afsluiting van die debat weer met 'n juweel te voorskyn gekom het. Dit was dat "jy kan nie 'n man sedelik maak deur middel van 'n wet van die Parlement nie, maar jy kan deur middel van 'n wet van Parlement verhoed dat 'n man of vrou onsedelik word".¹⁸⁰ Die tweede noemenswaardige voorval was dat Leila Reitz die wetsontwerp ondersteun het. Na alle waarskynlikheid die eerste keer wat sy Reitz in die Volksraad ondersteun het. Sy was egter onder die indruk dat sy die enigste lid van die parlement was wat enige ervaring van nagklubs gehad het en was teleurgesteld toe Reitz haar inlig dat van die ander parlamentslede ook ervaring daarvan gehad het.¹⁸¹

Reitz het gedurende die jaar ook verskeie ander reise onderneem, onder meer na Zoeloeland en die ongetemde omgewing langs die Limpoporivier. Hy het boonop 'n projek aangepak wat hy reeds in 1922 begin het, maar nooit kon voltooi nie, naamlik om 'n dam in die Vaalrivier voor Warrenton te bou. Sy

¹⁷⁶ D. Reitz, *No outspan*, pp. 171-175.

¹⁷⁷ SAB, URU, 1360, 1214-1283, minuut nr. 1258, Aanstelling van Deneys Reitz as waarnemende Minister van Justisie, 06/06/1933.

¹⁷⁸ SAB, SRP1/3/38, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Sewende Parlement, 26 Mei tot 22 Junie 1933, deel 21, kol. 1091.

¹⁷⁹ SAB, SRP1/3/38, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Sewende Parlement, 26 Mei tot 22 Junie 1933, deel 21, kol. 1110.

¹⁸⁰ SAB, SRP1/3/38, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Sewende Parlement, 26 Mei tot 22 Junie 1933, deel 21, kol. 1110.

¹⁸¹ *Ibid.*, kol. 1095-1096.

idee was om 'n keerwal 600 kilometer voor Warrenton te bou en dan die water na Warrenton en die Hartsrivier te laat gelei. Sodoende sou hulle 48 456 hektaar grond wat nutteloos in die Kalahariwoestyn gelê het, kon besproei. Die finale doel van die skema was om landbou en veeboerdery in die gebied te vestig – ekonomiese rehabilitasie. Die daarstelling van die dam het onderhandelinge met die Batlapinstam, aan wie 'n groot deel van die grond behoort het, asook die opstel van 'n wet, ingesluit. Hy moes ook van sy kollegas in die kabinet oortuig dat dit nie 'n vermorsing van geld was om die dam te bou nie. Dié skema is amptelik op 2 November 1933 aangekondig en die eerste sooie is in November op die plaas Andalusia naby die Grensspoorwegstasie gespit. Reitz se idee om 'n dam hier aan te lê, was nie uniek nie, aangesien Cecil John Rhodes ook die moontlikheid daarvan raakgesien het. Die eerste opmetings van die gebied deur die regering is reeds in 1881 gemaak. Op die vraag of die skema ooit sy onkoste sou dek, was Reitz se antwoord soos volg: “No irrigation scheme can ever pay for itself anymore than can the dykes of Holland. The Government has practically adopted the principle of subsidizing major irrigation schemes by 75 percent, which will be written off at the start, not the end, of the schemes.”¹⁸²

Die uiteinde was 'n dam van 140 kilometer lank met 'n omtrek van 640 kilometer en duisende nedersetters waar daar vantevore net woestyn was. Die projek het £6 miljoen gekos en was die grootste besproeiingsprojek in die Suidelike halfgrond, maar vir Reitz was dit alles die moeite werd, aangesien besproeiing plaasgevind het waar dit nog nooit vantevore was nie.¹⁸³

S.P. le Roux, Volksraadslid vir Oudtshoorn, het nie sy standpunt gedeel nie. Tydens die Volksraadsdebat oor die Vaalrivier Ontwikkelingskema Wysigingswetsontwerp op 28 Januarie 1937 is hy daarvan beskuldig dat hy die aanvanklike wetgewing in verband met dié skema baie vinnig deur die Volksraad gedruk het. Dit was klaarblyklik gedoen sonder genoegsame data, of enige behoorlike ondersoek, na die skema en onder valse voorwendsels.

¹⁸² *The Times*, 04/11/1938, The desert defeated. A new Eden in South Africa. Salvation by canal, p. 15; D. Reitz, *No outspan*, pp. 182-183.

¹⁸³ D. Reitz, *No outspan*, pp. 182-183.

Die rede wat glo voorgehou is vir die spoed waarmee dit deur die Volksraad was, was om besproeiing aan boere te verskaf, maar dat dit later geblyk het dat die dam eerder gebou is om water aan die Johannesburg Waterraad te verskaf. Daar is verder ook gesê dat die skema een van die onpopulêrste was wat ooit aangepak was.¹⁸⁴

7.11 Erekolonel van die Imperial Light Horse

In sy privaat hoedanigheid is Reitz in Maart 1933 deur die bevelvoerder van die Imperial Light Horse, kol. B.W. Thwaites, genader met die versoek dat hy 'n erekolonel van die eenheid moet word.¹⁸⁵ Die versoek is deur die Goewerneur-generaal en die Britse koning, die opperkolonel van die regiment, goedgekeur.¹⁸⁶ Die toekenning van dié eretitel is op 14 Julie 1933 in die Staatskoerant aangekondig en dit het terugwerkend met ingang van 10 Maart 1933 gegeld.¹⁸⁷ Reitz het die aanstelling sonder om te twyfel aanvaar. Dit was vir hom 'n eer om met 'n regiment met so 'n trotse diensrekord geassosieer te word en hy het onderneem om die beste tradisies van die regiment te onderhou¹⁸⁸ - 'n belofte wat hy gehou het, aangesien hy die Sekretaris van Verdediging in Maart 1940 versoek het om die Imperial Light Horse weer in 'n berede eenheid te verander. Volgens hom sou dit beter wees as hulle kon terug verander na hulle tradisionele rol as 'n berede eenheid, eerder as gemeganiseerde infanterie.¹⁸⁹ Sy versoek is nie

¹⁸⁴ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 852.

¹⁸⁵ SANW Dokumentasiediens, A455/2, Third Infantry Brigade: Visits: Commander-in-Chief and Honorary Colonels. Bevelvoerder van Imperial Light Horse – D. Reitz, 17/03/1933.

¹⁸⁶ SANW Dokumentasiediens, A455/2, Third Infantry Brigade: Visits: Commander-in-Chief and Honorary Colonels. Brief vanaf die Staf-offisier Nr. 4 Militêre distrik - Bevelvoerder van die Imperial Light Horse, 06/07/1933; SAB, GG, 40, 1/1619, Buckingham Palace - Goewerneur-generaal, 25/05/1933.

¹⁸⁷ SAB, GG, 40, 1/1619, Defence. Honorary Rank. Officers of the Imperial Light Horse. The appointment as honorary colonel of the Regiment of Lt.-Col. D. Reitz, retired, 1933.

¹⁸⁸ SANW Dokumentasiediens, A455/2, Third Infantry Brigade: Visits: Commander-in-Chief and Honorary Colonels. D. Reitz - Bevelvoerder van die Imperial Light Horse, 20/03/1933.

¹⁸⁹ SANW Dokumentasiediens, G153/5, A.C.F Units. R.H. and Transvaal Command (old no. 8 military district). Imperial Light Horse. D. Reitz - Sekretaris van Verdediging, 29/03/1940.

toegestaan nie, aangesien daar reeds twee ander berede eenhede in die mobiele veldmagte was.¹⁹⁰

Reitz se gebruik van die rang van kolonel laat die vraag ontstaan of hy werklik geregtig daarop was om die titel voor Maart 1933 amptelik te gebruik. Reitz het twee keer in sy lewe geleentheid gehad om waar te neem as 'n luitenant-kolonel. Die eerste keer was toe hy op 25 Oktober 1916 aangestel is as bevelvoerder van die 4th SA Horse in Duits-Oos-Afrika. Hy moes die rang egter opgee toe hy op 15 April 1917 uit die Suid-Afrikaanse Weermag bedank het.¹⁹¹ Die tweede geleentheid was toe hy van 17 Oktober 1918 as waarnemende luitenant-kolonel van eers die 7th Shropshires en daarna die 1st Royal Scots Fusiliers aan die Wesfront in Europa diens gedoen het. Met sy finale ontslag uit die Britse Leër op 18 Desember 1920 het hy opdrag ontvang om die rang van majoor prys te gee.¹⁹² As daar egter na al die verwysings na Reitz in die pers, gepubliseerde boeke en die Volksraadsnotules gekyk word, het hy nooit opgehou om die rang te gebruik nadat hy uit die Britse Leër ontslaan is nie. Dit was dus 'n direkte oortreding van sy ontslagvereistes en plaas sy integriteit onder verdenking. Die vermoede bestaan egter dat hy voortgegaan het om die rang te gebruik op 'n soortgelyke wyse as wat die meerderheid van die Boere-bevelvoerders dit na afloop van die Anglo-Boereoorlog gedoen het, ten spyte daarvan dat hulle glad nie meer in militêre rolle was nie. Die gebruik van die titel sou dus waarskynlik eerder dien as 'n informele verering of herinnering van dit wat op 'n bepaalde tydstip bereik was. Dit sou nie 'n doelbewuste poging wees om mense te mislei nie, maar eerder 'n aanvaarbare gebruik onder die Suid-Afrikaanse bevolking.

¹⁹⁰ SANW Dokumentasiediens, G153/5, A.C.F Units. R.H. and Transvaal Command (old no. 8 military district). Imperial Light Horse. Sekretaris van Verdediging – D. Reitz, 05/04/1940.

¹⁹¹ SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of D. Reitz.

¹⁹² *Ibid.*

Hoofstuk 8: Minister

Die daarstelling van die Koalisieregering en die groot oorwinning wat die koalisie in die 1933-verkieping behaal het, het die gedagte van die hereniging of samesmelting van die Nasionale Party (N.P.) en die Suid-Afrikaanse Party (S.A.P.) weer sterk na vore laat kom. Ten spyte van 'n mate van teenkanting uit die geledere van beide partye, was beide Hertzog en Smuts ten gunste van so 'n samesmelting.¹ Op 5 Junie 1934 het Hertzog gevolglik 'n program van beginsels vir samesmelting bekend gestel en teen die einde van dieselfde jaar is die Verenigde Party (V.P.) gestig. Die amalgamasie is deur D.F. Malan en sy volgelinge in die N.P., asook kol. C.F. Stallard en ses ander Engelssprekende Volksraadslede van die S.A.P., verwerp. In reaksie teen dié vereniging het Malan en sy ondersteuners die Gesuiwerde Nasionale Party gestig, terwyl Stallard en sy volgelinge die Dominiumparty (D.P.) die lig laat sien het.²

Die V.P. se program van beginsels was gemik op die ontwikkeling van 'n oorwegende gevoel van Suid-Afrikaanse nasionale eenheid. Alhoewel dit op die gelykheid van die Afrikaans- en Engelssprekende gemeenskappe gebaseer was, sou die eiesoortige kulturele agtergrond van elkeen van hierdie gemeenskappe deur die ander erken en waardeer word. Dit het gevolglik gepoog om enige persone wat bereid was om hulle doelwitte en beginsels te ondersteun, in 'n politieke eenheid saam te bind. As uitgangspunt is die S.A.P. en die N.P. se sewe punte van samewerking gebruik. Die punte was:

- Beginsels en gees van die regering: Die land sou op grond van Suid-Afrikaanse nasionale beginsels regeer word, in 'n gees van nasionale selfstandigheid wat in harmonie met hulle soewereine onafhanklike status was, soos bevestig deur die Statuut van Westminster en die Status van die Unie-wet van 1934. Die uitgangspunt sou "Suid-Afrika

¹ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party: Die groot eksperiment*, p. 15.

² T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, pp. 255-256.

eerste” wees. Dit sou gebaseer word op onderlinge samewerking en vertroue asook die bevordering van ‘n gevoel van nasionale trots.

- Grondwetlike posisie: Die eenheidsbasis van ‘n verenigde Suid-Afrika sou behou word, terwyl die handhawing van bestaande verhoudinge met die Britse Statebond en samewerking met sy lede bekragtig is, solank dit nie op die status van die Unie inbreuk maak nie.
- Gelyke taalregte: Gelyke taalregte sou ten opsigte van Afrikaans en Engels geld.
- Landbou beleid: Die party sou ‘n welvarende en gesonde landelike bevolking nastreef, onder meer deur die daarstelling van ‘n vooruitstrewende nedersettingsbeleid.
- Maatskaplike beleid: ‘n Behoorlike lewenstandaard sou vir werkers verseker word. Die welvaart van werkers sou verbeter word deur gesonde verhoudinge tussen werknemers en werkgewers na te streef; deur vertroue in die regering se onpartydigheid te bevorder; en deur, waar moontlik, salarisse en werksomstandighede aan te pas.
- Swart beleid: ‘n Ernstige poging sou aangewend word om die swart vraagstuk op te los. Die oplossing hiervoor is gesien in afsonderlike verteenwoordiging. Daar is ook erken dat swartes ‘n permanente deel van die landsbevolking onder die Christelike Voogdyskap van die wit bevolking uitmaak. Pogings tot rassevermenging sou teengestaan word, maar die bevordering van ‘n gees van welwillendheid en vertroue tussen die twee rasse sou in Suid-Afrika se beste belange wees.
- Ekonomiese beleid: Vertroue in die land se ekonomie sou verseker word deur die beskerming van die Unie se geldeenheid asook kapitale bates en hulpbronne. Die landbou en mynbedryf is erken as die fundamente van die land se permanente welvaart. Gesonde en regverdige finansiële beleid sou toegepas word, belasting sou verdeel word en daar sou gepoog word om alle gedeeltes en klasse van die bevolking op ekonomiese gronde saam te snoer. Die ekonomiese toestand moes ‘n gepaste bestaan vir alle mense moontlik maak.³

³ D.W. Krüger, *South African parties and policies 1910-1960: A select source book*, pp. 85-87.

Alhoewel bogenoemde program van beginsels 'n goeie grondslag vir samewerking oor die volgende vyf jaar gelê het, was daar steeds sekere sake wat probleme veroorsaak het. Die V.P. het uit mense met uiteenlopende lewensbeskouings en verskillende kulturele agtergronde bestaan. Hulle het boonop nie almal dieselfde politieke standpunte gehuldig nie.⁴ Spanning is in die kabinet veroorsaak deur botsende persoonlikhede en wedywing tussen Noord en Suid, dorp en platteland, liberaliste en konserwatiewe. Dit is vererger deur twee leiers wat nie noodwendig oor belangrike sake saamgestem het nie. Een vleuel van die party het met die Dominiumparty gesimpatiseer, terwyl die ander, veel groter flank, nie te veel van Malan se Gesuiwerde Nasionaliste verskil het nie.⁵

Nog voor samestelling bewerkstellig kon word, is die grondwetlike status van die Unie in 1934 in 'n mate uitgeklaar toe die Status van die Unie-wet deur die parlement goedgekeur is. Hierdie wet het die soewereiniteit van die Unie gewaarborg, vrye assosiasie met die Statebond erken en die Unie Parlement en -regering as die enigste wetgewende en uitvoerende gesag van die Unie bevestig. Alhoewel Smuts en Hertzog albei hulle onvoorwaardelike steun aan dié wet gegee het, was daar sekere beginselverskille wat nie uit die weggeruim kon word nie. Die groot gaping tussen Smuts en Hertzog word duidelik weerspieël in die redes waarom hulle die wet gesteun het. Volgens Smuts het dit die Unie in nouer verbinding met die Britse Ryk geplaas, terwyl Hertzog dit gesien het as 'n stap om die Unie se onafhanklikheid te versterk deur die verwydering van sekere ou grondwetlike kwessies.⁶

Deneys Reitz was van mening dat Suid-Afrika deel van die Statebond sou bly omdat sy bevolking dit wou hê en nie as gevolg van tegniese punte nie. Sy persoonlike ideaal was dat Suid-Afrika altyd 'n gewillige lid van die Statebond moet wees, maar indien die Suid-Afrikaanse gemeenskaplik besluit het dat hulle nie meer daarvan lid wou wees nie, sou niks hulle kon verhoed om dit te verlaat nie. Hy het die Statebond beskou as 'n familie wat bestaan het uit 'n

⁴ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party: Die groot eksperiment*, p. 25.

⁵ E. Walker, *A history of South Africa*, p. 627.

⁶ J. Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, p. 106.

ouer met verskeie meerderjarige seuns. Om die beeld uit te brei, kon ook minderjarige kinders en neefs en arm familieledede daarby betrek word. Die gesinshoof het geen wetlike regte oor die seuns gehad nie, maar almal is saamgebind deur bande van gesinsbelang en gevoel wat sterker was as bloot wetlike formaliteite. Hy het die skynbare teenstrydigheid verkondig dat hoe swakker die wetlike bande was wat die verskillende dele saamvoeg, hoe langer sou die Statebond bestaan. Vir meer as 20 jaar het Reitz die doktrine dat Suid-Afrika as deel van die Statebond so vry was soos enige ander land in die wêreld, versprei. Of jy dit, in die woorde van die Statuut van Westminster “selfregerende gemeenskappe binne die Britse Ryk, gelyk aan status, op generlei ondergeskik aan mekaar in binnelandse of buitelandse aangeleenthede” en of jy dit “soewereine onafhanklikheid” noem, was vir hom irrelevant en slegs persone wat tegnies ingestel was, sou hulle daarvoor bekommer. Vir meer as 20 jaar het hy aan sy Afrikaanssprekende landgenote gesê dat daar geen reg was wat ‘n vry man het wat hulle nie in Suid-Afrika onder die Statebond het nie. Dit was daarom dat hulle gelukkig was om deel te wees van hierdie konfederasie van vrye nasies. Saam met ander het hy ‘n duwweltjie besaaide paadjie geloop, maar hy het steeds geglo dat slegs op die basis van die algehele vryheid van elke Dominium die Statebond sou oorleef. Vir hom was die Statebond ‘n groot ideaal. As dit sou val, sou die beskawing val. Maar hulle moes waak teen die jingo, die man met rasseobsessie en helaas selfs teen iemand soos kol. Stallard wat, al bedoel hy dit goed, baie skade kon aanrig.⁷

Ander stappe is ook gedoen om Suid-Afrika se konstitusionele posisie te versterk. In 1937 is Patrick Duncan as Goewerneur-generaal aangestel, die eerste Suid-Afrikaner om die pos te beklee. Teen die einde van die vorige jaar het die Unie Parlement ook sy eie wet aangeneem oor die abdikasie van koning Edward VIII, terwyl die status van die Dominiums in die kroningseed van koning George VI gereflekteer is.⁸

⁷ *Rand Daily Mail*, 3/04/1934, Well meaning but misguided. Col. Reitz on Col. Stallard. Plunging us back into old racial squabbles, p. 10; *Die Burger*, 03/04/1934, Statuswette. Britse Ryk soos ‘n gesin, p. 2.

⁸ M.S. Green, *The making of South Africa*, pp. 236-237.

Samesmelting was egter nie naastenby so idillies soos wat enige persoon graag sou wou voorgee nie en die toenemende ekonomiese voorspoed het bloot die illusie geskep dat die Unie se politieke probleme opgelos is.⁹ Volgens Reitz was daar in die ses jaar na samesmelting gereeld probleme tussen die voormalige N.P.- en S.A.P.-lede wat gelei het tot krisis en die bedanking van lede uit die parlement. Baie van die blaam hiervoor is op Hertzog se skouers geplaas. Reitz het Hertzog beskou as 'n heer en 'n persoon met kultuur, maar dat hy 'n onrustige geaardheid gehad het¹⁰ en heeltemal te dogmaties en outokraties was. Hy het 'n "inelastic and intractable mind" gehad.¹¹ Volgens Reitz het hy klaarblyklik ook nie besef nie dat hy en sy ondersteuners in die minderheid in die Verenigde Party was en dat hy slegs deur genl. Smuts in mag gehou is. Hy het Reitz-hulle selde gekonsulteer en by verskeie geleenthede is onaangename gebeure en onsmaklike maatstawwe op hulle afgedwing.¹² Dit is egter vir die welsyn van die land gesluk, aangesien hulle gevoel het dat dit 'n fout sou wees om die vriendskap wat ontstaan het oor klein probleempies te verbreek.¹³

Anders as Hertzog het Smuts, volgens Reitz, regte staatsmanskap getoon. Alhoewel van sy volgelingen geglo het dat hy soos 'n swakkeling vir sekere beledigings toegegee het, het Smuts aan hulle gesê dat hulle geduldig moet wees. Volgens Smuts was hulle in 'n belangrike poging om Afrikaans- en Engelssprekendes te oortuig om saam te werk, betrokke en indien daar 'n tyd kom waarin hulle moes skeur, sou dit oor 'n vraag van nasionale belang wees en nie oor onbenullige argumente nie.¹⁴

⁹ R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 275.

¹⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 236.

¹¹ *The Times*, 15/09/1939, S. African decision. Inner History, p. 7.

¹² D. Reitz, *No outspan*, p. 236.

¹³ *The Times*, 15/09/1939, S. African decision. Inner History, p. 7.

¹⁴ D. Reitz, *No outspan*, p. 236.

8.1 Die 1934-parlementsitting

Die regering se werksaamhede het normaal voortgegaan, met die gevolg dat Reitz die 1934-parlementsitting uiters vervelig gevind het. Al wat hy in sy herinneringe daarvoor kon onthou, was lang debatte oor 'n duistere grondwetlike saak of die Britse kroon verdeelbaar of onverdeelbaar was. Vir hom was dit so ver verwyder van die realiteit as die Middeleeuse argumente oor hoeveel engele op die punt van 'n naald kon staan. Sy oplossing: hy het in Valsbaai vis gevang.¹⁵

Hansard reflekteer egter dat hy tydens die 1934-Parlementsitting veel aktiewer was as wat hy in *No outspan* te kenne gee. Op 29 Januarie het hy versoek dat 'n gekose komitee aangestel moet word om 'n verslag met aanbevelings in verband met die vervreemding van Kroongrond of serwitute daarvoor, of voorwaardes in verband daarmee, of die vermindering van die aankoop- of toekenningsprys daarvan, uit te bring - 'n versoek wat toegestaan is.¹⁶ Hy het ook 'n voorstel vir die kwytskelding van die hoofsom en rentebedrae ten opsigte van 14 verskillende besproeiingskemas ingedien. Volgens hom kon dit die indruk skep dat die regering erken dat besproeiing 'n mislukking was, maar dat dit geensins die geval was nie. Ervaring het glo geleer dat besproeiingskemas net so min 'n gunstige wins- en verliesrekening kon toon as die oprig van 'n pad, brug of openbare gebou. Hy was ook van mening dat alle besproeiingskemas in die toekoms ruim subsidies van die staat af sou moet ontvang en dat die afskrywing op bestaande skemas gesien moet word as 'n eerste stap van 'n beleid van staatsubsidies vir besproeiingswerke.¹⁷ Die opposisie se reaksie was dat die land vir Reitz se voorstelle oor besproeiing en die afskrywing van groot bedrae geld bang was. Wat wel hulle goedkeuring weggedra het, was dat hy besproeiingskemas wou gebruik om die werkloosheidsvraagstuk op te los.¹⁸ Die bespreking van die onderwerp is ten einde laaste na die Gekose Komitee vir Besproeiing vir

¹⁵ D. Reitz, *No outspan*, p. 180.

¹⁶ SAB, SRP1/3/41, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Sewende Parlement, 26 Januarie tot 4 Junie 1934, deel 22 (26 Januarie tot 20 April 1934), kol. 19.

¹⁷ *Ibid.*, kol. 20-22.

¹⁸ *Ibid.*, kol. 27-28.

bespreking verwys¹⁹ waar 'n warm debat daarvoor gevoer is. Reitz het die komitee geopen met die stelling dat 'n deel van die publiek van mening was dat hy vir die afskrywings verantwoordelik was en dat hy sy begrip van wat redelik was in verband met besproeiings-aangeleenthede, verloor het. Volgens hom het mense gedink dat hy in die plattelandse distrikte rondgejaag het om geskenke uit te deel en dat hy hom onder die besproeiërs bemind gemaak het deur allerhande beloftes aan hulle te maak. Hy het homself egter verdedig deur te sê dat slegs een van die items onder bespreking van hom afkomstig was. Die res van die voorstelle het van die Besproeiingskommissie af gekom.²⁰ Sy verduideliking is nie sonder meer aanvaar nie. R.H. Henderson, Volksraadslid van Hospitaal, het gesê dat hulle nog nooit 'n somberder verslag van enige minister oor enige onderwerp ontvang het as die een van Reitz nie. Hy het gemeld dat Reitz se verklaring die land soos 'n bliksemstraal uit 'n helder hemel sou tref, aangesien niemand besef het dat al die miljoene wat Reitz genoem het, heeltemal verdwyn het nie.²¹ Ten spyte van hierdie teenkating is Reitz se voorstelle op die ou end aangeneem.²²

Sy werksaamhede het nie by bogenoemde sake geëindig nie. Hy het ook 'n wetsontwerp ingedien waarvolgens die regering beheer oor strande kon uitoefen,²³ asook 'n wysigingswetsontwerp op Landbouplae.²⁴ Op 10 Oktober 1934 is hy boonop vir 'n beperkte tydperk as waarnemende Minister van Justisie in Jan Smuts se afwesigheid aangewys.²⁵

Alhoewel Reitz uit 'n politieke oogpunt 'n vervelige jaar mag gehad het, was 1934 'n jaar waarin hy in sy persoonlike hoedanigheid verskeie terugslae beleef het. Die eerste hiervan het op 27 Maart plaasgevind toe sy vader op 89-jarige ouderdom oorlede is. Uit erkenning vir sy rol in die Suid-Afrikaanse

¹⁹ SAB, SRP1/3/41, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Sewende Parlement, 26 Januarie tot 4 Junie 1934, deel 22 (26 Januarie tot 20 April 1934), kol. 142-143.

²⁰ *Ibid.*, kol. 1763-1764.

²¹ *Ibid.*, kol. 1787.

²² *Ibid.*, kol. 1803.

²³ *Ibid.*, kol. 789-792.

²⁴ *Ibid.*, kol. 1739.

²⁵ SAB, URU, 2272-2345, Minuut nr. 2299, Aanstelling van Deneys Reitz as waarnemende Minister van Justisie, 10/10/1934.

geskiedenis het F.W. Reitz 'n staatsbegrafnis ontvang en eer is aan hom betoon deur Smuts en Hertzog wat van sy kisdraers was.²⁶ Soos reeds in 'n vorige hoofstuk aangetoon, het Deneys en F.W. Reitz min kontak in die laaste jare voor sy dood gehad, maar dit moes nietemin vir hom 'n gevoelige slag gewees het. Ten spyte van hulle verskillende politieke benaderings het Deneys groot respek vir sy vader gehad en sou F.W. Reitz se toekomstige afwesigheid 'n groot leemte in sy lewe laat.

Die tweede terugslag het in Augustus 1934 plaasgevind terwyl Reitz en sy vrou Suid-Rhodesië as gaste van dié land se regering besoek het. Tydens die besoek is hulle gul onthaal en moes hulle verskeie bankette en danse wat vir hulle gehou is, bywoon. Reitz moes ook 'n landbouskou open en toesprake by al die verskillende funksies lewer. Hulle besoek is egter kortgeknip met die nuus dat Michael, hulle jongste seun, in 'n ongeluk was en in 'n kritieke toestand in die hospitaal gelê het. Die oorsaak van dié ongeluk is nie bekend nie, maar sy skedel was gekraak en sy gesig pappeslaan - 'n groot bekommernis vir enige ouer. Na 'n maand was hy, tot Deneys se groot verligting, buite gevaar. Ten spyte van die somberheid van dié situasie het 'n gesprek tussen Hjalmar en Deneys gewys hoeveel hy regtig vir sy seun omgee het. Terwyl Hjalmar na Michael se verminkte gesig gestaan en kyk het, het hy aan Deneys gesê: "As Michael resembled you before the accident, any alteration must be an improvement." Deneys was so bly dat Michael besig was om te herstel dat hy hierdie skreiende poging tot humor gelate aanvaar het.²⁷

8.2 *Minister van Landbou*

Teen die einde van 1934 het Reitz van portefeulje verander. Genl. Kemp se gesondheid het begin verswak en Reitz het by hom as Minister van Landbou en Bosbou oorgeneem.²⁸ Sy aanstelling is amptelik in die Buitengewone

²⁶ D. Reitz, *No outspan*, p. 180.

²⁷ *Ibid.*, pp. 184-185.

²⁸ *Ibid.*, p. 186.

Staatskoerant van 8 Januarie 1935 aangekondig.²⁹ Volgens hom was sy taak as Minister van Lande moeilik, maar hy het eers besef wat probleme was toe hy die pos van Minister van Landbou en Bosbou oorgeneem het. Mieliepryse was laag, koringpryse het tot onder die produksiekoste gedaal, die vrugte- en sitrus-industrieë het stilgestaan, ko-operatiewe organisasies het hulp gesoek en tabakkwekers, beestelers en melkboere het op die onmoontlike aangedring. Vir Reitz was dit soos 'n hofsak in die hel waar die arme Minister van Landbou wonderwerke moes verrig. Hy het uiteindelik verstaan waarom Kemp se gesondheid daaronder gely het.³⁰

Soos met sy aanstelling as Minister van Lande het die portefeulje van Landbou en Bosbou ook reg in sy kraal gepas. Reitz het 'n lewendige belangstelling in landbou- en bosbou-aangeleenthede gehad en van 1938 tot 1944 het hy as President van die Suid-Afrikaanse Bosbouvereniging gedien. In *No Outspan* en ook tot 'n mindere mate in *Commando* en *Trekking on*, het Reitz verskeie kere oor die fauna en flora van Suid-Afrika geskryf. Onderwerpe wat oor die bosbedryf gehandel het soos die impak wat die beskerming van natuurlike woude op die bewaring van grond- en water hulpbronne gehad het, het hom geïnteresseer. In die eerste uitgawe van *Die Tydskrif van die Suid-Afrikaanse Bosbouvereniging* het hy die vernietiging van die inheemse woude in Noord-Zoeloeland, wat hy oor 'n tydperk van 15 jaar waargeneem het, betreur. Die oorlewing van bruikbare en sier plantsoorte was 'n verdere belangstelling van hom, met veral die dreigende uitdelging van die reuse palm (*Raphia vinifera*) in Zoeloeland 'n groot bekommernis. Sy belangstelling het egter nie by plante en diere gestop nie en hy het ook aan die menslike element aandag gegee. Hy het die welsyn van bosbouers ernstig opgeneem en enigiets in bosbou arbeidsooreenkomste wat na onnodige beperkings gelyk het, het die latente sielkundige in hom laat rebelleer. Tydens 'n besoek aan die Forests Products Institute in Pretoria-Wes in 1938 het hy 'n hele oggend aan die inspektering van alle sae, masjinerie en navorsingsaktiwiteite van die Instituut gewy. Hy was boonop 'n

²⁹ SAB, GG, 1125, 23/775, Appointment of Deneys Reitz as Minister of Agriculture and Forestry.

³⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 186.

ywerige leser van die Bosbouvereniging se joernaal en het by tye addisionele kopieë daarvan gekoop om artikels wat van spesiale belang vir hom was, onder sy vriende te versprei.³¹

Belangstelling en entoesiasme in bosbousake het egter nie verhoed dat Reitz onder kritiek deurgeloopt het nie. I.B. Pole-Evans, 'n mikoloog, plantkundige, grasdeskundige en pioniernatuurbewaarder,³² het Reitz se Bosbou-kennis ernstig in twyfel getrek. In 1935 skryf hy aan Jan Smuts dat die regering in baie gevalle gefouteer het deur eksotiese bome aan te plant. Sy rede hiervoor was dat eksotiese bome groter grondgebied as inheemse plantegroei vereis en gevolglik groter aanspraak op ondergrondse water maak. Die gevolge daarvan was besig om reg deur die land te verskyn. Hy meld nie wat dié gevolge was nie, maar wel dat die posisie volgens hom baie ernstiger was as wat dit voorgekom het. Hy was verder van mening dat Reitz werk van die saak moes maak voordat iemand buite sy departement daarvan bewus word en die regering daarmee begin striem. Hy skryf ook, in 'n ietwat neerhalende toon, dat hy sy standpunt so eenvoudig as moontlik gestel het sodat Reitz sy posisie kon verstaan. Volgens hom het die Departement van Bosbou die aandag en beheer van iemand nodig gehad wat dit werklik verstaan het en alle aspekte daarvan kon waardeer.³³ Geen antwoord van Smuts kon op hierdie uitsprake gevind word nie.

8.3 Reitz se bevoegdheid in twyfel getrek

Pole-Evans was nie die enigste persoon wat Reitz se bevoegdheid in twyfel getrek het nie. Hy is gereeld deur sy teenstanders daarvan beskuldig dat hy 'n onbevoegde minister was. Volgens mnr. E.A. Conroy, Volksraadslid vir Hoopstad, was die grootste sukses wat Reitz ooit behaal het om 'n komedie van die Volksraad te maak. Conroy het Reitz beskryf as 'n nar wat goed

³¹ Van die Redaksie, Our late president, *Die Tydskryf van die Suid-Afrikaanse Bosbouvereniging*, no. 12, Desember 1944, pp. 1-2.

³² C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 636.

³³ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 238, privaat briewe 1935, nos. 1-244 (131), I.B. Pole-Evans – J.C. Smuts, 08/03/1935.

verstaan het hoe om die Volksraad met nonsens te vermaak. Om sy standpunt te motiveer, het Conroy gesê dat alhoewel Reitz 'n prokureur van beroep was en hy 'n besigheid in Heilbron begin het, hy nie 'n lewe daaruit kon maak nie.³⁴

Op 24 Mei 1932 het Reitz, in dié stadium nog deel van die opposisie, in die Volksraad gesê dat dit vir hom lyk asof die regering nie in staat was om politieke spoorweë te bou nie, maar op politieke besproeiingskemas fokus. E.G. Jansen, die Minister van Naturellesake, het hierop geantwoord dat Reitz op sy "...customary wild and irresponsible manner..." goed sê wat glad nie waar is nie. Hy het Reitz daarvan beskuldig dat hy ernstige sake in die Volksraad onverantwoordelik benader. Tydens dieselfde debat het Z. Wolfaard, Volksraadslid vir Worcester, die stelling gemaak dat alhoewel Reitz 'n voorbanker was, hy somtyds goed gesê het wat nie net onverantwoordelik was nie, maar selfs beledigend. Volgens Wolfaard het mens ook nie nodig gehad om veel ag op Reitz se toesprake te slaan nie, aangesien hy na goed verwys het waarvan hy niks geweet het nie.³⁵

Volgens S.P. le Roux, Volksraadslid vir Oudtshoorn, het Reitz sy gebrek aan kennis oor besproeiing gewys met sy stelling dat "...if you give water away you need not irrigate less". Le Roux het ook gesê dat Reitz nie sy onkunde moes wys nie oor hoe afleidingsdamme langs die Vaalrivier die hoeveelheid grond wat besproei sou word, sou laat toeneem.³⁶ Op 20 Februarie 1935 het D.C. Burnside, Volksraadslid vir Durban-Umbilo, Reitz daarvan beskuldig dat hy "onsamehangend" dink.³⁷ Tydens die debat oor die Bemerkingswetsontwerp het Burnside sy opmerkings verder geneem en Reitz as Suid-Afrika se mees niksseggende en ontwykende minister beskryf.

³⁴ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2652-2653.

³⁵ SAB, SRP1/3/35, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fourth Session – Sixth Parliament, 18 November 1931 to 27 May 1932, vol. 19 (5th April to 27 May 1932), kol. 5222, 5224-5225 en 5230.

³⁶ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 853 en 855.

³⁷ SAB, SRP1/3/46, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Derde Sitting – Sewende Parlement, 11 Januarie tot 4 Mei 1935, deel 24 (11 Januarie tot 15 Maart 1935), kol. 1940.

Volgens hom het Reitz stellings gemaak soos dat as die wet nie hierdie jaar help nie, dit die volgende jaar sou help. As die sprinkane nie hierdie jaar wegvlieg nie, sou hulle dit die jaar daarna doen. As dit nie hierdie jaar reën nie, sou dit miskien die volgende jaar reën. Die Bemerkingswet het volgens Burnside geen bevredigende oplossing vir die landbouprobleem verskaf nie en Reitz kon ook nie antwoorde daarvoor verskaf nie.³⁸

W.B. Madeley, Volksraadslid vir Benoni, het op 2 Februarie 1937, tydens 'n bespreking oor koringpryse, gesê dat Reitz 'n verwronge beeld van die uitvoering van sy eie magte gehad het. Hy het nie beheer oor monopolieë verkry nie, maar hy het dit baie strenger toegepas as wat dit ooit vantevore toegepas is.³⁹ Tydens dieselfde sessie is Reitz daarvan beskuldig dat hy nie dié saak ernstig opgeneem het nie. Dominee C.W.M. du Toit, Volksraadslid vir Colesberg, het gesê dat "...the Minister is not acting in a nice way, and he must not act like that", na aanleiding daarvan dat hy die vertrek verlaat het om 'n telefoonoproep te gaan beantwoord.⁴⁰ Op 16 Februarie 1938 het J.G. Derbyshire, Volksraadslid vir Durban-Greyville, Reitz 'n amateur-minister genoem⁴¹ en op 2 Augustus 1938 het J.S. Marwick, Volksraadslid vir Illovo, aan Reitz gesê dat die feite wat hy aanhaal partykeer verkeerd is.⁴²

Op 16 Augustus 1938 is hy daarvan beskuldig dat hy 'n vreemdeling vir sy eie departement was en dat hy niks daarvan af weet nie. Reitz se verweer hierteen was dat die agbare lid van Krugersdorp, M.J. Van den Berg, wat dit aan hom gesê het, nie geweet het waarvan hy praat nie en dat hy nie net sy eie voet daarin gesteek het nie, maar al vier sy pote.⁴³ Marwick het op 9 Mei 1939 gesê dat Reitz se "sierlike taal" goed bekend is, maar dat hy, Marwick, hom nie deur plat beledigings laat weerhou of afgelei word nie. Tydens

³⁸ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 1006.

³⁹ *Ibid.*, kol. 1031.

⁴⁰ *Ibid.*, kol. 1062.

⁴¹ SAB, SRP1/3/58, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Sesde Sitting – Sewende Parlement, 11 Februarie tot 16 Maart 1938, deel 31, kol. 146.

⁴² SAB, SRP1/3/60, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Agste Parlement, 22 Julie tot 24 September 1938, deel 32, kol. 461.

⁴³ *Ibid.*, 1071-1072.

dieselfde debat het hy ook aan Reitz gesê dat Reitz sonder twyfel trots daarop was dat hy berug was as die vernaamste grapmaker in die Volksraad.⁴⁴ Selfs genl. Hertzog het hom nie daarvan weerhou om Reitz – wat hy genoem het - se gebrek aan kennis uit te wys nie. Tydens 'n debat oor die Oorlogsmaatreëls-wetsontwerp op 1 April 1940 het Reitz met 'n tussenwerpsel tydens 'n Hertzog-toespraak ontken dat die S.A.P. vir 'n Kabinetsbesluit ten gunste van neutraliteit gestem het. Hertzog het sarkasties hierop geantwoord dat hy "...dit goed verstaan as die agb. Minister van Naturellesake dit ontken. As hy aan my sê dat hy van iets nie weet nie, dan wil ek dit aanneem".⁴⁵ In sy aantekeninge oor verrigtinge in die Parlement het Hertzog op 1 Mei 1930 tydens die derde lesing van die Ontwerp op Oproerige Byeenkomste, die opmerking gemaak dat "Deneys Reitz soos gewoonlik 'n lakei van Smuts"⁴⁶ is - 'n verdere teken dat hy nie veel van Reitz se vermoëns of kennis gedink het nie.

In 1942 is beweer dat Reitz nie vir sy departement verantwoordelikheid aanvaar nie en dat hy baie agterlosig was. Volgens C.H. Geldenhuys, Volksraadslid vir Prieska, het hy vrae in die parlement daaroor op 'n ligsinnige en beledigende wyse gehanteer. Volgens Geldenhuys het hy geweet dat jy soms 'n pampoen oopbreek en dan is dit sponserig aan die binnekant, maar hy wou nie so beledigend soos Reitz wees en dit op hom van toepassing maak nie. Hy het gehoop Reitz sou in die toekoms minder beledigend wees. Volgens Geldenhuys het hulle Reitz geken. Hy was baie onverantwoordelik en dan sê hy goed wat hy moet onttrek.⁴⁷

Reitz is ook daarvan beskuldig dat hy en die Departement van Landbou daarvoor verantwoordelik was om staatsamptenare wat nie lede van die S.A.P. was nie, af te dank of na afgeleë gebiede te verplaas. Dit het

⁴⁴ SAB, SRP1/3/60, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Agste Parlement, 3 Februarie tot 16 Junie 1939, deel 34 (12 April tot 19 Mei 1939), kol. 4445, 4450 en 4454.

⁴⁵ SAB, SRP1/3/70, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Vierde Sitting – Agste Parlement, 4 Maart tot 12 April 1940, deel 38, kol. 4070.

⁴⁶ C.M. van den Heever, *Generaal J.B.M. Hertzog*, p. 565.

⁴⁷ SAB, SRP1/3/81, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Sixth Session – Eight Parliament, 12th January to 18th April 1942, vol. 44, p. 4070.

klaarblyklik met sprinkaanamptenare en voorraadinspekteurs gebeur. Reitz het egter hierdie bewering ontken. Volgens hom het dit nie plaasgevind vir politieke redes nie, maar was hy in 'n baie moeilike posisie geplaas omdat hy as minister verantwoordelik was vir die aanstelling van personeel. As hy 'n lid van sy eie party aangestel het, het die opposisie gesê dat hy een van sy eie ondersteuners aanstel. Indien hy 'n persoon van 'n opposisieparty aanstel, het sy eie party hom oor die vingers getik. Volgens hom het politiek geen rol in sy departement gespeel nie.⁴⁸

Die blyk ook dat Reitz se gedurige reisery onder die opposisie deurgeloop het. Sy verweer hierteen was om hulle daarvan te beskuldig dat hulle besluiteloos was. As hy rondry, val hulle hom aan, maar as hy dit nie doen nie, vra hulle dat hy moet.⁴⁹

Dat hy egter net so goed gegee het as wat hy ontvang het, is nie te betwyfel nie. Op 24 Februarie 1927 het Reitz aan die Minister van Openbare Werke, Walter Madeley, gesê dat hy moes bedank en op 29 Maart 1927 het hy voorgestel dat Tommy Boydell, die Minister van Arbeid, se pos afgeskaf word.⁵⁰ Op 20 April 1931 verwys Reitz na een van die opposisie as "...my good stout substantial friend, somewhat under-engined for his hull!"⁵¹ Tydens die debat oor die koning Edward VIII abdikasiewetsontwerp op 16 Februarie 1937 is Reitz verskeie kere deur die Voorsitter aangesê om nie spesifieke terme te gebruik nie of om sy woorde terug te trek. Hy het gesê dat Marwick "...sneers and snarls as usual..." en dat sy handelsmerk skelwoorde was. Hy het Marwick ook toegesnou "You have a rooted hatred of farmers. The

⁴⁸ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 30 (19th April to 17th May 1937), kol. 6523-6525 en 6529.

⁴⁹ SAB, SRP1/3/60, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Agste Parlement, 22 Julie tot 24 September 1938, deel 32, kol. 1074.

⁵⁰ SRP1/3/24, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Vierde Sitting - Vyfde Parlement, 28 Januarie tot 29 Junie 1927, vol. 8 (28 Januarie tot 14 April 1927), 23/02/1927, kol. 741 en 1974.

⁵¹ SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2646.

constitutional [j]unk shop over there.”⁵² By ‘n latere geleentheid het hy ook gevra of Marwick enigsins ‘n gewete gehad het.⁵³ Op 25 Februarie 1937 het hy tong in die kies gemeld dat S.P. le Roux besig was om homself voor te berei vir die pos van Minister van Landbou, maar dat dit slegs in die hiernamaals sou gebeur.⁵⁴ Op 10 Mei 1937 het hy C.R. Swart, Volksraadslid vir Ladybrand, daarop gewys dat ondervinding hom geleer het dat jy eers die ander kant van ‘n saak moes hoor voordat jy gevolgtrekkings maak.⁵⁵ Reitz se skerp tong het nie met verloop van tyd verbeter nie en op 17 Maart 1942 het hy C.H. Geldenhuys ‘n opgeblaasde padda genoem.⁵⁶

Dat Reitz nie onder sy teenstanders populêr was nie, blyk baie duidelik uit die bogenoemde voorbeelde. Die vraag is egter waarom nie? Hy was nie die enigste S.A.P.-lid wat toesprake gehou het of kommentaar op sy teenstanders se toesprake gelewer het nie. Die indruk bestaan egter dat beledigings en negatiewe persoonlike opmerkings ‘n veel groter rol in sy lewe as in dié van sy kollegas gespeel het.⁵⁷ Die antwoord kan heel moontlik gevind word in sy eie persoonlikheid en optrede. Hy was van nature uitgesproke en het nie geskroom om sy teenstanders aan te vat nie. Sy ongekunsteldheid het boonop veroorsaak dat hy selde ‘n wag voor sy mond geplaas het. Hy het gesê wat hy dink ongeag van die geselskap waarin hy was. Sy ongedissiplineerde arrogansie wat reeds voor die Anglo-Boereoorlog bestaan het, het nie die wyk geneem nie. Hierdie benadering het waarskynlik veroorsaak dat sy teenstanders gevoel het dat as hy so wil optree, hulle die reg gehad het om dieselfde te doen.

⁵² SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 1794, 1797 en 1798.

⁵³ SAB, SRP1/3/60, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Agste Parlement, 3 Februarie tot 16 Junie 1939, deel 34 (12 April tot 19 Mei 1939), kol. 4454.

⁵⁴ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 2373.

⁵⁵ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 30, 19th April to 17th May 1937, kol. 6530.

⁵⁶ SAB, SRP1/3/81, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Sixth Session – Eight Parliament, 12th January to 18th April 1942, vol. 44, kol. 3933.

⁵⁷ ‘n Ongetoetste indruk aangesien die toesprake en parlementêre optredes van sy kollegas nie bestudeer is nie.

8.4 *Hofsake*

Reitz is, in sy kapasiteit as minister van verskillende departemente, verskeie kere voor die hof gedaag om die besluite of optrede van die regering te regverdig of te verdedig. So het hy byvoorbeeld op 21 Junie 1934 in die hof verskyn na aanleiding van 'n versoek van hom dat die hof die Registrateur van Aktes verplig om enige verwysings na 'n plot nommer 637 wat op akte 9805 van 1917 verskyn, te verwyder. Enige verwysings in die Aktekantoor dat die stuk grond aan Charles Lacy Stratton Cherry behoort, moes ook tot niet gemaak word. Die versoek is gemaak nadat 'n kroongrondbrief oor die plot wat die regering aan die Gesondheidskomitee van die Maquassi dorp toegeken het, deur die Registrateur van Aktes vir registrasie geweier is. Volgens Reitz het die grond aan die staat behoort, maar het die Maquassi Estates Limited dit wederregtelik en sonder die minister se toestemming in 1917 aan Cherry gegee. Die hof het op die ou end in Reitz se guns beslis.⁵⁸

In 1937 moes Reitz as Minister van Landbou in die hof verskyn in 'n saak wat deur die Oslo Land Company Limited teen die staat gemaak is. Die maatskappy het die staat gedagvaar vir £50,000 na aanleiding van skade wat hulle gely het toe die staat in 1934 plase wat aan die maatskappy behoort het, met arseen besproei het. Al die plase was in die distrikte van Waterberg en Rustenburg geleë.⁵⁹ Op 'n soortgelyke wyse is Reitz voor die hof gedaag oor 76 beeste, met 'n waarde van £630.0.0, wat op 30 Januarie 1935 op die plaas Ganskuil in die distrik Rustenburg deur die polisie, in opdrag van Reitz, doodgeskiet is. Dié saak is egter later deur die klaer onttrek.⁶⁰

In sy kapasiteit as Minister van Naturellesake is Reitz in 1941 hof toe geneem omdat hy lede van die Bakwena Ba Mogopa stam, wat te Bethanie in die Rustenburg-distrik woonagtig was, opdrag gegee het om na die Middelburg-omgewing te trek en nie sonder geskrewe toestemming van die Sekretaris

⁵⁸ TAB, TPD, 8/763, 430/1934, Ex Parte applikasie van Deneys Reitz in sy kapasiteit as minister van Lande, 21/06/1934.

⁵⁹ TAB, TPD, 8/879, 73/1938, Opposed Application. Oslo Land Co. Ltd. versus Deneys Reitz, 1938.

⁶⁰ TAB, TPD, 8/879, 79/1938, Opposed Application. Daniel Johannes Jacobus Terblanche versus Deneys Reitz, 23/08/1938.

van Naturellesake na Bethanie terug te keer nie. Reitz kon nie self die saak bywoon nie, aangesien hy in daardie stadium in Suidwes-Afrika was, maar is verteenwoordig deur die Ondersekretaris van Naturellesake. Dit het egter nie veel verskil gemaak nie en die hof het opdrag gegee dat Reitz redes moes verskaf waarom die hof nie die Departement van Naturellesake moes verhoed om die klaers te verskuif nie. Hy moes ook redes verskaf waarom hulle nie die kostes vir die hofsaak moes dra indien hulle die beslissing teenstaan nie. Die uiteinde van die saak was dat die klaers aangesê is om te trek soos wat hulle beveel is.⁶¹

8.5 Die eksotiese voëls wetsontwerp

In *No outspan* skryf Reitz dat hy 'n wetsontwerp om handel in eksotiese voëls te bekamp, tydens die 1935 Parlementêre sessie ingedien het,⁶² maar sy tydsplasing was waarskynlik nie heeltemal korrek nie. Die wetsontwerp op die beskerming van wilde voëls is reeds vir 'n tweede keer op 1 Februarie 1934 by die parlement ingedien,⁶³ 'n hele jaar voordat hy dit die eerste keer meld. Nietemin, sy rede vir die wetsontwerp was dat hy oor verskeie jare gesien het hoe kleiner voëlsoorte in die Laeveld gevang en dan na Japan en die Ooste uitgevoer word. Volgens hom het 80% van dié voëls van hartseer of vrees gesterf nog voordat hulle die skepe bereik het en het hy die wetsontwerp ingedien om hierdie wrede handel te stop.⁶⁴ Tydens die voorlees van die wetsontwerp het hy egter nog 'n rede behalwe vir die mishandeling van die voëls gegee, naamlik dat party soorte voëls bedreig was en volslae uitwissing in die gesig gestaar het.⁶⁵ Die wetsontwerp het dus uit genade en medelye

⁶¹ TAB, TPD, 8/1014, 549/1941, Opposed Application. Moshe Kau and Philip Machele versus Deneys Reitz, 16/10/1941.

⁶² D. Reitz, *No outspan*, p. 186.

⁶³ SAB, SRP1/3/41, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Sewende Parlement, 26 Januarie tot 4 Junie 1934, deel 22 (26 Januarie tot 20 April 1934), kol. 148-149.

⁶⁴ D. Reitz, *No outspan*, p. 186.

⁶⁵ SAB, SRP1/3/41, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Sewende Parlement, 26 Januarie tot 4 Junie 1934, deel 22 (26 Januarie tot 20 April 1934), kol. 148-149.

gespruit.⁶⁶ Die wetsontwerp is deur boere, wat bevrees was dat die instelling van dié wet tot 'n toename in voëls en bedreiging van hulle oeste sou lei, teëgestaan. Die ironie van die wetsontwerp was egter dat dit niemand belet het om voëls dood te maak nie, maar slegs dat hulle nie in koutjies aangehou mag word nie.⁶⁷ Die bedoeling van die wet was gevolglik nie om boere te belet om voëls wat skade aan rig, uit te wis nie, maar om wreedheid te voorkom en te verhoed dat voëls wat geen probleme veroorsaak nie en wat seldsaam is, uitgeroei word.⁶⁸ Deur te volhard is die wet op die ou end goedgekeur - 'n aksie wat Reitz later beskou het as 'n daad van regverdigheid.⁶⁹

Reitz se implementering van die wet is deur James Stevenson-Hamilton geloof. Hy het dit as "...wise and timely..." beskryf. Alhoewel dit nie seuns met windbukse en boere verhoed het om op die voëls wat hulle as 'n pes beskou het, jag te maak nie, het dit die uitwissing en vang van voëls vir geldelike gewin bekamp.⁷⁰

Na afloop van die 1935 Parlementsessie het Reitz met sy normale werksaamhede voortgegaan. In *No outspan* skep dit die indruk van 'n dolle gejaag van een dorp na die volgende en die vraag ontstaan of hy ooit enige "regte" werk verrig het. Sy persoonlike notaboekie, soos weergegee in *No outspan*, lees oor 'n tydperk van twee maande soos volg:

"Flew to Capetown and thence by car to inspect irrigation scheme in the North-West. Back by air through heavy storms and thunderclouds.
To Warrenton, Kimberley and Douglas on official business.
To Uppington, Griquatown and other centers in the Kalaharis addressing political meetings.
By air to Uitenhage, near the south coast, to take part in a by-election.
Our candidate successful.

⁶⁶ SAB, SRP1/3/41, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Sewende Parlement, 26 Januarie tot 4 Junie 1934, deel 22 (26 Januarie tot 20 April 1934), kol. 599-600.

⁶⁷ *Ibid.*, kol. 152.

⁶⁸ *Ibid.*, kol. 594.

⁶⁹ D. Reitz, *No outspan*, p. 186.

⁷⁰ J. Stevenson-Hamilton, *Wild life in South Africa*, p. 302.

Flew over the Addo Forest to see the elephant. Back to Pretoria in 4 hours and 45 minutes. Met deputations plus job hunters and people with insoluble conundrums and grievances.

To the N.W. Transvaal. Travelled up along the Matlabas River to its junction with the Limpopo.

Along the Magol River into the Waterbergen. For nearly a hundred miles we passed swarms of locusts whose ravages will be blamed on me. As locust extermination is part of my job.

To Durban; to the Western Transvaal; to Bloemfontein to attend a Party Congress.

And so it went on, with the opening of a few agricultural meetings and other functions thrown in for good measure."⁷¹

Indien die bogenoemde skedule in ag geneem word en daar word aangeneem dat dit die grootste gedeelte van die jaar so gegaan het, is dit 'n wonder dat hy enigsins iets gedoen gekry het. Maar tussen hierdie rondjagery deur maak hy geleentheid vir verskeie ander aktiwiteite, onder meer om vir hom eiendom in die Drakensbergse platorand aan te skaf. Volgens hom was hierdie stuk grond mooier as enige ander in die land. 'n Kristalhelder rivier het daardeur gevloei en blombedekte woude het daarop voorgekom. Van die kranse kon jy op 'n groot vallei afkyk. Amper die hele laeveld het daarvandaan uitgestrek. Hy het die stuk grond Forest Glade genoem en beplan om daar na sy aftrede te gaan bly⁷² - 'n ideaal wat nooit sou realiseer nie.

'n Tweede en veel meer persoonlike aktiwiteit wat hy in dié tydperk bedryf het, was die versameling van handtekeninge van die Republikeinse Presidente - 'n stokperdjie wat hom 'n heer met tipiese hoë middelklas waardes maak. Dit is ver verwyder van sy verpligtinge as minister en die probleme waarmee hy daar te doen gehad het. In beide 1934 en 1935 bedank hy C.J. Sibbett, stigter van die Nasionale Spaarbeweging en 'n

⁷¹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 187-188.

⁷² *Ibid.*, p. 187.

ywerige versamelaar van dokumente, skilderye en foto's van C.J. Rhodes,⁷³ vir items wat aan hom gestuur is vir opname in sy versameling. Wat die item in 1934 was, is nie duidelik nie, maar dit blyk 'n dokument van een of ander aard te gewees het.⁷⁴ Oor die 1935-skenking is daar egter meer duidelikheid. Dit was die handtekeninge van pres. Thomas Burgers en genl. Piet Joubert. Volgens Reitz was dit 'n groot geskenk aangesien die handtekening van Burgers die enigste een was wat uit sy versameling ontbreek het.⁷⁵

In 'n meer amptelike hoedanigheid is Reitz op 24 Januarie 1935 saam met N.C. Havenga en A.P.J. Fourie aangewys om die Suid-Afrikaanse regering te verteenwoordig in onderhandelinge met die regering van Suid-Rhodesië wat op 28 Januarie 1935 in Kaapstad sou plaasvind. Die doel van hierdie onderhandelinge was om die Unie-Suid-Rhodesië Aksynsooreenkoms van 1930 te hersien. Volmag is aan hulle toegestaan vir die ondertekening van enige ooreenkoms wat uit die onderhandelinge mag gespruit het.⁷⁶

Sy besige lewe het ook nie verhoed dat hy politieke kommentaar op verskeie sake lewer nie. 'n Jaar na die totstandkoming van die Smelters-regering het hy introspeksie gedoen om te bepaal of dié regering 'n sukses was of nie. Sy eerste gevolgtrekking was dat dit hulle plig was om so 'n eksperiment uit te voer, aangesien daar vir die eerste keer sedert die Anglo-Boereoorlog 12 maande lank vrede in die land was. Volgens hom sou die publiek nooit weer die politieke leiers toelaat om in die onvrugbare, onproduktiewe argumente van die verlede te verval nie. Daar was egter steeds ernstige probleme wat oorkom sou moes word voordat daar algehele vrede kon wees. Sy reise die vorige 12 maande het hom die gevolgtrekking laat maak dat republikanisme dood was. Hy het ook gevoel dat sesessie onmoontlik sou wees. As mens aanneem, redeneer hy, dat 60% van die bevolking Afrikaans- en 40% Engelssprekend was, sou afskeiding nooit kon plaasvind indien die

⁷³ C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek IV*, pp. 599-600.

⁷⁴ UCT, Sibbett Collection, C30-43, BC50, C40.1, D. Reitz - C.J. Sibbett, 13/03/1934.

⁷⁵ UCT, Sibbett Collection, C30-43, BC50, C40.2, D. Reitz - C.J. Sibbett, 22/02/1935.

⁷⁶ SAB, URU, 1486, 251, Appointment of N.C. Havenga and D. Reitz as representatives of the Union Government at discussions with the Government of Southern Rhodesia regarding proposed revision of the Union - Southern Rhodesia customs agreement 1930, 1935.

minderheid nie daarvoor sou stem nie. Diep gesetelde sentimentele sake kon nie deur 'n parlements-wet opgelos word nie. Daar was geen beweging in 'n republikeinse rigting nie en hy kon nie sien dat dit enigsins in die toekoms sou plaasvind nie. Uit 'n ekonomiese oogpunt sou dit ook 'n fout wees om van die Statebond af te skei, aangesien dit al die markte in die Noorde vir hulle sou toemaak.⁷⁷

Reitz het die kwessie van 'n eie republiek vir Suid-Afrika ook in 1935 voor die besoekende Imperiale Perskonferensie aangespreek. Aan hulle het hy gesê dat die Suid-Afrikaanse bevolking 'n republiek sou kon stig as hulle wou, maar die vraag was of hulle dit wou doen en wat die gevolge daarvan sou wees? Volgens hom sou die eerste gevolg wees dat 'n burgeroorlog die land sou bedreig as gevolg van die wit rasse se samestelling - 60% van die bevolking was Afrikaanssprekend en die res Engelssprekend. Tweedens sou Suid-Afrika al sy markte verloor en derdens sou Suid-Afrika se veiligheid bedreig word. "As ons in Suid-Afrika 'n republiek wil stig, dan sal Engeland ons nie verbied nie. Ons hier in Suid-Afrika verlang almal vrede en so iets soos 'n republiek sal nie tot stand kom in Suid-Afrika nie, want die bevolking van Suid-Afrika wil dit nie hê nie." Volgens hom het hy hierdie standpunt gereeld in sy hoedanigheid as minister gebesig, maar het niemand hom al ooit daarvoor aangevat nie.⁷⁸

Hierdie standpunte toon duidelik dat Reitz òf met oogklappe deur die lewe gegaan het en die realiteite van die dag geïgnoreer òf verkeerd verstaan het, of deur die gunstige ekonomiese toestande van die middel dertigerjare mislei is. Alhoewel die tydperk wat op koalisie gevolg het 'n moeilike een vir D.F. Malan en sy volgelingen was, het die ekonomiese opbloei met 'n hernuwing van Afrikaner kulturele aktiwiteite gepaardgegaan. Op die ou end het beide hierdie bewegings saamgewerk om Malan se organisasie weer lewe te gee.⁷⁹

⁷⁷ *The Cape Times*, 21/03/1934, No need for alarm. Colonel Reitz on the status bill. Issue fogged by Jingoese. Menace of quibbling by lawyers, p. 9.

⁷⁸ *Die Volksblad*, 05/03/1935, Boodskap van kol. Reitz aan Empire. Beweer dat Suid-Afrika geen Republiek wil hê nie. Sal Engeland in oorlog help. Voorspel goeie verstandhouding as meerderheid vir minderheid swig, p. 1.

⁷⁹ D. W. Krüger, *The making of a nation*, pp. 186-188.

Die N.P. se partymasjinerie en –organisasie is opgeknep. In 1939 is ‘n nuwe partyvaandel daargestel en ‘n Inligtingsburo het inligting oor politieke gebeure aan die kiesers verskaf.⁸⁰

Die Republikeinse ideaal het geensins van die toneel verdwyn nie en die Afrikaners wat hulle nie kon vereenselwig met die stigting van die Verenigde Party nie, het nooit hierdie gedagte laat vaar nie. Die N.P. het die groot kampvegter vir dié ideaal geword. Op 5 Julie 1935 het dié Party se Federale Raad die volgende formulering van die republikeinse ideaal goedgekeur: “Die party is daarvan oortuig dat die republikeinse staatsvorm, afgeskei van die Britse kroon, hom die beste aanpas by die tradisies, omstandighede en aspirasies van die Suid-Afrikaanse volk en hy sal die republikeinse ideaal daarom beskerm en nastreef”⁸¹ - duidelik ideale en standpunte wat loodreg teen Reitz se stellings indruis.

Hoe groot die skeiding tussen Reitz en sy politieke teenstanders was, kan duidelik gesien word in ‘n toespraak wat hy in 1935 oor Cecil John Rhodes tydens die Rhodes Gedenkdiens by Groote Schuur gelewer het. Die N.P. sou hulle nie maklik met sy woorde kon vereenselwig nie. Hy het sy toespraak begin met die woorde dat hy vir die grootste gedeelte van sy lewe ‘n toegewyde teenstander van Rhodes was. Hy het grootgeword met die gedagte dat Rhodes ‘n Korsikaanse bullebak en openbare vyand nommer een was. Toe die burgers op kommando teen die einde van die Anglo-Boereoorlog verneem het dat Rhodes met sy afsterwe Groote Schuur nagelaat het as toekomstige woning van die Eerste Minister van ‘n verenigde Suid-Afrika, het hulle dié nuus met veragterende ironie verneem. Hulle het drie jaar lank teen Brittanje geveg en dit was vir hulle ‘n bittere gespot dat Rhodes van ‘n verenigde Suid-Afrika en ‘n Eerste Minister in Groote Schuur gepraat het, veral in ‘n tyd waarin dit gelyk het of daar nooit weer vrede en eenheid sou wees nie. Maar tog, minder as tien jaar later, het ‘n wonderwerk gebeur

⁸⁰ P.W. Coetzter en J.H. le Roux (red.), *Die Nasionale Party IV: Die “Gesuiwerde” Nasionale Party, 1934-1940*, pp. 30-31.

⁸¹ G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1924-1939 VII*, pp. 454-458.

en Rhodes se visie het gerealiseer. Reitz het sy mening oor Rhodes verander en hy beskryf hom as 'n "...great Englishman and a great South African". Die feit dat hy dit in daardie stadium kon sê, dien as 'n herinnering van hoe maklik 'n voormalige vyand 'n huidige vriend kon word en hoe, onder die helende invloed van Suid-Afrikaanse sonskyn, geen vete, geen grief ooit tot op die been deurdring nie. Dit moes egter ook as 'n waarskuwing dien. Dit het gereeld in die verlede gebeur dat die inwoners van dié land begin stry oor aangeleenthede en dat hulle dan net 'n aantal jare later uitvind dat daar tog nie so 'n groot verskil tussen hulle was nie en dat hulle langs verskillende roetes en hoeke dieselfde ideale nagestreef het. Hoe gereeld het dit nie in die verlede gebeur dat hulle geargumenteer het, net om later uit te vind dat hulle argumente hulle uitgewoed het en dat hulle baie keer vergeet het hoe dit enigsins ontstaan het. Hy het gedink dat indien hulle ooit weer by soortgelyke voorvalle betrokke sou raak, hulle moes onthou dat die geskiedenis homself herhaal en dat hulle weer eens argumenteer oor leë wagwoorde en akademiese formules vanuit verskillende paaie en hoeke, terwyl hulle dieselfde doelwitte nastreef.⁸²

Reitz se standpunte oor die Britse Statebond het ook nie ooreengestem met dié van die N.P. nie. In Maart 1935 het hy tydens 'n noenmaal van die Imperiale Perskonferensie, wat in Suid-Afrika getoer het, sy bewondering vir die karakter, moed en sin vir eerlike handeling van die Britse volk uitgespreek. Hy het ook 'n diep gesetelde vertrouwe en geloof in die Britse Statebond as die een enkele stabiele faktor in die wêreld, betoon. Hy was van mening dat enige krisis deur gemeenskaplike belange en welwillendheid eerder as prokureurs opgelos sou word. "We should be fools indeed, he said, to sacrifice our interests, our peace, and our security by breaking away from a confederation of free peoples helping one another to live and each cherishing its own liberty."⁸³ Hy was verder ook van mening dat indien Brittanje

⁸² UCT, Finch Collection, BC1019, The life and work of Cecil Rhodes. Col. Deneys Reitz's fine tribute to a "great South African", artikel in *The Cape Argus*, 1935.

⁸³ *The Times*, 06/03/1935, An Empire of free peoples, p. 15.

weer in 'n oorlog betrokke sou raak Suid-Afrika hulle sou ondersteun soos gedurende die Eerste Wêreldoorlog.⁸⁴

Ten tye van dié toespraak het hy ook gereageer op 'n gevoel in oorsese lande dat swartmense in Suid-Afrika mishandel word. Hy het aan die Imperiale Perskonferensie-lede die versekering gegee dat dit nie die geval was nie. Om sy standpunt te regverdig, meld hy dat daar in geen enkele geval tekens was dat swartmense wat in boere se diens was, deur hulle mishandel word nie. Hy het ook daarop gewys dat indien swartmense mishandel is, hulle nie bereid sou wees om vanuit die protektorate oor die Unie se grense te stroom om in Suid-Afrika te werk nie. Hy was van mening dat die buiteland oortuig moet word dat die Protektorate van Suid-Afrika afhanklik was en dat hulle so gou moontlik by die Unie moet inskakel.⁸⁵

8.6 Die 1935 Ryks Parlementêre Vereniging Konferensie in Londen

Geleentheid is aan Reitz gebied om hierdie standpunte van hom in Brittanje te gaan verkondig toe hy verkies is om as leier van die Suid-Afrikaanse delegasie die 1935 Ryks Parlementêre Vereniging byeenkoms te gaan bywoon⁸⁶ - 'n konferensie wat met die silwer jubileum vieringe in Brittanje saamgeval het. Die res van die Suid-Afrikaanse delegasie het bestaan uit kapt. Maurice Green, Klerk van die Senaat (R.N.V.R.), senator Gustav Hartog, genl. Johannes Jacobus Pienaar (L.V.), lt.kol. Karel Rood (L.V.), mnr. Lourens Jacobus Steytler (L.V.) en kapt. Colin Bain-Marais (L.V.).⁸⁷

⁸⁴ *Die Volksblad*, 05/03/1935, Boodskap van kol. Reitz aan Empire. Beweer dat Suid-Afrika geen Republiek wil hê nie. Sal Engeland in oorlog help. Voorspel goeie verstandhouding as meerderheid vir minderheid swig, p. 1.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 1.

⁸⁶ D. Reitz, *No outspan*, p. 188.

⁸⁷ *The Times*, 04/07/1935, Legislators in London. Gathering from the Empire. Visit of a month, p. 14.

Reitz se vorige besoek aan Brittanje was tydens die Eerste Wêreldoorlog en hy het daarna uitgesien om weer in Europa te wees.⁸⁸ Met Jan Smuts wat op 18 Junie 1935 aangestel is om na die Departement van Landbou en Bosbou tydens sy afwesigheid om te sien,⁸⁹ het hy dus geen probleme gehad om so gou as moontlik te vertrek nie.

Die konferensie sou amptelik op 3 Julie 1935 begin,⁹⁰ maar Reitz het reeds 'n maand vroeër uit Suid-Afrika vertrek.⁹¹ Te oordeel aan al die plekke wat hy en sy privaatsekretaris, Henry W.A. Cooper, besoek het, was dit 'n goed georganiseerde vakansie, waarskynlik op staatsonkoste, aan plekke wat Reitz nie vantevore gesien het nie. Hulle het per vliegtuig van Suid-Afrika deur Noord-Rhodesië, verby Kilimandjaro tot in Nairobi, gereis. Van Nairobi is hulle na die groot mere en in die lug langs die Nyl af. Hulle het by Khartoem, Luxor en Kaïro geland en grafkelders, tempels, museums, kerke en die piramides besoek. In Egipte het Reitz ook die 1st Royal Scots Fusiliers, die bataljon wat hy tydens die Eerste Wêreldoorlog aangevoer het en wat aan die Suezkanaal in garnisoen gelê het, by Ismaila gaan inspekteer. Vanaf Kaïro is hulle na Alexandria en vandaar na Griekeland, Italië, Switserland, Frankryk en uiteindelik oor die Engelse kanaal na Londen.⁹²

Die res van die Suid-Afrikaanse afvaardiging het 'n week na Reitz in Londen gearriveer en 'n besigtigingsreis met toesprake en onthale waartydens hulle almal amper dood is van die gasvryheid, het 'n aanvang geneem. Hulle het die Britse Laerhuis en baie ander plekke van belang gaan besoek.⁹³ Konferensies is gehou oor landbou, finansies en geldhandel. Praatjies is gelewer oor buitelandse sake, die Britse vloot en die ontwikkeling van lugvaart. Die afgevaardigdes is deur die koning in Buckinghampaleis onthaal,

⁸⁸ D. Reitz, *No outspan*, p. 188.

⁸⁹ SAB, URU, 1524, 1834, Appointment of general the right honourable J.C. Smuts to act as Minister of Agriculture and Forrestry during the absence of Col. D. Reitz, 1935.

⁹⁰ *The Times*, 06/06/1935, Legislators of the Empire. Gathering in London, p. 7.

⁹¹ SAB, URU, 1524, 1834, Appointment of general the right honourable J.C. Smuts to act as Minister of Agriculture and Forrestry during the absence of Col. D. Reitz, 1935.

⁹² D. Reitz, *No outspan*, pp. 188-190.

⁹³ *Ibid.*, p. 190.

hulle het partytjies van die Prins van Wallis en die Hertog van Kent bygewoon en het die Hertog en hertogin van York en die hertog van Gloucester ontmoet. Onthale is vir hulle gehou by die Ryksinstituut en Guildhall, die London County Council en hulle was ook teenwoordig gewees by drie hersieningsessies van die verdedigingstelsel deur die koning. Teen die einde van hulle verblyf in Londen het hulle besoek by verskeie provinsiale sentrums as gaste van die burgerlike owerhede afgelê. Die doel hiervan was om iets te leer van die hoofbelange en industriële aktiwiteite van die Verenigde Koninkryk.⁹⁴

Die industriële toer wat vir die afgevaardigdes deur Brittanje gereël is, het op 18 Julie begin. Hulle het van Eustonstasie, Londen, na Birmingham vertrek en van daar na Cardiff gereis. Op 21 Julie is hulle na Manchester en twee dae later na Liverpool, net om op 24 Julie na Londen terug te keer. Op 25 Julie het hulle na Edinburg gereis, Glasgow, Leeds, Sheffield en Bradford besoek en die toer is op 31 Julie via St. Pancrasstasie in Londen afgesluit.⁹⁵

Die saamtrek van die Ryks Parlementêre Vereniging in Londen is deur delegasies van Kanada, Australië, Nieu-Seeland, Suid-Afrika, die Ierse Vry Staat, Indië, Suid-Rhodesië, Ceylon, Noord-Ierland en die wetgewende liggame van Bermuda, Barbados en die Bahamas bygewoon.⁹⁶ Dit het aan die Suid-Afrikaanse afgevaardigdes geleentheid gegee om skouers te skuur met vooruitstrewende persone soos Langstaff Bowman (Speaker van die Kanadese Volksraad), R.G. Menzies (Australiese Prokureur-generaal en Minister vir Nywerheid), sir Abdur Rahim (President van die Sentrale Wetgewende Vergadering van Indië) en sir Baron Jayatilika (President van die Staatsraad van Ceylon). In 'n betekenisvolle aanduiding van sy statuur buite Suid-Afrika, is Reitz ook deur *The Times* onder hierdie uitgelese groep persone getel.⁹⁷

⁹⁴ *The Times*, 04/07/1935, Legislators in London. Gathering from the Empire. Visit of a month, p. 14.

⁹⁵ *The Times*, 18/07/1935, Empire Parliamentary Conference. Methods of contact, p. 10.

⁹⁶ *The Times*, 04/07/1935, Legislators in London. Gathering from the Empire. Visit of a month, p. 14.

⁹⁷ *The Times*, 04/07/1935, M.P.'s of the Empire, p. 15.

Verrigtinge het op 4 Julie afgeskop toe die Suid-Afrikaanse delegasie deur die President van die Raad van Goewerneurs en die Direkteur van die Ryks Instituut by laasgenoemde instansie onthaal is - 'n onthaal waartydens die hertog en hertogin van York ook teenwoordig was.⁹⁸ Die dag daarna is 'n verwelkomingsete vir al die afgevaardigdes in die Victoria Hotel, Northumberlandlaan, gehou. Tydens dié onthaal het Reitz 'n toespraak gelewer waarin hy gesê het dat hy waarskynlik die vreemdste, maar tog interessantste, delegasie lei. Ongeveer die helfte van die Suid-Afrikaanse gesante het die wapen teen Brittanje opgeneem, van hulle was in die tronk vir rebellie en hyself is oor die landsgrense deur Britse soldate gemarsjeer na ballingskap. Maar nou was hulle almal vriende en gelukkig om lede van die Statebond te wees. Volgens hom het die Suid-Afrikaanse delegasie as 'n voorbeeld gedien van die samestelling van die Statebond, wat nie gebaseer was op enige mag of wapens nie, maar op vriendskap, gemeenskaplike belange, minsaamheid en goedgesindheid. Hy was van mening dat dit slegs op dié terme was wat die Statebond sou kon oorleef. In Suid-Afrika het hulle besef dat demokrasie 'n duur en omslagtige masjien was, maar dat dit beter was as die chaos van burgeroorlog. In die Unie het hulle dus 'n staat van tevredenheid bereik, aangesien hulle geweet het dat die Statebond aan hulle vrede en sekuriteit verskaf en dat, op daardie basis alleen, die Ryk kon oorleef.⁹⁹

Na aanleiding van 'n kennisgewing in die Vereniging se brosjure waarin gesê is dat een van die funksies van die Statebond die versorging, bewaking en voogdyskap van swartes in Afrika en ander lande was, het Reitz die volgende gesê: Die Britse regering het 'n uitsonderlike tradisie van goeie behandeling van plaaslike bevolkings agter hulle, maar in Suid-Afrika het hulle ook 'n taak. Hulle het voogdyskap oor 79 miljoen (sic) swartes. Hy kon egter nie die feit ignoreer dat 'n groot deel van die Britse publiek agterdogtig na Suid-Afrika gekyk het met die idee dat hulle die swart bevolking nie so regverdig en edelmoedig behandel as wat hulle in die Britse Protektorate

⁹⁸ *The Times*, 05/07/1935, Receptions. Imperial Institute, p. 17.

⁹⁹ The Empire Parliamentary Delegates. Colonel the Hon. Deneys Reitz on the Native problem, *United Empire. The Journal of the Royal Empire Association*, vol. XXVI, August 1935, no. 8, p. 442.

behandel word nie. Hy wou daardie idee uit die weg ruim en het verskeie voorbeelde gebruik om dit te motiveer. Die eerste hiervan was dat toe die burgers in die Anglo-Boereoorlog op kommando gegaan het, hulle hulle plase, oeste, vee, vrouens en kinders, alles wat hulle besit het, in hulle swart arbeiders se sorg gelaat het. En wat toe gebeur het, gebeur steeds. As hulle moet weggaan, los hulle alles in beheer van hulle swart werkers. Hulle sou dit tog nie kon doen as hulle die swartes sleg behandel het nie. Hy beskryf die verhouding tussen wit en swart Suid-Afrikaners as 'n moeilike een om te definieer, maar as soortgelyk aan die van 'n leenheer en sy huishouding. Dit is nie 'n onwelwillende verhouding nie, dit is definitief goedhartig. Daar is nie sosiale of intellektuele gelykheid nie, maar dit is 'n vriendelike verhouding. Hulle behandel nie die swartes sleg nie en die verhouding tussen hulle was goedig en vriendelik. Hy wou boonop weet hoe die behandeling van swartes in Suid-Afrika verskil het van dié in die Britse Protektorate. Daar is glo aan hom gesê dat swartes nie stemreg het nie, maar sy teenvraag was waar in Afrika het die Britse Ryk ooit aan swartes stemreg gegee? Hy het verder gesê dat hy daarteen gekant was dat swartes stemreg moet hê. Hy was van mening dat hulle behandeling van swartes geensins verskil het van dié van Brittanje nie en dat hulle geen reg van swartes weerhou het wat die Britte nie self weerhou het nie.¹⁰⁰

Ten opsigte van stemreg het hy die volgende gesê: Om te stem is 'n burgerlike reg wat net deur 'n beperkte hoeveelheid nasies in die wêreld waardeer word. Niemand kon aan hom vertel dat die reg om te stem in Duitsland, Frankryk, Italië, Pole, Rusland, die hele Europa, korrek funksioneer nie. Dit blyk of demokrasie slegs in die Britse Statebond funksioneer, maar as dit nie in daardie beskaafde lande in Europa werk nie, hoe sal dit werk onder miljoene barbare wat, met al hulle fyn karakter, nie die waarde van die stemreg sal insien nie. Het die Imperiale regering en die Britse mense stemreg aan swartes gegee in enige deel van Afrika wat hulle

¹⁰⁰ The Empire Parliamentary Delegates. Colonel the Hon. Deneys Reitz on the Native problem, *United Empire. The Journal of the Royal Empire Association*, vol. XXVI, August 1935, no. 8, pp. 442-443; *The Times*, 06/07/1935, Treatment of South African Natives. Colonel Reitz on British suspicion, p. 9.

administreer, byvoorbeeld Swaziland, Suid-Rhodesië, Tanganyika, Kenia, Nyassaland, Nigerië en die Soedan? Hy het gehoop dat hy nie verkeerd was om te sê dat daar geen reg of voorreg in die Britse Protektorate aan swartes toegestaan was wat nie in Suid-Afrika toegestaan is nie. Die agterdog wat teen Suid-Afrika heers, is dus verkeerd.¹⁰¹

‘n Tweede en meer persoonlike voorbeeld was dat hy en sy vrou elke jaar vir ‘n paar maande Kaap toe gaan. Dan los hulle hulle twee jong seuns in die sorg van hulle Zoeloe huisbediendes. Hulle weet alles is veilig en dat niks sal verdwyn nie. Dit is tipies wat in Suid-Afrika gebeur. Suid-Afrika se swartes was die beste in die wêreld: eerlik, dapper, moreel volgens hulle eie kode, uitmuntende kêrels. Maar hulle besef dat hulle sekere agterstande het. Reitz het nie geglo dat hulle ooit op dieselfde vlak as wittes sou wees nie. Hy was van mening dat swartes ‘n minderwaardige posisie teenoor wittes moet beklee, maar dat dit ‘n groter verantwoordelikheid op die wittes plaas. Dit was nie waar dat witmense swartmense mishandel het nie. Af en toe sien jy ‘n saak in die koerante van ‘n man wat sy swartes mishandel en dit was waar dat die jurie soms ongelukkige uitsprake gelewer het, maar dit was ‘n fout van die juriestelsel en Suid-Afrikaners kon net so min op grond daarvan veroordeel word as wat die Britse publiek veroordeel kon word oor ‘n koerantberig van ‘n man wat sy vrou sleg behandel. Alhoewel hy nie met al Suid-Afrika se wette saamgestem het nie, was Suid-Afrika se behandeling van swartes ruimhartig.¹⁰²

Een of ander tyd sou die protektorate aan die Unieregering oorhandig moes word. Dit was so in die Unie-wet voorgeskryf en hulle wou nie die saak druk nie, maar teen die volgende algemene verkiesing sou daar ‘n gedeelte van die bevolking wees wat sê dat dit verraad sou wees om nie die Protektorate te oorhandig nie. Elkeen van die Protektorate was ekonomies afhanklik van die Unie en die swartes afkomstig vandaar het meeste van hulle tyd in die Unie gewerk. In die Unie was daar meer as 40 000 onwettige immigrante -

¹⁰¹ The Empire Parliamentary Delegates. Colonel the Hon. Deneys Reitz on the Native problem, *United Empire. The Journal of the Royal Empire Association*, vol. XXVI, August 1935, no. 8, p. 443.

¹⁰² *Ibid.*, p. 443.

swartes wat van Nyassaland en Suid-Rhodesië en elders na Suid-Afrika gaan om daar te werk. Sou hulle dit gedoen het as wit Suid-Afrikaners swart Suid-Afrikaners sleg behandel het? Hulle doen dit vanweë goeie salarisse, goeie kos en oor die algemeen goeie behandeling.¹⁰³

Op 17 Julie was Reitz die voorsitter van die finale sessie van die konferensie in Westminster Hall. Die doel van dié sessie was om besprekinge wat reeds plaasgevind het, te hersien en om hulle praktiese gevolge te oorweeg. Die onderwerp onder bespreking was “Empire economics and finance with special reference to the machinery of consultation and research”. Tydens die debat het Reitz nadere samewerking tussen die lidlande van die Ryk, langs die lyne van die Empire Marketing Board, bepleit.¹⁰⁴

Vyf dae later het Reitz ‘n middagete van die South African Cooperative Citrus Exchange Ltd. in Glasgow bygewoon. Die doel van die vergadering was om die veldtog om die direkte verskeping van Ryksoeste na die Clyderivier aan te moedig en om die eerste direkte vrag lemoene en pomelo’s na die hawestad te gedenk. Hy het dit egter as ‘n forum gebruik om te sê dat die Britse Statebond die mees stabiele element in die wêreld was. Sentiment sou ver gaan om die Statebond bymekaar te hou, maar hulle wou iets meer hê – dit was nodig om ‘n ekonomiese eenheid te word. Hy het besef dat Brittanje nie sy uitvoere tot die dominiums kon beperk nie, maar het gedink dat daar ruimte vir verbetering in inter-Rykse handel was.¹⁰⁵

Tydens ‘n afskeidsdinee vir die afgevaardigdes by Grosvenor House op 30 September het Reitz gesê dat die uitstaande indruk van die konferensie die onbedwingbare dapperheid was waarmee die mense van die Verenigde Koninkryk die sosiale en ekonomiese probleme wat op die Eerste Wêreldoorlog gevolg het, gehanteer het. Ander nasies het ongesonde

¹⁰³ The Empire Parliamentary Delegates. Colonel the Hon. Deneys Reitz on the Native problem, *United Empire. The Journal of the Royal Empire Association*, vol. XXVI, August 1935, no. 8, pp. 443-444; *The Times*, 06/07/1935, Treatment of South African Natives. Colonel Reitz on British suspicion, p. 9.

¹⁰⁴ *The Times*, 18/07/1935, Empire Parliamentary Conference. Methods of contact, p. 10.

¹⁰⁵ *The Times*, 23/07/1935, South African fruit for Glasgow. Colonel Reitz and Empire trade, p. 11.

finansiële beperkinge geïmplementeer en hulle is in allerhande metodes en diktatorskappe in geboender. Die Britse mense het egter moed gehou en was stadig maar seker besig om weg te beweeg van die moeras. Hulle is deur die wêreld bewonder. Hulle het hulle gordels stywer getrek, hulle self tot die hef belas en al hulle moeilikhede in 'n logiese manier gehanteer. Reitz het die Britse Statebond beskryf as die beste voorbeeld van 'n Volkebond in die wêreld. Dit was besig om te bewys dat mense wat oor baie goed verskil het, saam kon staan in 'n bond van hoër idealisme. Suid-Afrikaners het groter veiligheid in die Statebond en meer vryheid as wat hulle ooit in die Republieke gehad het en hulle was trots daarop om deel te neem aan die grootste eksperiment in staatsmanskap wat die wêreld ooit gesien het. As die Statebond sou verdwyn, sou die wêreld na die donker eeue terugbeweeg.¹⁰⁶

Reitz het twee keer in die tydperk by koning George V in Buckinghampaleis gaan besoek aflê. Tydens een van die geleenthede wou die koning 'n medalje vir uitstekende diens (DSO) aan Reitz gee, maar hy kon dit nie aanvaar nie. Die Nasionale Party Regering het in 1926 'n wet uitgevaardig wat Unie-burgers verhoed het om enige eretekens te aanvaar.

Reitz het sy humorsin by verskeie geleenthede tydens die konferensie na vore laat kom. Tydens een van sy toesprake het hy byvoorbeeld aan die afgevaardigdes gesê dat hy daardie oggend 'n koerantplakkaat gesien het wat gesê het: "Britain faces disaster". In teenstelling met die afgevaardigdes se vrese oor die gestremde verhouding met Mussolini oor sy inval in Abessinië, het dit gegaan oor 'n kriekettoets tussen Suid-Afrika en Engeland. Volgens Reitz het hy egter nie net rondgereis en grappe gemaak nie. Hy het 'n kantoor by Suid-Afrika Huis op Trafalgarplein gehad waar hy na belangrike handel- en landbou-aangeleenthede omgesien het. Hy het groot hoeveelhede deputasies toegesprek, kabinetsministers besoek, reëlings getref vir passasie op skepe, onthale bygewoon en toesprake en radio-

¹⁰⁶ *The Times*, 01/08/1935, Admiration of the world. South African Tribute to Britain. Farewell dinner to oversea M.P.'s, p. 16.

uitsendings gemaak.¹⁰⁷ Een van die radio-uitsendings wat hy gemaak het, “A few South African reminiscences”, was op 11 Julie 1935.¹⁰⁸

Alhoewel hy elke sekonde van sy besoek aan Brittanje geniet het, het ‘n voorval plaasgevind wat gemaak het dat hy eerder in Suid-Afrika wou wees. Sy 14-jarige seun, Jan, het sy regteroog en regterhand verloor toe chemikalieë waarmee hy besig was om te eksperimenteer, ontplof het. Reitz het egter gou troos gevind. Hy het lord Nelson se standbeeld op Trafalgarplein gesien staan en kon ‘n telegram aan Jan stuur waarin hy meld dat Nelson groot hoogtes bereik het met net een hand en een oog. Om die res van sy toer te voltooi, was egter moeilik en hy kon nie wag om huiswaarts te keer nie.¹⁰⁹ Nadat hy op 2 Augustus by Waterlooostasie deur sir Harry Batterbee, Assistent Ondersekretaris van die Staat, Dominiuns-kantoor, afgesien is,¹¹⁰ kon hy die pad terug huis toe weer aandurf en teen 23 Augustus was hy terug in Suid-Afrika.¹¹¹

Jan se ongeluk het weer die noue band tussen Jan Smuts en Reitz geïllustreer. Smuts het namens Reitz aan sir Harold Gillies in Londen geskryf en versoek dat hy Jan moes ondersoek. In sy brief het hy gemeld dat Reitz ‘n boesemvriend van hom was, asook dat Jan sy peetseun is. Hy het verder geskryf dat Reitz nie ‘n ryk man was nie, maar dat hy Gillies in meer as geld sou betaal vir watter diens hy ook al kon lewer. Smuts self sou ook ewig dank verskuldig wees vir enige advies wat aan Reitz oor sy seun verleen sou word.¹¹² Of Gillies wel vir Jan ondersoek het, is nie bekend nie, maar dit is onwaarskynlik. Jan was na alles in Suid-Afrika en Gillies in Londen.

Teen 27 Augustus het Reitz se lewe weer voortgegaan asof hy nie in Brittanje was nie. Op dié dag het hy ‘n politieke vergadering in sy kiesafdeling gehou

¹⁰⁷ D. Reitz, *No outspan*, pp. 190-192.

¹⁰⁸ *The Times*, 11/07/1935, Broadcasting. Schubert and Mahler, p. 12.

¹⁰⁹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 192-193.

¹¹⁰ *The Times*, 03/08/1935, Court Circular, p. 13.

¹¹¹ D. Reitz, *No outspan*, p. 195.

¹¹² SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 53, privaat briewe 1935, nos. 1–244 (172), J.C. Smuts - sir H. Gillies, 16/07/1935.

en teen die 30ste was hy en Henry Cooper in Lourenço Marques op amptelike besigheid. Vandaar is hulle per motor deur Swaziland, Zoeloeland en Noord-Natal na Durban waar Reitz die British Empire Forest Congress geopen het. In *No outspan* skryf Reitz dat hulle Stegi op 1 Oktober verlaat het om na Durban te gaan,¹¹³ maar soos soms elders in sy werke is sy datum waarskynlik verkeerd.

Die Vierde British Empire Forestry Conference, bestaande uit 63 afgevaardigdes van Groot Brittanje, Kanada, Indië, Australië, Suid-Afrika en Suid-Rhodesië, het op 2 September 1935 in Durban bymekaargekom vir 'n vyf wekelange toer van Suid-Afrika, insluitende 'n 11 daelange konferensie. Reitz is verkies as president en in sy openingstoespraak het hy kommer uitgespreek oor die probleem van erosie.¹¹⁴ Tydens die konferensie is onder meer 'n verslag voorgelê van 'n spesiale komitee wat op Reitz se versoek aangestel is om die effek van woude op die klimaat, waterbewaring en erosie te ondersoek.¹¹⁵

8.7 Die Schwartz-skema

Volgens Reitz was droogtes, naas politiek, die belangrikste saak wat Suid-Afrikaners se aandag in beslag geneem het¹¹⁶ en dit is hierdie gedagte wat hom in 1935 een van sy interessantste ondersoeke laat doen het. 'n Suid-Afrikaanse wetenskaplike, E.H.L. Schwartz, het in 1920 'n boek, *The Kalahari: or thirstland redemption*, wat wye belangstelling gewek het, gepubliseer. Schwartz het 'n teorie verkondig wat enorme voordele vir 'n droogtedistrik ingehou het indien die Kunene en ander riviere na Ngamiland afgekeer kon word om die atmosferiese vogtigheid sodoende te herskep.¹¹⁷

¹¹³ D. Reitz, *No outspan*, p. 195.

¹¹⁴ W. Olivier, The Commonwealth Plantation, *Commonwealth Forestry News*, no. 14, September 2001.

¹¹⁵ SAB, FOR, 332, A1054/7/4, Report of the committee on forests in relation to climate, water conservation, and erosion.

¹¹⁶ D. Reitz, *No outspan*, p. 197.

¹¹⁷ W.J. de Kock (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I*, p. 733.

Die Kunene- en Okavangoriviere ontstaan naby aan mekaar in Suidelike-Angola. Die Kunene vloei in 'n suidwestelike rigting na die Atlantiese oseaan terwyl die Okavango min of meer suidoos vloei na die Zambezi. Schwartz se voorstel was om 'n keerwal in die Kunene te plaas om die water deur natuurlike uitlope van koers te laat verander na die Etoshapan en vandaar na die Okavango watersisteem. 'n Tweede keerwal moes in die Chobe, wat 'n voortsetting van die Okavango is, geplaas word. Sodoende sou die gekombineerde waters van die twee riviere na die Ngami- en Makarikarimere geforseer word. Dit sou tot 'n toename in verdamping en gevolglik verhoogde reënval in suidelike Afrika lei.¹¹⁸

In 1925 het 'n geselskap onder leiding van A.L. du Toit 'n ekspedisie onderneem om Schwartz se teorie te gaan ondersoek. Die verslag wat hulle in 1926 uitgereik het, het sommige van Schwartz se stellings weerlê en sy plan is as prakties onuitvoerbaar beskryf. Alhoewel Schwartz in 1928 gesterf het,¹¹⁹ is sy ideale deur die Thirstland Redemption Association (TRA) voortgesit. Die organisasie het voortdurend druk op die regering geplaas om die moerasse in die Kalahariwoestyn te dreineer,¹²⁰ met die gevolg dat die saak op 16 Junie 1933 in die Volksraad bespreek is. Reitz het tydens die debat te kenne gegee dat hy nie die minste vertrouwe in Schwartz se skema gehad het nie. Volgens hom was dit die eerste keer dat hy gehoor het dat die mensdom die klimaat kan verander. Hy was ook van mening dat Suid-Afrika se klimaat nie deur die Kalahari nie, maar deur die warm en koue seestrome en toestande in die Suidelike Yssee van die Suidpool beïnvloed word. Hy was gevolglik van mening dat hulle nie moes lol met fantastiese skemas in die Kalahari nie en 'n ondersoek in die Kalahari het hom nie aangestaan nie.¹²¹

As gevolg van die druk wat op die regering toegepas is, is Reitz, as Minister vir Besproeiing, geforseer om die saak te ondersoek. Saam met die Direkteur

¹¹⁸ F. Brownlee, Kalahari Irrigation, *Journal of the Royal African Society*, vol. 38, no. 150, Jan. 1939, p. 109; D. Reitz, *No outspan*, pp. 196-197.

¹¹⁹ W.J. de Kock (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I*, p. 734.

¹²⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 197.

¹²¹ SAB, SRP1/3/38, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Eerste Sitting – Sewende Parlement, 26 Mei tot 22 Junie 1933, deel 21, kol. 1267-1269.

van Besproeiing, 'n mnr. Lewis, het hy gevolglik met weermagvliegtuie na die noorde gevlieg om die gebied en die klimaatsomstandighede daar te gaan bestudeer. Die uiteinde van hierdie tog was 'n verslag waarin Schwartz se teorie weerspreek is. Dit het, volgens Reitz, die einde van die Thirstland Redemption Association en Schwartz se teorie beteken.¹²²

Soos met soveel ander sake waarby hy betrokke geraak het, het Reitz 'n hele paar stellings oor Schwartz se teorie gemaak wat die wind van voor gekry het. Die eerste hiervan was: "One thing is certain, Professor Schwartz's idea of draining the Okavango Swamps into the Makarikari Depression is wholly untenable." Volgens Frank Brownlee was dit 'n oordrewe bewering wat nie net onregverdig was nie, maar wat ook 'n gebrek aan verbeelding aangedui het waarsonder geen groot skema ooit suksesvol geïmplementeer sou kon word nie. Hy was verder van mening dat die regering se ondersoek in 1925 en 1935 uitgevoer is sonder die visie wat so 'n ondersoek moes vergesel en dat dit sonder die nodige entoesiasme gedoen is. Volgens Brownlee het Reitz ook verklaar dat die Okavango- en Linyantimoerasse nie meer as 160 kilometer van die Makarikari depressie weg was nie. In uitgestrektheid was hulle groter as die Makarikari depressie en dat dieselfde hoeveelheid verdamping waarskynlik plaas sou vind as wat sou gebeur het indien die Makarikari vol water was. Tog was daar geen toename in reënval op enige plek nie en was die land vir honderde kilometers suidwes en suidoos van die groot moerasse dor en reënloos, veral suidwaarts na die Kalahari. Volgens Brownlee was dit een van die swakste argumente teen Schwartz se skema. Dit het eerder vir hom gelyk of dit ten gunste van die skema was. Brownlee meld ook dat al die koerantberigte wat hy gesien het, dit duidelik gemaak het dat Reitz teen enige besproeiingskema wat binne die "Schwartz-skema" mag lê, gekant was. Hy het gesê dat dit mag wees dat Reitz gelei was deur die gebrek aan resultate in 'n soortgelyke skema wat aan die bo-Nyl gepoog was, maar dat dit nie logies was dat wat daar onsuksesvol was ook hier

¹²² D. Reitz, *No outspan*, pp. 197-201.

onsuksesvol sou wees nie. Hy was gevolglik nie honderd persent seker dat reg geskied het met die moontlikhede wat hulle hier voorgedoen het nie.¹²³

Of Reitz egter heeltemal blind was vir die moontlikhede van die skema kan bevraagteken word. Alhoewel hy nie ten gunste was van Schwartz se voorstel nie, het hy self voorgestel dat daar 'n moontlikheid was om die Okavangorivier 100 kilometer verder die Kalahari te laat invloei en dat dit die inwoners van die Betsjoeanaland Protektoraat water sou gee vir hulle vee en selfs besproeiing. Volgens hom sou dit ook moontlik wees om die Okavango moerasse te ontwikkel indien die gevaar van malaria en tsetse vlieë oorkom kon word.¹²⁴

Wat die hele kwessie vreemd maak, is nie die gedagte dat Reitz, as Minister van Besproeiing, daarby betrokke geraak het nie. Wat wel vreemd was en wat met reg bevraagteken kan word, is of dit werklik vir hom nodig was om self die ondersoek te loods en aan die ekspedisie deel te neem? As die hoof van 'n staatsdepartement het hy waarskynlik verskeie spesialiste gehad aan wie hy die ondersoek kon toevertrou. Hy het dit egter op homself geneem om die ondersoek te doen, waarskynlik gedryf deur sy avontuurlus en soeke na nuwe onontdekte omgewings. Maar dit plaas 'n vraagteken oor Reitz se geskiktheid as minister en of hy werklik die belange van sy departement en sy kiesers op die hart gedra het. Indien wel sou hy tog veel meer aandag aan die bestuur van die departement as aan reise wat deur sy ondergeskiktes onderneem kon word, gegee het.

Na die opwinding van die Schwartz-ondersoek moes Reitz na die 1936 parlamentsitting terugkeer, 'n gebeurtenis wat tot in Junie geduur het. Behalwe vir een of twee besoeke aan die platteland om politieke vergaderings te hou of landbouskoue te open, het hy die meerderheid van sy tyd op die parlamentsbanke deurgebring, 'n ervaring wat hy nie in besonder geniet het nie. Daar was baie klagtes oor hom en sy departement en hy

¹²³ F. Brownlee, Kalahari Irrigation, *Journal of the Royal African Society*, vol. 38, no. 150, Jan. 1939, pp. 110-113.

¹²⁴ *The Times*, 9/10/1935, Air survey of the Kalahari. Irrigation prospects, p. 14.

beskryf homself as openbare vyand nommer een. Hy was onder konstante aanvalle deur die opposisie. Die boere het hom aangeval omdat die voedselpriese te laag was, terwyl stedelike lede gekla het dat die lewenskoste te hoog was. Hy het egter afsydig tot die parlement en politiek gestaan en dit, tesame met die gedagte dat enige Minister van Landbou in Suid-Afrika altyd die sondebok was, het veroorsaak dat hy hom nie te veel daaraan gesteur het nie.¹²⁵

Wat opvallend van Reitz se beskrywing in *No outspan* van die 1936 Parlementsitting is, is dat hy geen melding maak van die Naturelverteenwoordigingswetsontwerp en die Natureltrust- en -grondwetsontwerp wat in Februarie 1936 by die Parlement ingedien is nie. Hierdie twee wetsontwerpe, wat deur Hertzog ingedien is in 'n poging om die swart vraagstuk waarmee hy reeds sedert sy bewindsoorname geworstel het, finaal af te handel, het tot groot verdeeldheid in die V.P. gelei. Enersyds was daar persone wat gekant was teen die wegneem van swartmans se stemreg, terwyl ander weer ten gunste daarvan was.¹²⁶ Ter wille van die behoud van die party het Smuts en Hertzog egter toegewings gemaak en op die ou end is beide hierdie wetsontwerpe goedgekeur.¹²⁷

Waarom Reitz se stilte? Dui dit daarop dat hy nie veel erg aan die swart vraagstuk gehad het nie? Of het hy bloot nie die belangrikheid van die aanvaarding van hierdie wette in die Suid-Afrikaanse opset besef nie? By vorige geleenthede het hy reeds bewys dat hy met swartmense gesimpatiseer het, alhoewel hy hom steeds as verhewe bo hulle beskou het. Tydens die derde sitting van die sewende parlement, wat van 11 Januarie tot 4 Mei 1935 geduur het, het Reitz in die debat oor die Verdere Vrystelling en Verkryging van Naturelgrondwetsontwerp, baie simpatie met swartmense

¹²⁵ D. Reitz, *No outspan*, pp. 201-202.

¹²⁶ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (red.), *Die Nasionale Party IV: Die "Gesuiwerde" Nasionale Party, 1934-1940*, pp. 45-47.

¹²⁷ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party: Die groot eksperiment*, pp. 31-32.

betoon. Hy het onder meer vir dr. N.J. van der Merwe daarvan beskuldig dat hy swartes niks gegun het nie.¹²⁸

Reitz se stilsweye oor die voorafgenoemde wetsontwerpe kan dus moontlik daaraan toegeskryf word dat hy nie die belangrikheid van dié wetgewing besef het nie, maar dit vertel waarskynlik nie die hele storie nie. Reitz was vlug van begrip en uiters uitgesproke en hy sou nie 'n saak agterweë laat indien dit vir hom van groot belang was nie. Sy uitsprake moet egter gesien word teen sy eie agtergrond en verhouding met swartmense. Hy het in 'n republikeinse tydperk grootgeword waarin die wit en swart rasse van mekaar geskei is en die wit minderheid boonop die swart meerderheid oorheers het. Na Unie-wording het hierdie benadering geensins verander nie en alhoewel hy dus simpatiek teenoor swartes was, het hy steeds die paternalistiese gevoelens gehad waarmee hy grootgeword het. Die moontlikheid bestaan dus dat hy verward was oor die standpunt wat hy moet inneem en stilsweye was die beste metode om daaraan uiting te gee.

Na afloop van dié parlamentsitting het hy sy aandag op die ultra-Brits gesinde inwoners langs die Natalse kus toegespits. Hy het gepoog om die Natallers daarvan te oortuig dat Suid-Afrika se enigste heil in samewerking tussen die verskillende rasse gelê het, maar was nie baie suksesvol nie.¹²⁹ Dit is opgevolg deur 'n kort vakansie saam met sy seuns by Sandringham, waarna hy sy werksaamhede hervat het. Hy het amptelike werk by sy kantoor in Pretoria gedoen, kabinetsvergaderings bygewoon en by tussenverkiesings uitgehelp, toesprake by landboukongresse gelewer en ontstoke afvaardigings in die platteland ontmoet. Hy het meestal gevlieg om te kom waar hy wou wees en kon een dag in Port Elizabeth aan die suidkus wees en die volgende week in Natal of die Noord-Transvaal. Die hoeveelheid toesprake wat hy gelewer het, het hom herinner aan die prentjie van 'n gestorwe politikus wat hy eenmaal gesien het. Die ou was aan 'n stoel vasgebind en moes as straf herhaaldelik na al die toesprake luister wat hy in sy lewe gemaak het. Daar

¹²⁸ SAB, SRP1/3/49, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Derde Sitting – Sewende Parlement, 11 Januarie tot 4 Mei 1935, deel 25 (18 Maart tot 4 Mei 1935), kol. 5098-5099.

¹²⁹ D. Reitz, *No outspan*, p. 202.

was 'n uitdrukking van die allervreeslike pyn op sy gesig. Met 'n tikkie humor kon Reitz maar net hoop dat hy nie eendag aan dieselfde lot onderwerp sou word nie.¹³⁰

Later dieselfde jaar was Reitz by drie vlieg insidente betrokke waarvan twee byna tragies geëindig het. Die gevolg was dat hy aan sy departement opdrag gegee het om topografiese kaarte van die hele Unie te maak. Die hulp van amper elke landmeter in die Unie is hiervoor gebruik en £85 000 later was daar kaarte van die hele land. Die gedagte dat hy moontlik gehelp het om verskeie ongelukke te verhoed en baie lewens so gered het, het aan hom groot genoegdoening verskaf.¹³¹

Hierdie insident is 'n goeie voorbeeld van Reitz se liefde vir oordrywing. Soos wat telkens in sy werke gebeur, oordoen hy sy stories, moontlik omdat hy gevoel het dat dit sy verhale beter sou laat klink of meer trefkrag sou gee. 'n Meer waarskynlike rede is waarskynlik dat dit as gevolg van sy aanmatigende persoonlikheid gedoen is. Erkenning was vir hom belangrik en deur te skryf dat hy "amper elke landmeter in die Unie" tot sy beskikking gehad het, verhef hy sy eie status en belangrikheid tot 'n vlak waar dit nie andersins sou gewees het nie.

In die loop van 1937 het Reitz gepoog om verskeie wetsontwerpe in die Volksraad te laat goedkeur, onder meer die Onkruidwetsontwerp¹³², die Veiesiektewetsontwerp¹³³ en die Mieliebeheerwetsontwerp.¹³⁴ Verskeie van hierdie wetsontwerpe is relatief goed ontvang, maar ander het hewige debatte afgegee. Die belangrikste van hierdie wette was waarskynlik die Bemerkingswet en dit was dan ook die wet waarop hy die meeste kritiek gekry het. Dié wetsontwerp was daarop gemik om marktoestande te verbeter

¹³⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 202.

¹³¹ *Ibid.*, pp. 202-205.

¹³² SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 29 (8th March to 16th April 1937), kol. 3158.

¹³³ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 30 (19th April to 17th May 1937), kol. 6035.

¹³⁴ *Ibid.*, kol. 6321.

en groter stabiliteit in die landboubedryf te weeg te bring. Dit wou soveel as moontlik dele van die landboubedryf van 'n hoofkantoor, 'n algemene bestuurder, 'n raad van direkteure of beheerraad, ouditeure en rekenmeesters, voorsien. Volgens Reitz het hy met die wet gepoog om die landbousektor uit 'n moeras van terneergedruktheid te red.¹³⁵

Om goedkeuring daarvoor te verkry het egter, volgens Reitz, meer geduld as wat Job ooit aan die dag moes lê, vereis.¹³⁶ Soos met die ter tafellegging van ander wette wat hy gedoen het, het hy gepoog om die landboutoestande in konteks te plaas deur 'n droewige prentjie daaroor te skets. Volgens hom het die landbousektor teen ander bedrywe in Suid-Afrika agtergebly en het hulle nie gedeel in die vooruitgang wat in die res van die land beleef is nie. Om sy standpunte te versterk, verwys hy na verskeie organisasies wat hulle ondersteuning aan die wetsontwerp gegee het, onder meer die Verenigde Munisipale Raad van Suid-Afrika en die Vereniging van die Kamer van Nywerheid.¹³⁷ In die debat wat op die ter tafellegging gevolg het, het Reitz staatgemaak op skerpsinnige, selfs sarkastiese, opmerkings om sy punt oor te dra. Hy het die Arbeidersparty daarvan beskuldig dat hulle nog nooit na die belange van plaasarbeiders omgesien het nie en dat hulle die plaasarbeiders behandel het asof hulle nie bestaan nie. Hulle het glo net na die aristokrate in die Suid-Afrikaanse arbeiderswêreld omgesien.¹³⁸ Hy het ook sarkasties opgemerk dat "...the joys of running a democracy are coming home to me more daily..."¹³⁹

In Mei van dieselfde jaar het hy en genl. Kemp vir drie weke lank deur die Vrystaat getoer. Albei van hulle het vier toesprake per dag gemaak. Saam met dit moes hulle boonop basaars, bankette en ontvangste bywoon en van dorp na dorp reis. Of dit, volgens Reitz, suksesvol was, was moeilik om te sê,

¹³⁵ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 945-949.

¹³⁶ D. Reitz, *No outspan*, p. 206.

¹³⁷ SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kol. 945-949.

¹³⁸ *Ibid.*, kol. 950-951.

¹³⁹ *Ibid.*, kol. 954.

maar dat dit 'n uitputtende program was om vol te hou, is nie te betwyfel nie. Dit het geweldige fisiese inspanning op albei geplaas. Na afloop van dié reis is hulle terug na die parlement en daarna het Reitz 'n kroningseremonie vir koning George VI, wat na Edward VIII se abdikasie die troon bestyg het, op Kerkplein gaan bywoon. Tydens 'n besoek aan Port Elizabeth het hy die Addowoud besoek en 'n groot hoeveelheid afvaardigings en privaat persone gespreek oor 'n wye verskeidenheid onderwerpe. Van Port Elizabeth is hy na Kaapstad per posboot en van daar is hy noordwaarts na die samevloeiing tussen die Oranje- en Vaalrivier.¹⁴⁰

Terug in Pretoria het hy weer aandag aan sy amptelike pligte en Kabinetsvergaderings gegee. Om sy politieke vergaderings, konferensies en kongresse by te woon, het hy van lug- en padvervoer gebruik gemaak. Hy het later so verstok geraak dat dit nie vir hom saak gemaak het hoe laat of hoe gereeld hy moes reis nie. Ongeag daarvan of hy drie-uur in die oggend in slegte weerstoestande geroep is om met 'n lang tog te begin en of hy om middernag 'n goedere trein moes vang om na 'n afgeleë dorpie te vertrek. Hy het gehou van die veranderinge en besige lewe.¹⁴¹

8.8 'n Besoek aan Kenia

Die enigste werklike afleiding wat Reitz in 1937 van sy normale take gehad het, was 'n besoek aan Kenia op uitnodiging van die goewerneur van die land, sir Robert Brooke-Popham. Dit was 'n geleentheid wat hy met albei hande aangegryp het. Die tog na Kenia in 'n vliegtuig van die Suid-Afrikaanse lugmag het aan hom kans gegee om oor gebiede soos Dodoma en Kondoa Irangi in Tanganyika te vlieg wat hy reeds vroeër in sy lewe en onder totaal en al ander omstandighede besoek het.¹⁴² By Moshi het hy op tekens afgekom van "...how things are deteriorating in Darkest Africa!" Hy wou 'n

¹⁴⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 206.

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 208.

¹⁴² Voorheen Duits-Oos-Afrika, 'n gebied wat Reitz as deel van die Suid-Afrikaanse magte tydens die Eerste Wêreldoorlog besoek het.

besoek by die Distrikskommissaris in die dorp gaan aflê, maar is ingelig dat dié persoon daardie oggend om 07:00 in sy Ford motorkar op 'n safari vertrek het en dat hy eers later dieselfde middag sou terug wees. Reitz was redelik deur hierdie stelling oorbluf. In sy jonger dae het 'n safari beteken 'n klomp kruiers en weke in die bos.¹⁴³ As in ag geneem word dat Reitz se hoofmetode van vervoer in hierdie dae met 'n vliegtuig of motorkar was, is dit heel ironies dat hy iemand anders verkwalik vir die manier waarop hulle gereis het.

In Nairobi is Reitz deur sy gasheer op die hande gedra en moes hy verskeie bankette en aandetes bywoon.¹⁴⁴ Tydens 'n banket saam met die plaaslike Suid-Afrikaanse Vereniging het hy gepoog om sekere wanopvattinge oor die Unie se posisie in die Britse Statebond aan te spreek. Hy het sy gehoor verseker dat Suid-Afrika nie van die Statebond sou afskei nie. Sy redes hiervoor het ingesluit die onmoontlikheid om die Britse minderheid in die Unie te forseer om dit te doen, die erkenning van die Afrikaanssprekendes dat Groot-Brittanje aan hulle meer vryheid gegee het as wat hulle in die ou Republieke gehad het en die besef dat vryheid veiligheid vereis het. Volgens hom het Suid-Afrikaners besef wat sou gebeur as 'n klein wit bevolking met groot minerale rykdom aan die genade van enige plundersieke militêre mag wat verbykom, sou oorgelaat word. Hy het ook gesê dat Suid-Afrikaners nooit daaraan sou dink om enige titel aan te neem wat hulle burgerskap van die Britse Ryk van hulle sou wegneem nie. Hy het verder die Unie se swart beleid verdedig en beloof om die Kabinet se hulp te verkry om die Unie se markte vir Keniaanse koffie en hout te verbeter.¹⁴⁵

Hy het egter ook die kans gebruik om die res van Kenia te gaan besoek en beskryf Kenia as, vir sy grootte, waarskynlik die merkwaardigste land in die wêreld. Binne in sy grense lê hoë bergreekse, uitgedoofde vulkane, groot riviere, moerasse en woude, vreemde stamme, grootwild en vrugbare hooglande. Ongelooflike hoeveelhede flaminke kom by die mere voor. Die land het boonop 'n lewenskragtige Europese gemeenskap, merendeels Brits,

¹⁴³ D. Reitz, *No outspan*, pp. 208-209.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 209.

¹⁴⁵ *The Times*, 15/06/1937, *South African's Empire Citizenship. Freedom and security*, p. 15.

met 'n sterk verwatering Suid-Afrikaners, wat besig was om wat 'n stewige toekomstige nasie sou wees, te bou. Hulle het oor die Naivasha- en Nakurumere gevlieg. Hulle het die krater van Menegai gesien en die Uasin Gishu plato na Eldoret gekruis waar verskeie mense wat na die Anglo-Boereoorlog daarheen verhuis het, gewoon het. Hy het op plase gekuier waar hy op die stoep kon sit met die berg Kenia aan die een kant terwyl olifante aan die ander kant wei.¹⁴⁶

Die moontlikheid bestaan dat Reitz by hierdie uitgewekenes aanklank kon vind, aangesien hy self, op 'n soortgelyke wyse, Suid-Afrika na die Anglo-Boereoorlog verlaat het en vir 'n tydperk in Madagaskar gaan woon het. Sy liefde vir die natuur, asook sy innemende persoonlikheid, sou boonop veroorsaak het dat hy verdere raakpunte met hierdie persone gehad het en met hierdie kuiery sou hy geleentheid gekry het om hierdie twee aspekte van sy lewe te kombineer. Terwyl hy die pragtige natuurskoon geniet het, kon hy terselfdertyd vriendskapsbande opbou of versterk.

By Kitale het hy die geleentheid gebruik om die berg Elgon wat 5 000 meter hoog is, te bestyg, 'n gebeurtenis wat hy later gebruik het om genl. Smuts se been te trek. Reitz self was nie lief vir bergklim nie, terwyl Smuts 'n ywerige bergklimmer was en baie van sy spaartyd gebruik om die berge in die Unie te bestyg. By geleentheid, nadat hy homself tydens een van sy staptogte op Tafelberg ooreis het, het Reitz hom getroos met 'n Japannese spreekwoord: "He who hasn't climbed Fusi Yama once is a fool and he who climbs it twice is a damned fool." Hierop het Smuts aan hom gesê dat hy 'n verwronge sin vir humor het.¹⁴⁷

In die berg Elgon het Reitz egter, volgens sy eie beskrywing, 'n berg teëgekom wat sy staal werd was. 'n Toeskouer het aan hom gesê dat dit so 10 tot 12 dae sou neem om kruiers bymekaar te maak en dan 'n verdere 10 dae vir die safari om die berg te bestyg. In teenstelling hiermee het sy loods

¹⁴⁶ D. Reitz, *No outspan*, p. 209.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 209.

aan hom gesê dat dit slegs sowat 'n uur sou neem om met die vliegtuig tot bo-op die berg te vlieg, 'n antwoord wat heelwat beter in sy kraal gepas het. In minder as 'n uur was hulle bokant die berg en, terwyl hulle om dit gesirkel het, het hulle vasgevang gesit en staar na die magtige kookpot. Vir Reitz het dit gevoel asof hulle die maan bereik het.¹⁴⁸

Tydens 'n parlementsete lank daarna het Reitz dié voorval gebruik om Smuts te terg. Hy het aan Smuts gesê dat hy (Smuts) nog nooit 'n berg geklim het wat hoër as 1 800 meter is nie, terwyl hy wat Reitz is al op die bopunt van berg Elgon wat 5 000 meter hoog is, was. Tot Smuts se verbasing het Reitz met groot smaak vertel hoe moeilik dit was om kruiers te kry, hoe dig die woude was, van die ewigdurende mis en reën wat die hange onsigbaar gemaak het en van al die probleme wat hy met sy toerusting en voorrade ondervind het. Volgens Reitz het Smuts en die ander persone om die tafel aan sy lippe gehang terwyl hy sy storie al hoe meer opwindend laat raak het. Toe hy uiteindelik die ant klimaks van sy poets op hulle getrek het, het die geselskap geskaterlag. Smuts het hom glo op die skouer geklop en 'n booswig en niksnuts genoem.¹⁴⁹

Kort voor sy terugkeer na Suid-Afrika het hy in Oeganda aan 'n olifantjag gaan deelneem wat deur die Oegandese administrasie vir hom gereël is. Hy het nie 'n begeerte gehad om 'n olifant te skiet nie maar het nietemin daartoe ingestem, aangesien hy gedink het dit sou onmanierlik wees om nie te gaan nie. Gelukkig vir hom is die enigste kans om 'n olifant te skiet deur 'n plaaslike inwoner op 'n fiets geruïneer. Reitz het egter geleentheid gekry om binne tien tree van die grootste olifant wat hy ooit gesien het, te kom en dit het meer as opgemaak vir sy verspeelde kansse.¹⁵⁰

Tien dae na sy terugkeer het Reitz weer sy vlerke gesprei na aanleiding van 'n gesprek tussen hom en Smuts oor die Okavangomoerasse en Schwartz se teorie. Reitz was van mening dat, alhoewel dit geen impak op die Suid-

¹⁴⁸ D. Reitz, *No outspan*, pp. 209-210.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 210.

¹⁵⁰ *Ibid.*, pp. 210-213.

Afrikaanse reënval kon hê nie, dit dalk moontlik sou wees om 'n kanaal deur die moerasse te kap om so water na die Kalahari te lei. Dit sou 'n groot gedeelte van die Kalahari wat onbenut gelê het, bruikbaar maak. Smuts was nuuskierig om te sien of die teorie prakties uitgevoer kon word en hy het Reitz aangesê om dit te ondersoek. Reitz, steeds nie lief vir die kantoorlewe nie, het geen verdere aanmoediging nodig gehad nie. Hy het onmiddellik voorbereidings begin tref en het ook besluit om sy twee seuns saam te neem. Die tog self was vir Reitz en sy jong metgeselle 'n heerlike vakansie wat bestaan het uit rowwe kampe en jag vir voedsel. Vir die twee seuns was dit 'n groot avontuur en hulle het opgewonde geraak oor alles wat hulle gesien het. Ten opsigte van die eintlike doel waarmee Reitz die gebied besoek het, maak Reitz net een opmerking. Hy was vas van mening dat die moerasse gedreineer kon word om die Kalahari benutbaar te maak, maar dat die gebied so afgesonder was van spoorweë en markte dat dit waarskynlik baie jare sou neem voordat dit ernstig benader sou word.¹⁵¹

8.9 *Minister van Landbou*

Vir die res van 1937 en die begin van 1938 het Reitz sy aandag aan sy werk en allerlei landbou-probleme gewy. Sprinkane het 'n pad van verwoesting deur die Unie gesaai en hy is geblameer omdat hulle nie uitgewis is nie. Melk-, koring- en mieliepryse het geval en daar was 'n droogte wat 'n stoet landelike afvaardigings tot gevolg gehad het wat almal op finansiële bystand aangedring het. Om alles te kroon het bek-en-kloseer onder die vee in sy eie kiesafdeling, Barberton, uitgebreek. Hy moes die besluit neem om amper 10 000 beeste te laat doodskiet en moes die hele gebied onder kwarantyn plaas, wat die gevolg gehad het dat groot hoeveelhede vrugte en groente nie verkoop kon word nie en gelê en vrot het. Hierdie optredes het hom nie besonder populêr onder sy kiesers gemaak nie en sy politieke teenstanders het die gebeure uitgebuit. Reitz se antwoorde was boonop nie altyd versoenend nie. Volgens hom was die mense van die Laeveld egter redelik

¹⁵¹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 214-218.

en het hulle later toegegee dat hy reg opgetree het. In die lang duur het hulle hom vergewe, het hy gevoel.¹⁵²

Die probleme wat Reitz en sy departement ondervind het, was van so 'n aard dat hy nie veel tyd vir enigiets anders gehad het nie. Alhoewel probleme rondom koring uitgesorteer is, het die vrugtevragestuk voortgeduur. Vervoerkoste was besig om die industrie dood te maak¹⁵³ en Reitz moes baie kritiek daarvoor in die kabinet verduur. Die sitrus- en sagtevrugte industrie was in groot ekonomiese moeilikheid. Producente het gekla dat hulle teen 'n verlies uitvoer en dat indien die toestand sou voortduur, die vrugte-industrie grootliks geruïneer sou wees. Hulle het aangedring op subsidies en laer vervoerkoste en advertensies in buitelandse markte. Die verbruikers het weer gekla dat die regering die uitvoer van voedsel laat plaasvind terwyl die land gebuk gaan onder wanvoeding. Reitz se reaksie hierop was om sy kritici te vra vir 'n oplossing waardeur die land sy pryse hoog kon hou terwyl alle uitvoere gestop en interne gebruik in berekening gebring word. Hy het vir praktiese voorstelle gevra om hierdie probleme te oorkom.¹⁵⁴

In Julie 1938 het Reitz 'n sterk bewoorde brief aan die Minister van Naturellesake geskryf om beswaar aan te teken oor die manier waarop die inwoners van Noord-Zoeloeland bome afbrand om tuin te maak en mielies te plant. Hy het verwys na sy reise in die gebied 15 jaar vantevore en foto's aangeheg van hoe dit toe gelyk het en hoe dit in 1938 lyk. Volgens hom was daar 'n pragtige woud groot bome, insluitende geelhout, by die Mongosi, maar dat dit tot 'n "...blackened waste..." gereduseer is. Soortgelyke toestande het in die res van die gebied voorgekom. In sy brief verwys hy na die plaaslike bevolking se tuine as "...miserable gardens..." en beskuldig hy die Departement van Naturellesake daarvan dat hulle net teruggesit en hierdie roekelose vernietiging toegelaat het. Hy het versoek dat die saak

¹⁵² D. Reitz, *No outspan*, p. 219.

¹⁵³ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 243, privaat briewe 1938 (N-W), nos. 1–280 (104), J.C. Smuts - dr. I.B. Pole-Evans, 11/03/1938.

¹⁵⁴ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 243, privaat briewe 1938 (N-W), nos. 1–280 (78), J.C. Smuts - dr. I.B. Pole-Evans, 22/02/1938.

onmiddellik ondersoek word en het homself bereid verklaar om 'n bosboubeampte van sy eie departement te sekondeer om daarmee te help.¹⁵⁵

8.10 Die 1938-verkiesing

Ten spyte van toenemende weerstand van die Nasionale Party het die Verenigde Party vooruitgeboer en kon hulle die 1938-verkiesing met groot vertroue nader. In die tydperk sedert 1934 het hulle verskeie belangrike prestasies behaal wat hulle posisie versterk het. Die middel tot laat 1930's was 'n periode van ekonomiese opbloei. Die goudprys het stelselmatig gestyg, landboupryse het gestabiliseer en sekondêre industrieë was besig om te ontwikkel. Die regering het aan die land se infrastruktuur aandag gegee, paaie is geteer en lughawens en hawens is verbeter. Nuwe dienste soos die Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie is gestig en die lot van armlankes is verbeter. Verstedeliking het toegeneem en dit het gelei tot meer kontak en toenemende negatiewe gesindhede tussen die verskillende rasse.¹⁵⁶

Die regering se ekonomiese suksesse in die voorafgaande jare, asook die versoening van Afrikaans- en Engelssprekendes in die Verenigde Party, is tydens die algemene verkiesing van Mei 1938 beloon. Die verkiesing het op 'n klinkende sukses vir die V.P. uitgeloop. Dié Party het 111 setels teenoor die 27 van sy naaste teenstanders, die N.P., gewen.¹⁵⁷

Reitz beskryf die opmars na die verkiesing as dieselfde ou storie soos altyd - 'n gejaagde en koersagtige veldtog oor kwessies wat al vergete is. Opponente het mekaar aangevat, beskuldigings is oor en weer geslinger, maar soos in die verlede was dit tussen Afrikaanssprekendes. Die Engelssprekendes het afsydig gestaan en die minder onverdraagsame kant

¹⁵⁵ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 243, privaat briewe 1938 (N-W), nos. 1–280 (24), D. Reitz - H.A. Fagan, 27/07/1938.

¹⁵⁶ J. Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, p. 109.

¹⁵⁷ S.L. Barnard en A.H. Marais, *Die Verenigde Party*, p. 41.

ondersteun.¹⁵⁸ Alhoewel Reitz miskien nie kon onthou wat die kwessies van die dag was nie, was die verkiesingstryd vel en bittere en persoonlike aanvalle aan die orde van die dag. Oproerige vergaderings en skerp verdeeldheid in Afrikaner-geledere het algemeen voorgekom.¹⁵⁹ Reitz self het verklaar dat hy al in baie lande gereis het maar dat dit die eerste keer was wat hy so baie bitterheid gesien het. Hy wou weet hoe hulle enigiets kon bereik met so baie bitterheid? Hy het die Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners geblameer vir die verdeeldheid in die nasie as gevolg van hulle ooraktiewe politieke benadering. Sy oplossing: almal moes vir die V.P. stem, 'n party wat vir samewerking en eenheid gestaan het.¹⁶⁰

Die voorafgaande standpunte, asook Reitz se gedrag en woorde deur die jare, toon egter dat hy net so onverdraagsaam was soos die Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners. Hy kon nie die opposisie duld nie en het hulle van dieselfde negatiewe gedrag beskuldig as waaraan hy homself skuldig gemaak het. Sy onverdraagsaamheid het hom gevolglik sy teenstanders se gramskap op die hals gehaal en sy eie lewe drasties bemoeilik.

Die kwessies wat die bitterheid veroorsaak het, het Suid-Afrika se buitelandse beleid teenoor die gespanne internasionale toestande in Europa en die daarmee gepaardgaande verhouding met die Britse Ryk, ingesluit. Die N.P. ideaal was 'n republiek wat onafhanklik van die Statebond staan en neutraal bly in geval van oorlog - beide gedagtes wat nie vir Jan Smuts haalbaar was nie. Ander kwessies het gehandel oor die immigrasie van Jode na die Unie en die kleurvraagstuk. Naas die neutraliteitsvraagstuk was laasgenoemde ongetwyfeld die belangrikste strydvraag van die 1938-verkiesing. Ekonomiese hervorming en die armbankevraagstuk was ook sake wat gereeld aangespreek is.¹⁶¹

¹⁵⁸ D. Reitz, *No outspan*, p. 220.

¹⁵⁹ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (red.), *Die Nasionale Party IV: Die "Gesuiwerde" Nasionale Party, 1934-1940*, pp. 133-134.

¹⁶⁰ *Rand Daily Mail*, 22/04/1938, Real split is between Afrikaners – Col. Reitz, p. 15.

¹⁶¹ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (red.), *Die Nasionale Party IV: Die "Gesuiwerde" Nasionale Party, 1934-1940*, pp. 140-167.

Tydens die verkiesing het Reitz vir langer as twee maande vergaderings in bykans elke kiesafdeling in die land toegesprek. Hy het meer as 70 toesprake om V.P. kandidate te ondersteun, gelewer. Daarna het hy vir 'n week of twee na sy eie distrik teruggekeer en 'n verdere 30 toesprake gelewer.¹⁶² In 1938 was daar 150 kiesafdelings in die Unie en vir Reitz om 70 toesprake in twee maande te lewer, sou dus beteken het dat hy twee en 'n half vergaderings per dag toegesprek het. Dat hy dit suksesvol sou kon doen, is hoogs onwaarskynlik. Die statistieke wat hy weergee, verhef sy eie rol en maak homself heelwat belangriker daar uitsien as wat hy waarskynlik was. Daar kan maar net aangeneem word dat hy dié oordrywing gedoen het om aan te toon hoe ernstig hy die verkiesing benader het en met hoeveel ywer hy sy taak aangepak het. Dit maak die lees van sy boeke ook veel interessanter as wat dit andersins sou wees.

Hy het sy veldtog deur die Suidwes-Kaap op 8 April 1938 in Mosselbaai geopen met 'n goed bygewoonde en entoesiastiese vergadering. Volgens Reitz is hy deur die opposisie daarvan beskuldig dat hy 'n vrot Minister van Landbou was. Sy antwoord hierop was dat hy in die vorige vyf jaar dikwels gewonder het waaroor al die rusies, waaraan hy ook deelgeneem het, gegaan het, maar dat hy nooit werklik 'n antwoord kon kry nie. Juis daarom staan hy as 'n vredemaker.

Dit het Reitz glo opgeval dat 90% van die arm mense in besproeiing- en bosbounedersettings Afrikaanssprekend was. Wat was die les hieruit te leer? As mens kyk na die geskiedenis van die Afrikaanssprekendes vind mens dat dit een van rusies en verskille was. Dit blyk 'n eienskap van die Afrikaner te wees dat as daar nie iemand van buite is om teen te baklei nie, dan baklei hulle met mekaar. As 'n man suksesvol was, was hulle geneig om hom af te trek. As 'n party aan bewind was, moes hulle dit weer en weer skop ongeag of hulle werklik in die basiese dinge verskil het of nie. Wie was dit wat die groot Afrikaner leiers soos genls. Smuts, Hertzog en Kemp beledig het? Nie die Engelssprekende Suid-Afrikaners nie, maar die Afrikaners soos Malan en

¹⁶² D. Reitz, *No outspan*, p. 220.

sy onverantwoordelike jong volgelinge. Hierdie onophoudelike verdeling en tweedrag was een van die hoofredes vir die agteruitgang van die Afrikaner en die rede hoekom bykans al die armer setlaars Afrikaans was. Die Engelssprekendes het nie hierdie bittere twiste onderling gevoer nie. Dit was ook nie hulle wat met die Afrikaners gestry het nie. Dit was die Afrikaners self. Was dit nie tyd dat hulle hierdie onderlinge twiste staak om te verhoed dat hulle mense verder agteruitgaan nie? Volgens Reitz was daar geen ander party as die Verenigde Party as die land wou vooruitgaan nie. Wat sou 'n regering van Malan kan doen met sy jong luitenant? Dit was ondenkbaar dat hulle die land sou kon regeer. Dr. Malan se beleid was anti-Engels. Geen self-respekterende Engelsman sou aan die N.P. behoort nie. Malan se stellings het dit onmoontlik gemaak. Daar was ook geen Afrikaners in die Dominion Party nie. Die gematigde elemente van beide partye was in die Verenigde Party.¹⁶³

Bogenoemde standpunte wys weer eens Reitz se eie onverdraagsaamheid. Hy is lojaal teenoor sy eie party en dié se standpunte en geen ander opinies of benaderings word geduld nie. Ander partye en opposisieledes word veroordeel en net sy eie sienings is korrek. Hierdie opvallende persoonlikheidskenmerk was een wat hy reeds as kind gehad het en dit het nie juis deur die jare verander nie. Reitz se onverdraagsaamheid, gekombineer met sy hardkoppigheid, verduidelik na alle waarskynlikheid waarom sy teenstanders hom so graag uitgesonder het vir woordelike aanvalle in die parlement en elders. Hy het uitsprake gemaak wat hulle nie aangestaan het nie en die manier waarin hy dit gedoen het, het die ideale platform vir twiste geskep. Gelukkig vir hom het hy die tipe persoonlikheid gehad wat bereid was om net soveel straf te neem as wat hy uitgedeel het.

Tydens sy toespraak in Mosselbaai het hy hewig kritiek gelewer op die republikeinse verkiesingsoproep van mense wat volgens hom nog nooit verbind was of enigiets gedoen het vir die twee voormalige republieke nie. As

¹⁶³ *The Star*, 8/04/1938, Col. Reitz warns against republicanism. Doubt if "we would last three years on our own". An appeal to Afrikaans speaking people, p. 24.

iemand wat vir die republieke geveg het, het hy beswaar aangeteken teen sulke mense se uitbuiting van die republieke om stemme te werf. Hy is in 'n republiek gebore en sy vader was staatspresident van die ou Vrystaatse Republiek. Hy het drie jaar lank vir die republieke geveg en is daarvoor verban. Hy was gevolglik van mening dat hy meer gesag gehad het om oor die onderwerp te praat as Malan. Dit was vir hom noemenswaardig dat al die ou republikeine tevrede was met die vryheid van die land en dat hulle in daardie stadium meer vryheid gehad het as in die ou republieke. Hy wou weet hoe lank hulle sou kon bestaan as hulle wegbreek van die bestaande omstandighede om op hulle eie te staan. Hy het nie gedink hulle sou vir drie jaar op hulle eie kon oorleef nie. Een van die groot moondhede sou met hulle moeilikheid soek en dan sou daar aan hulle gedoen word wat deur Japan aan Sjina gedoen is.¹⁶⁴

Een van die uitsonderlikste eienskappe van Reitz is hoe verrassend konsekwent hy deur die jare gebly het. Die standpunte wat hy in 1938 en later gehuldig het, is presies dieselfde as die wat hy as 'n jong man gehad het. Hy het nie van sy ingeslane roete afgewyk nie en het bly voortveg vir wat vir hom belangrik was. Nadat hy by 'n geveg, hetsy polities of militêr, betrokke geraak het, sou geen oormag, ontberinge of gevare hom daarvan laat afwyk het nie. Hierdie eienskap van hom gee 'n mate van insig in waarom hy vir amper 40 jaar 'n lojale ondersteuner van Jan Smuts was en ook waarskynlik waarom Smuts deur al die jare by hom gestaan het, ongeag van die ondeurdagte en onaanvaarbare uitsprake wat hy mag gemaak het.

In 'n toespraak ten gunste van kapt. Colin Bain-Marais, V.P.-kandidaat vir Orange Grove, op 13 April 1938, sê Reitz dat hy nie glo dat enige ander beskaafde land in die wêreld al soveel vooruitgang as Suid-Afrika in die vorige vyf jaar beleef het nie. Sy fokus het egter gou geskuif na die N.P. en die Dominion Party. Volgens hom sou geen selfrespekterende Engelsman by die N.P. aansluit nie en geen selfrespekterende Afrikaanssprekende by die

¹⁶⁴ *The Star*, 8/04/1938, Col. Reitz warns against republicanism. Doubt if "we would last three years on our own". An appeal to Afrikaans speaking people, p. 24.

D.P. nie. As voorbeeld het hy homself en Colin Bain-Marais gebruik. Volgens hom het Bain-Marais 'n tweetalige van gehad, wat bewys dat hy 'n egte Suid-Afrikaner was. Maar hy sou nooit by die D.P. kon aansluit nie. Hy, Reitz, was weer 'n trotse Afrikaner, maar was 'n oortuigde ondersteuner van die Britse Statebond en sou nooit by die N.P. kon aansluit sonder om sy selfrespek te verloor nie. Die enigste party waar beide Afrikaans- en Engelssprekende Suid-Afrikaners op gelyke voet bymekaar kon kom, was die V.P. Die res van sy toespraak het hy grootliks gebruik om 'n aanval op die D.P. te doen. Volgens hom het die D.P. se literatuur oorgeloop met oordoende jingoïsme, net soos die N.P. se literatuur met Afrikaanse jingoïsme oorgeloop het. Hy het ook gesê dat hy weet wat Britse goeheartigheid is, maar dat hy dit nog nooit van die D.P. ontvang het nie. Op D.P. propaganda oor hoekom daar meer Afrikaanse as Engelse name in die Suid-Afrikaanse kabinet is, het hy gesê dat dit eerstens was omdat die Afrikaanssprekendes die meerderheid in die land was en tweedens omdat die Afrikaanssprekendes mal oor politiek was – iets wat hyself gehaat het. Die Engelssprekendes was nie so polities georiënteerd soos die Afrikaners nie.¹⁶⁵

Dat Reitz homself 'n Afrikaner genoem het, was waarskynlik 'n mening wat nie deur sy teenstanders gedeel is nie. Sy hele politieke loopbaan deur het hy hom beywer vir nouer samewerking met Brittanje en die Britse Statebond. Die republikeinse gedagte het hom nooit aangestaan nie. Hy het dit boonop verkies om Engels te praat en het sy kinders Engels grootgemaak. Om homself as 'n Afrikaner te beskryf, sou dus gesien gewees het as 'n uiters verwaande wanvoorstelling. As die doelwitte wat hy nagestreef het in ag geneem word, sou hy eerstens as 'n Suid-Afrikaner en tweedens as 'n Afrikaner beskryf kon word. Sy land en die vooruitgang en beskerming daarvan was vir hom veel belangriker as die eng benadering om 'n enkele volk se belange te beskerm. Reitz het die Afrikaners se gedurige verafgoding van hulle volk, taal en tradisies verafsku. "...I broke away from the juju and voodooism of race worship a long time ago. I believe in [the] American

¹⁶⁵ *The Star*, 14/04/1938, Col. Reitz replies to Dominion Party. Lively meeting in support of Captain Bain-Marais, p. 9.

system, which has taken all races into its fold and has moulded them into a single nationhood.”¹⁶⁶

Dié republikeinse tema het hom herhaal toe Deneys sy veldtog in die Vrystaat op 22 April 1938 in die dorp Reitz afgeskop het. Nog voordat hy met sy toespraak kon begin, was daar reeds eise van die gehoor dat hulle wou vrae vra voordat hy met sy toespraak begin. Reitz het daarop opgestaan en gesê dat hulle al vir meer as 20 jaar in Suid-Afrika gestry het, maar baie min gewen het. Samewerking is egter verkry. Hy het verder gegaan deur te sê dat hy al in baie lande gereis het, maar dat dit die eerste keer was wat hy so baie bitterheid ervaar het soos wat hy tydens dié verkiesing teëgekomp het. Hy wou weet hoe hulle enigiets kon bereik met so baie bitterheid? Hy het die blaam vir die verdeeldheid in die nasie as gevolg van hulle ooraktiewe politieke benaderings op die skouers van die Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners geplaas. Hy was van mening dat republikanisme nie praktiese politiek was nie – Dr. Malan het dit volgens Reitz geweet – en het versoek dat almal vir die V.P. moet stem, ‘n party wat vir samewerking en eenheid staan. Die vergadering het op die ou end goed afgeloop sonder enige onderbrekings van Reitz se toespraak.¹⁶⁷

Die parlamentsitting na afloop van die verkiesing het met ‘n gevoel van oorwinning begin, maar min het hulle geweet wat vir hulle in die toekoms gewag het. Die Volksraad het nog gesit toe hulle die nuus ontvang dat Adolf Hitler, die leier van Nazi-Duitsland, se troepe Oostenryk ingeval het. Hulle was egter van mening dat die meerderheid Oostenrykers die oorname wou gehad het en was gevolglik nie vreeslik bekommerd daaroor nie. Met die groot hoeveelheid landbou-probleme waarmee hy opgeskeep was, het Reitz in elk geval nie veel tyd gehad om aan die gebeurtenis aandag te gee nie.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Soos aangehaal in A. van Wyk, ‘n Anderste man, *Insig*, Augustus 1998, p. 45.

¹⁶⁷ *Rand Daily Mail*, 22/04/1938, Real split is between Afrikaners – Col. Reitz, p. 15.

¹⁶⁸ D. Reitz, *No outspan*, p. 220.

8.11 'n Besoek aan Suid-Amerika

In 1938 het twee voorvalle plaasgevind waardeur gesien kan word dat Reitz se besige lewe en die spanning van sy amptelike take hom begin inhaal het. Eerstens het hy longontsteking opgedoen tydens 'n besoek aan Sandringham, juis nadat hy soontoe gegaan het omdat hy gevoel het dat hy rus nodig gehad het. Dit het hom langer as 10 dae geneem om oor dié siekte te kom.¹⁶⁹ Die tweede het plaasgevind tydens die parlamentsitting toe hy een middag opstaan om vrae te antwoord en flou geval het. Volgens die dokters wat hom ondersoek het, het hy 'n senuwee-ineenstorting gehad as gevolg van sy besige program. Jan Smuts het dit daaraan toegeskryf dat Reitz te min oefening gedoen het. Reitz het die opmerking afgemaak deur te sê dat Chauncey Depew, die Amerikaanse senator, glo op 'n soortgelyke aantyging gesê het dat die enigste oefening wat hy gekry het, was om 'n kisdraer te wees vir sy vriende wat wel geoefen het. Smuts se antwoord was dat Reitz 'n grieselrige humorsin gehad het. Aangesien Reitz opdrag gegee is om te rus, het hy besluit om dit te doen met 'n seereis en gevolglik het hy en sy privaatsekretaris, H.A.W. Cooper, op 'n Japannese vragskip na Rio de Janeiro gevaar.¹⁷⁰ Of 'n besoek aan Suid-Amerika enigsins die regte opsie was vir sy gesondheid, kan bevraagteken word.

Reitz was van plan om net vinnig deur Brasilië te toer, maar is deur die Unieregering versoek om ook in Uruguay en Argentinië besoek te gaan aflê. Met sy aankoms in Rio het Brasiliaanse amptenare en verteenwoordigers van die Britse Ambassade, asook die Unie se konsul-generaal vir Suid-Amerika, hom ingewag. Hy het vry passe gekry vir al die spoorweë in die land en het met 'n reeks besigtigingstoere en feestelikhede begin wat amper beter was as wat hy in Brittanje ervaar het. Behalwe vir rondom Rio, is hulle ook na São Paulo, die industriële middelpunt van Brasilië. Hier was die bevolking ongelukkig met president Vargas wat, met behulp van 'n sterk weermag, die land bestuur het as 'n welwillende alleenheerser. Alhoewel Reitz hom nie

¹⁶⁹ D. Reitz, *No outspan*, pp. 220-221.

¹⁷⁰ *Ibid.*, pp. 224-225.

ontmoet het nie, het hy 'n stille bewondering gehad vir sy metodes en het hy daarvan kennis geneem vir toekomstige verwysing.¹⁷¹

Reitz het Argentinië vanaf 11 tot 31 Desember 1938 besoek. Tydens dié besoek is hy deur die Argentynse President asook die Minister van Buitelandse Sake te woord gestaan. Vir die duur van sy besoek is hy deur Sr. Guillermo Hileman, hoof van die Argentynse Mynwese, vergesel. Tydens sy drie weke lange besoek het hy 8 000 kilometer afgelê en het hy selfs tyd gekry om oor die Andes na Chili en terug te vlieg. Aangesien hy vir 'n aansienlike tydperk die Minister van Landbou in Suid-Afrika was, het hy veral in die Argentynse boerderymetodes belanggestel en het hy verskeie van die meer bekende "estancias" besoek. Voor sy vertrek terug na Suid-Afrika het hy opgemerk dat sy besoek baie insiggewend was en dat hy beïndruk was met die groot hoeveelheid hulpbronne wat vir landbou en veeboerdery bestaan het.¹⁷²

Soos gewoonlik het Reitz nie 'n wag voor sy mond geplaas nie en het hy 'n paar stellings gemaak wat vriend en vyand se hare sou laat rys het. Die eerste hiervan was: "...an overwhelming majority of South Africans were inflexibly determined that German West Africa and Tanganyika should not be returned to Germany". Volgens Reitz was die algemene gevoel dat Suidwes-Afrika net so 'n integrale deel van Suid-Afrika was as wat die provinsie van Buenos Aires deel van die Argentynse Republiek was. Hy was ook van mening dat die tyd verby was waar die groot moondhede by vredeskongressies en kongresse gedeeltes van Afrika kon rondgooi om eise te skik. Onder die [toe] moderne omstandighede het die inwoners van Afrika die reg gehad om oor hulle eie lot te besluit en moes hulle nie as pionne in die internasionale spel gebruik word nie.¹⁷³

¹⁷¹ D. Reitz, *No outspan*, p. 225-227.

¹⁷² Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711, 231186, Visit of Colonel the hounourable Deneys Reitz to Argentina, 04/01/1939.

¹⁷³ Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711, 231186, Visit of Colonel the hounourable Deneys Reitz to Argentina, 04/01/1939. Uittreksel uit Buenos Aires Herald: Return of former colonies out of the question. Slabs of continent no longer at mercy of peace conference. Blunt statement by South African Minister, pp. 146-147.

Ten opsigte van 'n stelling van genl. Hertzog dat Suid-Afrika Brittanje in 'n oorlog sou ondersteun slegs as dit in Suid-Afrika se belang sou wees en slegs nadat die burgers daartoe ingestem het, het Reitz die volgende gesê: Suid-Afrika se posisie as onafhanklike nasie in die Britse Statebond gee aan hom die reg om vir homself te besluit of hulle aan die oorlog sou deelneem. Hy was egter van mening dat dit wel sou gebeur, aangesien hulle besef het dat indien die Unie geïsoleer word, met sy groot minerale rykdom en strategiese posisie, hy waarskynlik die slagoffer sou word van die eerste plundersieke moondheid wat verbykom. Hulle enigste sekuriteit was gesetel in die Statebond. Alhoewel sowat 55% van die bevolking van Nederlandse afkoms was en dit nie van hulle verwag kon word om dieselfde sentimentele getrouheid teenoor die Britse Ryk te hê as die burgers van Britse afkoms nie, was hy van opinie dat hy die stem van die grootste meerderheid van die Afrikaanssprekende burgers verteenwoordig as hy sê dat hulle vryer en veiliger was binne die Statebond as wat hulle in die dae van hulle eie Republieke was. Alhoewel hulle nie uit 'n sentimentele hoek daarna kyk nie, is hulle seker dat hulle enigste veiligheid binne daardie groot gemeenskap van nasies lê.¹⁷⁴

Hy het ook gemeld dat hy na die Anglo-Boereoorlog na Suid-Afrika teruggekeer het omdat die Britte hulle so grootmoedig behandel het. Nadat die Britte hulle oorwin het, het hulle die land aan hulle teruggegee en het hulle groter vryheid as ooit vantevore gehad. Brittanje was volgens hom wys om Suid-Afrika terug te gee, want dit het die Unie in 'n vrywillige vennoot verander. Suid-Afrika kon die volgende dag uit die Statebond bedank, maar hulle wou nie.¹⁷⁵

Op die ekonomiese front het Reitz nouer bande en meer gereelde kontak tussen Argentinië en Suid-Afrika bepleit. Ten opsigte van mynbou het Reitz gesê dat Suid-Afrika waarskynlik een van die gelukkigste lande in die wêreld

¹⁷⁴ Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711, 231186, Visit of Colonel the hounourable Deney's Reitz to Argentina, 04/01/1939. Uittreksel uit Buenos Aires Herald: Return of former colonies out of the question. Slabs of continent no longer at mercy of peace conference. Blunt statement by South African Minister, pp. 146-147.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 148.

was omrede hulle ryklik met goud, diamante en steenkool geseën is. Suid-Afrika het ook oor baie yster, koper, mangaan en tin beskik. Sedert Brittanje van die goudstandaard afgestap het, het die prys van goud van 84 sjielings per fyn ons tot ongeveer 150 sjielings per fyn ons vermeerder. Die gevolg daarvan was dat die nasionale finansies in 'n uitstekende toestand was en dat Suid-Afrika, vergelykenderwys en sover as wat dit nasionale inkomste aangaan, die rykste land op aarde was.¹⁷⁶

Tydens 'n latere onderhoud het hy egter gemeld dat Suid-Afrikaners bereid sou wees om al hulle minerale rykdom vir die waterweë en landelike rykdom van Argentinië te verruil. Volgens hom was minerale rykdom 'n kwynende bate. Jy het nooit geweet hoe lank dit sou hou nie. Landbourykdom en natuurlike vrugbaarheid was egter 'n permanente bron van vooruitgang. Hy het nie geweet hoe hy vir sy landgenote gaan vertel dat Argentinië riviere het wat meer as 50 kilometer wyd was nie. Hulle sou hom waarskynlik nie glo nie. Hy het verder ook gemeld dat hy baie kritiek gekry het oor die groot hoeveelheid geld wat hy op besproeiing en damme gespandeer het, maar dat wat hy in Argentinië gesien het hom sekerder as ooit vantevore gemaak het dat hy op die regte pad was. "We know our mines won't last forever, and so are spending our money now on something that we know will be lasting."¹⁷⁷

Ten spyte van Suid-Afrika se water tekorte, was daar sekere items waarmee hy gedink het hulle Argentinië kon troef. Volgens hom was die Suid-Afrikaanse vrugte beter as enigiets wat in Argentinië verbou is en was Suid-Afrikaanse skape en wol ook van 'n hoër kwaliteit. Niks in Suid-Afrika kon egter by die Argentynse beste kers vashou nie.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711, 231186, Visit of Colonel the hounourable Deneys Reitz to Argentina, 04/01/1939. Uittreksel uit Buenos Aires Herald: Return of former colonies out of the question. Slabs of continent no longer at mercy of peace conference. Blunt statement by South African Minister, p. 147.

¹⁷⁷ Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711 231186, Visit of Colonel the hounourable Deneys Reitz to Argentina, 04/01/1939. Uittreksel uit Buenos Aires Herald: Cannot compete with Argentina. Hopeless task for South Africa. Tribute by Col. Reitz, p. 149.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 149.

Ten opsigte van demokrasie het Reitz die volgende gesê: In Suid-Afrika is ons 'n klein demokrasie aan die verste ent van 'n groot kontinent en ons het al gewonder hoe ver die konsep van totalitêre state in die res van die wêreld gevorder het. Ons hou nie van die stelsel nie, want ons is 'n ras van individue en as elke ander land in die wêreld 'n diktatorskap word, sou Suid-Afrika steeds 'n demokrasie wees, aangesien elke man in Suid-Afrika sy eie Hitler was.¹⁷⁹

In van sy onderhoude met die pers het Reitz ongunstige uitsprake oor Hitler en die Nazi's gemaak wat nie goed deur Duitsers in Suid-Amerika ontvang is nie. Hy moes met 'n Duitse passasierskip van Buenos Aires na Rio vaar en hier het sy uitsprake hom ingehaal. Hofmeesters het geweier om hom te bedien, baddens was nooit beskikbaar nie, hulle moes in die donkerste hoekies in die eetsaal sit en die afskuwelikste voedsel eet. Reitz se ervaring met die slegte maniere op die skip, asook sy gesprekke met Duitse passasiers en bemanning het hom 'n mate van insig in hulle mentaliteit gegee en dit het sy afkeer in die Nazi metodes versterk. Hy het homself voorgeneem om, sover as wat dit in sy mag was, Suid-Afrika van hulle leerstellinge vry te hou. By Santos het Reitz geweier om verder saam met die Duitsers te vaar en het hy die reis op 'n Britse skip voortgesit. Sy tog terug na Suid-Afrika was aan boord 'n Japannese vragskip en met hulle het hy beter oor die weg gekom as met die Duitsers. Hy beskryf hulle as vriendelik, slim en beleefd.¹⁸⁰

8.12 Minister van Myne

Met Reitz se terugkeer na Suid-Afrika het Hertzog, met die argument dat die portefeulje van Landbou enige man sou doodmaak, hom as Minister van Myne aangestel.¹⁸¹ Of Reitz se verduideliking van hoekom hy as Minister van Mynwese aangestel was die enigste rede daarvoor was, is te betwyfel. Reeds

¹⁷⁹ Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, FO371/22711 231186, Visit of Colonel the hounourable Deneys Reitz to Argentina, 04/01/1939. Uittreksel uit Buenos Aires Herald: Cannot compete with Argentina. Hopeless task for South Africa. Tribute by Col. Reitz, p. 149.

¹⁸⁰ D. Reitz, *No outspan*, p. 227.

¹⁸¹ *Ibid.*, p. 228.

in Oktober 1938 is die voorstel aan Smuts gemaak dat Reitz as Minister van Mynwese aangestel moet word. Alhoewel Reitz se gesondheid as 'n rede daarvoor voorgehou is, was daar ook ander bymotiewe. Die grootste hiervan was om te verseker dat Jan Hofmeyr weer tot die aktiewe politiek toetree. Indien Hofmeyr as Minister van Landbou aangestel is, sou dit die S.A.P. polities konsolideer en die stadige disintegrasie daarvan teëwerk.¹⁸²

Reitz beskryf die portefeulje van Myne as 'n stil toevlugsoord en dat hy, vir 'n tydperk nadat hy dit oorgeneem het, 'n rustige tyd ondervind het. Volgens hom was die goudmynindustrie aan die Witwatersrand so effektief bestuur dat sy pos amper 'n lui baantjie was. Besproeiing en bosbou was egter nog onder hom, sodat hy nie heeltemal niks gedoen het nie.¹⁸³

Uit korrespondensie aan Smuts blyk dit egter dat sy tydperk as Minister van Myne nie heeltemal so rustig was as wat hy voorgegee het nie. Een van sy groot probleme was klagtes oor die haglike toestand van die Roodepoort Nedersetting in die O.V.S. 'n Besproeiingskommissie het die nedersetting ondersoek en in Maart 1938 'n verslag daaroor uitgebring. Dit het twee aanbevelings gemaak, naamlik dat die plaaslike dam herstel moet word en dat die Departement van Volkswelsyn 'n ondersoek na die toestand van die nedersetting moet loods. Reitz het voorlopig £6 000 vir die herstel van die dam opsy gesit, maar nie daarmee voortgegaan nie omdat hy vir die Departement van Volkswelsyn se verslag gewag het. Die verslag, wat in Julie 1938 verskyn het, het Reitz die gevolgtrekking laat maak dat die herstel van die dam in die omstandighede in die verslag genoem, nie 'n besproeiingskema was nie, maar eerder deur die Tesourie of Departement van Volkswelsyn gehanteer moet word. Hy het gevolglik die £6 000 van sy begroting verwyder. Genl. Conroy was egter nie hiervoor te vinde nie en het, volgens Reitz, hom op 'n taamlike hovaardige wyse toegesprek en probeer "bully". Op 21 Maart 1939 het Conroy klaarblyklik woedend teen Reitz uitgevaar en gesê dat hy hom in sy kiesafdeling sou ontmasker en dat hy sou

¹⁸² SAB, A1, Smuts-versameling, vol.243, privaat briewe 1938 (N-W), nos. 1–280 (46), R. Stuttaford – J.C. Smuts, 01/10/1938.

¹⁸³ D. Reitz, *No outspan*, p. 228.

sorg dat die £6 000 weer op die departement se begroting geplaas word wanneer Reitz nie meer minister is nie - iets wat hy gehoop het spoedig sou gebeur. Hy het verder ook gedreig om Reitz by Jan Smuts te gaan verkla. Reitz het hom geregverdig gevoel om sy kant van die saak aan Smuts te verduidelik. Hy was van mening dat Conroy nie die reg gehad het om onhoflik teenoor hom op te tree nie en was nie bereid om dit stilswyend toe te laat nie. Volgens hom was die enigste klagte wat teen hom geopper kon word dat hy nie vir Conroy op hoogte van sake gehou het nie, maar hy skryf dit daaraan toe dat hy in Suid-Amerika was toe die voorval plaasgevind het. As 'n laaste skoot sluit hy af dat dit mag wees dat die damwal in 'n swak toestand verkeer, maar dat dit ondanks die abnormaal baie reën van die vorige paar maande steeds staan.¹⁸⁴

Adolf Hitler se Duitse-magte het Tsjeggo-Slowakye in Maart 1939 ingeval en die besef dat 'n oorlog in Europa onafwendbaar was, het stadig maar seker in Suid-Afrika begin posvat. Teen September 1939 was helfte van die kabinet reeds ten gunste van deelname daaraan.¹⁸⁵ Volgens Reitz het hy en Smuts albei gevoel dat die oorlog 'n lewensbelangrike impak op Suid-Afrika sou hê. Hulle was van mening dat daar slegs binne die Britse Ryk sekuriteit was en dat as hulle daarvan sou wegbeweeg, hulle gou hulle vryheid sou verloor, aangesien een van die ander groot moondhede hulle sou inval vanweë die strategiese plasing van die Kaap, die land se minerale rykdom en hulle interne politieke swakhede. In die kabinet en parlement is hierdie siening ondersteun deur die volgelinge van die ou Suid-Afrikaanse Party. Hulle kon egter nie die mening van genl. Hertzog en sy ondersteuners inwin oor of die Unie by Brittanje moet staan of neutraal moet bly indien oorlog tussen Brittanje en Duitsland uitbreek nie. Elke keer wat Smuts Hertzog hieroor genader het, is daar aan hom gesê dat daar geen nodigheid was om dit te bespreek nie aangesien Hitler nie oorlog beplan het nie - sy reputasie was opgebou op bloedlose oorwinnings. Die ander oud-Nasionale Party ministers en lede van die parlement wou ook nie opinies hieroor uitspreek nie, met die

¹⁸⁴ SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 245, privaat briewe 1939 (H-R), nos. 1–220 (206), D. Reitz – J.C. Smuts, 22/03/1939.

¹⁸⁵ H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 294.

gevolg dat die regering nie 'n beleid kon formuleer voor die naderende krisis nie.¹⁸⁶

8.13 Vulkaniese uitbarsting in die Belgiese Kongo

Ten spyte van die dreigende oorlog in Europa en die daarmee gepaardgaande politieke onrus in Suid-Afrika, het Reitz en Smuts dit goedgevind om 'n vakansie na die Belgiese Kongo te onderneem. Dit het plaasgevind nadat hulle teen die middel van 1939 deur sir Ernest Oppenheimer en sy seun, Harry, genooi is om na 'n vulkaniese uitbarsting in die land te gaan kyk. Die hoogtepunt van hulle besoek was die uitbarsting van die 3 000 meter hoë Nyamtagira-vulkaan. Hulle het 300 meter hoër as die berg daaromheen gesirkel en in verwondering daarna gestaar. Volgens Reitz het hy baie vreemde en interessante dinge in sy tyd beleef, maar niks kon kers vashou by hierdie demoniese skouspel nie. Lawa het teen die kante van die berg afgestroom en eenvoudig alles in die pad daarvan vernietig. Op sekere plekke het borrels lawa, 10 of 12 meter in breedte, uit die grond soos pruttende pap geborrel. Wanneer hulle breek, het vlamme strale in alle rigtings geskiet. Die lawa het nie van die krater in die berg gekom nie, maar vanuit groot luggate in die kante van die berg. Rondom die luggate was lang kegels geel swaai wat uit die dieptes van die aarde gespuet het. Die twee en 'n half kilometer breë krater was 'n kwaai kookpot van vuur en swaai, 'n pragtige gesig.¹⁸⁷ Volgens Reitz was daar binne die krater van die vulkaan 'n kleiner krater wat amper net soos die groot gat by Kimberley gelyk het.¹⁸⁸

Die volgende dag het hulle die vulkaan met 'n boot op die Kivumeer genader. Dit was 'n imponerende gesig. Oor 'n paar kilometer wye front was die lawa besig om in die meer in te vloei teen ongeveer 'n meter 'n minuut. Soos wat dit die water bereik het, het groot wolke stoom honderde meters hoog die lug in opgeskiet. Hoe nader hulle aan die vulkaan beweeg het, hoe warmer het

¹⁸⁶ D. Reitz, *No outspan*, pp. 228-229.

¹⁸⁷ *Ibid.*, pp. 229-231.

¹⁸⁸ *The Times*, 29/07/1939, General Smuts flies over volcano. Watching an eruption, p. 11.

die water geword. Sowat drie meter weg was dit amper by kookpunt. Volgens Reitz was dit ongelooflik om so naby aan die witgloeiende lawa te wees. Dit het hom laat spekuleer dat sy voorvaders hulle idees oor die hel verkry het van vulkaniese uitbarstings.¹⁸⁹

Die verhouding tussen Smuts, Reitz en Oppenheimer het onder ernstige kritiek van hulle politieke teenstanders deurgeloop. Oppenheimer is as 'n kapitalis van die ergste graad beskou. Volgens dr. N.J. van der Merwe was die belange wat Oppenheimer in Suid-Afrika gehad het, oorweldigend en het dit hom toegelaat om vir die regering te dikteer. As die staat meer diamante op die mark wou bring, dan het hy 'n pistool teen die regering se bors gehou en gesê dat Kimberley, Koffiefontein en Jagersfontein daaronder sou ly en dat die mense werkloos sou word. Hy was verder van mening dat 'n end daaraan gemaak moet word dat die staat op dié manier gekniehalter word. Die staat moes nie toelaat dat Oppenheimer vir hulle dikteer nie. Reitz, wat 'n hoë dunk van Oppenheimer gehad het, het egter nie Van der Merwe se opinie gedeel nie. Volgens hom was Oppenheimer nie 'n filantroop nie, maar as hy nie tussenbeide getree het nie, sou die diamantindustrie ineengestort het. Reitz was van mening dat Suid-Afrika Oppenheimer moes bedank vir wat hy gedoen het.¹⁹⁰

8.14 Slotbeskouing

Die tydperk van 1933 tot 1939 word gekenmerk deur vier nou verwante sake in Reitz se lewe. Die eerste hiervan was sy werksaamhede as minister van drie verskillende staatsdepartemente, naamlik Lande, Landbou en Bosbou, en Myne. Eersgenoemde twee het reg in sy kraal gepas, terwyl laasgenoemde buite sy normale belangstellingsveld geval het. Die tweede aspek wat uitstaan, is die gevoel wat die opposisie oor hom as minister gehad het – hulle het hom grootliks as onbevoeg beskou. Jan Smuts het nie die

¹⁸⁹ D. Reitz, *No outspan*, p. 231.

¹⁹⁰ SAB, SRP1/3/60, Unie van Suid-Afrika, Debatte van die Volksraad, Tweede Sitting – Agste Parlement, 3 Februarie tot 16 Junie 1939, deel 34 (12 April tot 19 Mei 1939), kol. 4459 en 4465.

gevoel met hulle gedeel nie. Die derde aspek van belang was die verandering wat geleidelik in sy benadering tot die Suid-Afrikaanse politieke situasie begin insluip het. Hy het dit al hoe meer as onbenullighede begin beskou en belangstelling daarin verloor. Die uitdagings van sy verskillende portefeuljes asook die konstante kritiek wat daarmee gepaardgaan, het boonop sy tol begin eis en sy gesondheid het stelselmatig begin agteruitgaan.